

T.C

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

KÜRESEL İLİŞKİLER BİLİM DALI

**KÜRESELLEŞMENİN SEBEP OLDUĞU KRİZLERDE
DEVLETLERİN KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLER VE
NGO'LARIN ROLÜ**

ALPARSLAN GAZİ TOLĞAY

194929042001

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi. ARİF BEHİÇ ÖZCAN

KONYA-2023

İçindekiler

Giriş.....	10
------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE NGO'LAR

1. Küreselleşmeye Teorik ve Kavramsal Bir Bakış.....	17
1.1. Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi.....	19
1.1.1. Küreselleşmenin Teorik Çerçevesi.....	20
1.1.1.1. Aşırı Küreselleşmeciler.....	20
1.1.1.2. Küreselleşme Karşıtları.....	21
1.1.1.3. Dönüşümcüler.....	22
1.2. Küreselleşme Tarihi.....	23
1.2.1. Birinci Dönem Küreselleşme.....	24
1.2.2. İkinci Dönem Küreselleşme.....	27
1.2.3. Üçüncü Dönem Küreselleşme.....	28
1.3. Küreselleşme ve NGO'lar.....	30
1.3.1. NGO'ların Tanınma ve Kabul Kriterleri.....	35
1.3.2. NGO'ların İşlevleri.....	37
1.3.3. NGO'ların Sınıflandırılması.....	39
1.3.3.1 Çevre Alanında Çalışma Yürüten NGO'lar.....	40
1.3.3.2. Sağlık Alanında Çalışma Yürüten NGO'lar.....	41
1.3.3.3. İnsan Hakları Alanında Çalışma Yürüten NGO'lar.....	42
1.3.4. NGO'ların Kullandıkları Etki Yöntemleri.....	46
1.3.4.1. Savunuculuk.....	47
1.3.4.2. Toplumun Bilinçlendirilmesi ve Eğitilmesi.....	49
1.3.4.3. Ulusal Gündemin Belirlenmesi.....	50
1.3.4.4. Devletlerin ve Uluslararası Aktörlerin Denetlenmesi.....	51

1.3.4.5. NGO’lar Tarafından Küresel Gündemin Belirlenmesi.....	52
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL KRİZLER

2. Küresel Çevre Krizleri.....	53
2.1 Çevre Krizinin Toplumsal Sonuçları.....	55
2.2. Çevre Krizinin Güvenlik Anlayışı Üzerindeki Etkisi.....	57
2.3. İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri.....	58
2.4. Küresel İklim Krizlerinin Önlenebilmesi İçin Gerçekleştirilen Uluslararası Çabalar.....	60
2.5. Küresel Sağlık Krizi.....	62
2.5.1. Küresel Salgın ve Etkileri.....	64
2.5.2. Toplumsal Etkileri.....	64
2.5.3 Ekonomik Etkileri.....	66
2.5.4. Siyasi Etkileri.....	68
2.6. Küresel İnsan Hakları Krizleri.....	70
2.6.1. Ekonomik Eşitsizlikler.....	71
2.6.2. Göç ve Mülteci.....	73
2.6.3. Terörizm.....	75
2.6.4. İslamofobi.....	78
2.6.5. Aşırı Sağ Popülist Fikirler.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL KRİZLERİN ÇÖZÜMLERİNDE DEVLETLERİN KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLER

3. Zihinsel Sınırlılıklar.....	83
3.1. Neoliberalizm.....	83
3.2. Küresel Krizler Üzerinden Neoliberal Teorinin Eleştirisi.....	90
3.2.1. Küresel Krizlerde Devlet Egemenliği.....	92
3.2.1.1. Küreselleşme ve Devlet Egemenliği.....	94

3.2.2. Devletlerin Değişen Güvenlik Algısı.....	99
3.2.2.1. Soğuk Savaş Sonrasında Devletlerin Güvenlik Algısında Yaşanan Değişim.....	101
3.2.2.2. Soğuk Savaş Sonrasında Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Güvenlik.....	102
3.2.2.2.1. Eleştirel Teori.....	102
3.2.2.2.2. Feminist Teori.....	103
3.2.2.2.3. Kopenhag Okulu.....	103
3.2.2.2.4. Aberysfwrth Okulu.....	105
3.2.2.3. Çeşitlenen Güvenlik Tehditleri.....	105
3.2.2.3.1. Çevresel Problemler.....	106
3.2.2.3.2. İnsan Hakları ve İnsani Güvenlik.....	106
3.2.2.3.3. Diğer Uluslararası Sorunlar.....	107
3.3. Devletlerin Krizlerin Çözümlerinde Karşılaştıkları Maddi Yoksunluklar.....	108
3.3.1. Devletlerin Maddi Yoksunlukları.....	108
3.3.1.1. Çok Uluslu Şirketler.....	111
3.4. NGO'ların Küresel Politika Üzerindeki Etkileri.....	113
3.5. NGO'ların Başarılı Olduğu Örnekler.....	120
3.6. NGO'lara Yönelik Eleştiriler.....	126
SONUÇ.....	130
KAYNAKÇA.....	137

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

BM: Birleşmiş Milletler

BMÇKK: Birleşmiş Milletler Çevre Kalkınma Konferansı

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

ÇUŞ: Çok Uluslu Şirket

DB: Dünya Bankası

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

ECOSOC: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması

G8: Sekizler Grubu

G7: Yediler Grubu

ICC: International Chamber of Commerce

IIED: International Institute for Enviroment and Devolopment

IMF: International Monetary Fund

INGO: International Non-Goverment Organization

IPCC: Intergovermental Panel on Climate Change

IPPC: International Plant Protection Convention

MAI: Multilateral Agreement of Invesment

NAFTA: North American Free Trade Agreement

NATO: North Atlantic Treaty Organization

NGO: Non-Goverment Organization

OMCT: World Organisation Agains Torture

SKK: Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

STK: Sivil Toplum Kuruluğu

UNACCC: Unity of Nations Action For Climate Change Council

UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development

UNEP: United Nations Environment Programme



ÖNSÖZ

Coğrafi keşifler ile ortaya çıkan küreselleşme olgusu yaşanan tarihsel olgular ile hem gelişmiş hem de uluslararası sistemi dönüştürmüştür. Bu bağlamda küreselleşme ile ortaya çıkan belirli küresel krizler ve küreselleşme sayesinde küresel boyut kazanan sorunların güvenlikleştirilme ve siyasallaştırılma süreçlerinde devletlerin karşılaştıkları güçlükler mevcuttur. Bu doğrultuda çalışma içerisinde küresel krizler üzerinde devletlerin karşılaştıkları güçlülükleri ve bu güçlüklerin neden ve nasıl ortaya çıktığını ve NGO'ların devletler başta olmak üzere diğer uluslararası aktörlerin kararlarında etkili olup olmadığını açıklamaya çalışacağız.

Çalışma boyunca değerli fikirleri ile rehberliğini esirgemeyen sayın danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Arif Behiç Özcan'a minnet ve şükranlarımı sunarım. Aynı zamanda tez savunma sürecinde değerli fikirleri ve eleştirileri ile çalışmama katkı sağlayan Dr. Öğretim Üyesi Kürşat Kan hocama ve Doç. Dr. Yiğit Anıl Güzelipek hocama teşekkür ederim. Yine tez sürecinde yanımda olan desteğini esirgemeyen başta Annem Sabriye Tolğay ve Babam Ali Tolğay olmak üzere bütün aile bireylerime ve değerli eleştirilerini ve görüşlerini sunan arkadaşlarıma teşekkür ederim.

ÖZET

Küreselleşme ve neoliberal politikalar ile uluslararası sistem çok aktörlü bir yapıya dönüşmüştür. Bu bağlamda hem devletlerin güvenlik algıları çeşitlenmiş hem de yeni uluslararası aktörlerinde güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır. Bu minvalde çalışmanın esas amacı yeni uluslararası aktörlerden biri olan NGO'ların küresel sorunların çeşitlenmesi ile devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin politika ve kararları üzerinde etkili olup olmadığını tespit edebilmek ve devletlerin zihinsel sınırlılıklar ve maddi yoksunluklardan dolayı küresel sorunlar karşısında güç boşluğu yaratıp yaratmadığını ortaya koyabilmektir.

Bu bağlamda çalışma içerisinde devletlerin zihinsel ve maddi sınırlılıklarının tespit edilebilmesi için ekonomik, felsefi ve politik bir inceleme yapılarak güç boşluğu tespit edilmiş hem de NGO'ların uluslararası aktörler içerisinde yer almasına neden olan gelişmeler ve sebepler açıklanmıştır. Bu doğrultuda birincil ve ikincil kaynaklar kullanılarak döküman analiz yöntemine başvurulmuştur. Çalışma sonucunda devletlerin küresel krizler karşısında yaşadığı maddi yoksunluklar ve zihinsel sınırlılıklar yaşadığı ve bu durumun ortaya bir güç boşluğu çıkardığı tespit edilmiştir. NGO'ların ise bu güç boşluğunu şiddetten uzak yöntemler ile doldurmaya çalıştığı ve doldurabileceği sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda devletlerin maddi yoksunluklarının ve zihinsel sınırlılıklarının temelinde neoliberal politikalar olduğu tespit edilmiştir. Bir başka ifade ile neoliberal politikalar ve neoliberal düşünce birçok küresel krizin çözümsüz kalmasında en önemli neden olarak karşımıza çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küresel Krizler, Küreselleşme, NGO, Neoliberalizm,

ABSTRACT

The international system has turned into a multi-actor structure through globalization and neoliberal policies. In this context both the security perceptions of the states have diversified and security problems have emerged in the new international actors. In this way, the primary purpose of the study The aim is to determine whether the actors known as NGOs, one of the new international actors, have an impact on the policies and decisions of states and other international actors with the diversification of global problems and whether states create a power vacuum in the face of global problems due to mental limitations and material deprivations. In this context, the study is to determine the mental and material limitations of the states the power vacuum was determined by making an economic, philosophical, and political analysis. and the developments and reasons that cause NGOs to take part in international actors are explained.

In this direction, the document analysis method was applied by using primary and secondary sources. As a result of the study, it has been determined that the states have experienced financial deprivation and mental limitations in the face of global crises, and this situation has created a power vacuum. It was concluded that NGOs tried to fill this power gap with non-violent methods. Meanwhile, it has been established that neoliberal policies are to blame for the states' financial hardship and mental handicaps. For many global crises to remain unresolved, neoliberal policies and thinking have thus far emerged as the primary culprit.

Keywords: Global Crises, Globalization, NGO, Neoliberalism

GİRİŞ

Sivil toplum kavramı çok köklü bir geçmişe sahiptir. Fakat 17. ve 18. yüzyıllarda sivil toplum kavramı devletlerden bağımsız düşünölmeye ve değeriendirilmeye başlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde sivil toplum kavramının köklü geçmişine ve dolayısıyla kavramın dönüşümüne değinilmiştir. Sivil toplum kavramının modern anlamda dönüşüm sürecinde Hobbes ve Locke çok önemli katkılar sağlamıştır. Hobbes ve Locke'un katkıları ile 1700'lü yıllarda sivil toplum kavramı devletlerden bağımsız bir sosyal alan olarak değeriendirilmeye başlanmıştır. Bu dönemlerde sivil toplum kavramının yaşadığı dönüşüm sürecinde küreselleşme üzerinde etkili olan tarihsel olgular (rönesans, reform, coğrafi keşifler, aydınlanma dönemi, dogmatik bilginin son bulması vs.) önemli etkiler yaratmışlardır. Bu minvalde sivil toplum kavramının yaşadığı bu dönüşümün nedenleri arasında küreselleşmeyi, serbest piyasa ekonomisini ve karşılıklı bağımlılık ilkesini gösterebiliriz.

Özellikle Ferguson ve Adam Smith gibi düşünürler sivil toplum kavramı ile modern toplumu tanımlamaya çalışmışlar ve ilkel toplumlardan farklılığa sahip olduklarını iddia etmişlerdir. Başka bir ifade ile Smith ve Ferguson'a göre ilkel toplumun yerini modern toplum almış ve bu modern toplum sivil toplum olarak adlandırılmıştır. 19. yüzyılda ilk NGO'ların kurulması ile sivil toplum bugünkü anlamına evrilmeye başlamıştır. Bugün sivil toplum dediğimizde aileden, devletten ve sosyal hayattan bağımsız, hukuki süreçlerden uzak tutulamayan ve vatandaşları temsil etmeyen bir yapı algılanmaktadır. NGO'lar günümüz dünyasına özgü kuruluşlar değildir. NGO'ların oluşmasında dini değerieler ve gruplar önemli rol oynamıştır. Bu minvalde NGO'lara insanlık tarihinin herhangi bir döneminde dini ve ahlaki ilkeler doğrultusunda yardımseverlik ve hayır kuruluşları olarak rastlayabilmek mümkündür. Ortaçağda ve hatta daha eski dönemlerde dahi görölen NGO'lar milliyetçilik, yardımseverlik, dayanışma, din gibi ideolojilerin ve güdülerin doğrultusunda kurulan ulusal sorunlar ile ilgilenen kuruluşlar olarak değeriendirilebilir. Fakat çalışma içerisine konu edilen NGO'lar tamamen olmasa da kısmi olarak bahsi geçen güdü ve ideolojilerden farklı mottolara sahiplerdir. Bahsi geçen NGO'lar evrensel bilince sahip, global networkleri olan, küresel kamuoyuna ulaşabilen ve yönlendirebilen kuruluşlardır. Çalışma içerisine konu edilen NGO'ların ilki 1839 yılında kurulan Kölelik Karşıtı Cemiyeti'dir. 20. yüzyıl ile küreselleşmenin etkileri ile çeşitlenen sorunlar NGO'ların sayılarında ve ilgi alanlarında artış yaşanmasına neden olmuştur. Çevre, sağlık, nükleer silahsızlanma, insan hakları krizleri gibi

sorunların boyutları küreselleşmiş ve ulusal çabalar ile çözülemez bir boyuta taşınmıştır. Bu durum ise NGO'ların sayılarında ve ilgi alanlarında artış yaşanmasına neden olmuştur. Neo-ortaçağ olarak adlandırılan 1948 sonrası dönemde ise devlet egemenliğinin sınırlandırılmaya başlanması ile uluslararası ilişkilerde aktörlerin sayılarında artış yaşanmış ve NGO'ların uluslararası ilişkilerde önemli roller üstlenmesine neden olmuştur.

Türkçe literatür içerisinde birçok çalışma Non-Governmental Organization olarak adlandırılan kuruluşların Türkiye'deki karşılığı olarak sendikalar, vakıflar, vb. oluşumları kullanmaktadır. Fakat bahsedilen bu kuruluşları sadece sendikalar, vakıflar, vb. kuruluşlar olarak değerlendirmek eksik olacaktır. Bu sorunun temelinde NGO teriminin Türkçeye çevirisinin Sivil Toplum Kuruluşları olarak yapıyor olması yatmaktadır. NGO teriminin Türkçe çevirisinde tam karşılığı olarak Hükümetler dışı örgütler adlandırması kullanılmalıdır. Çünkü sivil toplum kuruluşları hayır kurumları ve yardım kuruluşları olarak görevlerini ve faaliyetlerini icra etmektedirler. NGO'lar ise hayır kurumları ve yardım kuruluşları olarak görev ve faaliyetlere sahip olsalar da küresel bir perspektifte, görev ve faaliyetlere sahip kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışma içerisinde değinilen NGO'lar ve NGO tanımı küresel sorunlarla ilgilenen, bu sorunları uluslararası gündeme, politikaya taşımaya çalışan ve sorunların çözümleri için konferanslarda ve faaliyetlerde aktif rol alan profesyonel kuruluşlar olarak değerlendirilmişlerdir. NGO'ların sınıflandırılması, tanımlanması gibi hususlar çalışma içerisinde ele alınan konular arasında yer almaktadır ve NGO kavramı spesifik olarak daraltılarak bir tanım ve görev portföyü ortaya konulmuştur. Çünkü NGO kavramını faaliyetlerine, alanlarına, görevlerine göre sınıflandırabilirsiniz. Bu minvalde çalışma içerisinde NGO kavramı daha spesifik hale getirebilmek adına küresel boyutta faaliyetlere, perspektife ve görevlere sahip olan kuruluşlar olarak değerlendirilmeye çalışılmış ve bu doğrultuda tanımlama ve sınıflandırma yapılmıştır.

Bahsi geçen NGO'ların nasıl tanımlanacağı ve sınıflandırılacağı sorunu aynı zamanda NGO'ların felsefi alt yapısının da incelenmesinde önemli sorunlar meydana getirmektedir. Bu doğrultuda yine çalışmanın birinci bölümünde NGO'ları anlayabilmek ve felsefi alt yapısını açıklayabilmek adına sivil toplum kavramının ortaya çıkış ve gelişme süreçlerine ve felsefi alt yapısının oluşum sürecine değinilerek NGO kavramının felsefi alt yapısı açıklanmıştır. Birinci bölüm içerisinde yapılan NGO tanımlaması, sınıflandırması ve görev ve faaliyetlerinin belirlenmesi sivil toplum düşüncesi ile bağlantılı şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Çünkü

NGO kavramının ortaya çıkması ve faaliyetler gerçekleştirmesinin altında sivil toplum düşüncesinin felsefi dönüşüm süreci önemli bir göreve sahiptir; bu noktada NGO kavramını ve faaliyetlerini anlayabilmek ve açıklayabilmek için ilk önce sivil toplum düşüncesinin felsefi alt yapısını ve tarihsel dönüşüm sürecini anlamak ve açıklamak gerekir.

Küresel meselelerin gündeme getirilmesinde, bahsi geçen küresel meselelerin siyasallaştırılmasında, güvenlikleştirilmesinde ve çözümler üretilmesinde NGO'ların diğer aktörlerin kararları üzerinde etkisinin olup olmadığı ve eğer etkileri var ise etki alanlarının tespit edilmesi ve etki yöntemlerinin neler olduğunu tespit etmek bu çalışmanın ana düşüncesini oluşturmaktadır. Bu minvalde NGO'ların etkin olup olmadığını tespit edebilmek ve katkılarının anlayabilmek ve açıklayabilmek için felsefi, politik ve sosyolojik bir inceleme yapmak bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme ve küresel krizler ile NGO'lar devletler başta olmak üzere diğer uluslararası aktörlerin kararları üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Çünkü küresel sorunlar artık insanoğlunu devletlerin sınırlarını açacak şekilde etkilemeye başlamıştır ve ulusal çözümler yetersiz kalmaktadır. Fakat bu süreçte devletler küresel krizlerin çözüm süreçlerinde güçlülük çekmeye başlamışlardır. Zihinsel sınırlılıklar ve maddi yoksunluklardan dolayı kararsız ve isteksiz yapıları karar süreçlerinde, uygulama süreçlerinde bir güç boşluğu yaratmıştır bu durum ise NGO'lar için bir hareket alanı oluşturmuştur. Bu doğrultuda devletler alt ve üst politika ayırımına gitmeye başlamışlardır.

Bu bağlamda küreselleşme uluslararası sistemi dönüştürebilen bir süreç olarak değerlendirilmiştir ve çalışma içerisinde birinci bölümde ilk olarak küreselleşme kavramı ve NGO'lar incelenmiş ve bir küreselleşme ve NGO tanımı yapılmıştır. Küreselleşme kavramı aynı zamanda dönüşümcü bir perspektif ile incelenmiş ve küreselleşmenin bir süreç olduğu ifade edilmiştir. Küreselleşmenin NGO'lar üzerindeki etkisi ve tarihsel süreçte NGO'ların ve dünya siyasetinin yaşadığı dönüşüm açıklanmaya çalışılmıştır. Küreselleşme dönüşümcü bir perspektif ile incelendiği için küreselleşme üzerinde etkili olan tarihsel olgulara değinilmiş bu olguların hem küreselleşme üzerindeki etkisi hem de uluslararası politika ve sivil toplum düşüncesi üzerindeki etkileri ve yansımaları değerlendirilmiştir. Küreselleşme çok boyutlu bir olgu olduğu için belirlenen tarihsel olgular küreselleşmenin birçok boyutu üzerinde etki yaratabilmiş olan olgulardır.

Küreselleşmeyi ekonomik ve iktisadi boyutta değerlendirecek tarihsel sürecini Sanayi devrimine, coğrafi keşiflere ve hatta M.Ö 1990'lı yıllarda Anadolu'da başlayan ilk Asur ticaret kolonisine kadar götürebiliriz. Eğer küreselleşmeyi teknolojik gelişmeler ışığında var olmuş bir olgu olarak incelersek küreselleşme tarihinin başlangıcını ilk haclı seferlerine kadar dayandırabiliriz. Yine küreselleşmeyi bir siyasi düzen olarak değerlendirecek eğer M.S 1000 yılında var olan İslam dünyası küreselleşme tarihinin başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Özellikle küreselleşme üzerine Batı ve Doğu medeniyeti üzerinden yapılan okumalar coğrafi keşifleri Doğu ve Batı medeniyeti arasındaki farkın başlangıç noktası olarak belirlemektedir. Toynbee'nin okyanuslaşma (Küreselleşme) süreci olarak adlandırmış olduğu bu dönemin başlangıcı çalışmanın içeriği ve konusu gereğince coğrafi keşifler olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın konusu gereğince küreselleşmenin tanımı belirli kalıplar içerisinde yapılmış ve sınırlandırılmıştır. Çünkü küreselleşme kavramı ekonomik, sosyal, siyasal, iktisadi bölümler başta olmak üzere birçok bölüm ve alana sahiptir. Küreselleşme hakkında ortak bir tanım yapabilmek ve tarihsel bir süreç belirleyebilmek çok zor olduğu gibi tanımı ve tarihsel süreçleri hakkında yapılan yorumlar genel olarak yorumu yapan kişinin dünya görüşünden, kültüründen, fikirlerinden ve ideolojisinden etkilenmektedir.

Çalışma içerisinde yapılan küreselleşme tanımı doğrultusunda birinci bölüm içerisinde küreselleşmenin tarihsel süreci Coğrafi keşifler ile başlatılmış ve üç döneme ayrılmıştır. Birinci dönem olarak 1453-1870 yılları arasında yaşanan coğrafi keşifler, reform, rönesans, aydınlanma dönemi, teknolojik gelişmeleri kapsamaktadır. İkinci dönem ise 1870-1945 yılları arasındaki serbest piyasa dönemini içermektedir. Bahsi geçen dönem ticareti kısıtlayıcı önlemlerin olmaması doğrultusunda küreselleşmeye olan katkıları ile incelenmiştir. Üçüncü ve son dönem ise 1960-2023 yılları arasında yaşanan teknolojik gelişmeler, bilimsel devrimler ve küresel sistem üzerinde yaşanan felsefi, politik ve sosyolojik gelişmeler ışığında incelenmeye çalışılmıştır.

İkinci bölüm içerisinde Küresel sorunlar olarak değerlendirilen sorunların neden küresel olduğunu anlayabilmek ve açıklayabilmek için sorunların sosyolojik, ekonomik ve siyasi etkileri incelenmiştir. Bu minvalde sorunların çözümü için atılan uluslararası adımlarda incelenmiş ve sorunların çözümlerinde karar alıcı mekanizmaların yaklaşımları tespit edilmeye çalışılmıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi küreselleşme belirli sınırlar ve kalıplar çizilerek incelenmiştir. Bu yaklaşımın temel sebebi ise sosyal bilimcilerin karmaşık bir dünyayı anlayabilmek ve açıklayabilmek için bir gerçekliğe, neredeyse bütün sosyal

bilimcilerin zihinsel olarak oluşturulmuş olan teorilere, modellere, tarihsel olgulara ve kavramsal çerçevelere başvuruyor olması ile ilgilidir.

Çalışma içerisinde bir başka değerlendirme konusu ise devletlerdir. Üçüncü bölüm içerisinde devletlerin küresel krizlerin çözüm süreçlerinde karşılaştıkları zihinsel sınırlılıklar olup olmadığının tespit edilebilmesi için liberalizm ve türleri incelenerek neoliberal politikaların, küreselleşme ile devletlerin güvenlik, egemenlik algılarında ve alanlarında yaşanan gelişmelerin uluslararası sorunlar üzerinde devletleri hem zihinsel hem de maddi olarak kısıtlayıp kısıtlamadığı tespit edilmeye çalışılmış, devletlerin maddi yoksunlukları ile bağlantılı gelişmeler incelenmiştir. Güvenlik, egemenlik ve neoliberalizm özelinde liberalizmin küresel sorunların çözümleri ve devletlerin alınan kararlara karşı göstermiş olduğu yaklaşımlarda ve üretmiş oldukları politikalarda neden oldukları sınırlılıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda devletlerin uluslararası sorunların çözümlerinde hem zihinsel sınırlılıklar hem de maddi yoksunluklardan kaynaklı olarak isteksiz kaldığı ve alt, üst politika ayırımına başvurdukları tespit edilmiştir.

Yine üçüncü bölüm içerisinde devletlerin maddi yoksunlukları konusunda ÇUŞ'lar (Çok Uluslu Şirketler) ile kurmuş oldukları ticari ilişkilerden kaynaklı olarak küresel sorunlara karşı göstermiş oldukları ilginin etkilenip etkilenmediği incelenmiştir. Çünkü ÇUŞ'ların kar odaklı yapılar olmaları ve devletlerin bu yatırımlardan yüksek gelirler elde ediyor olmaları önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü alınan önlemler faaliyete geçirildiğinde ÇUŞ'ların kar odaklı yapıları doğrultusunda karlarının azaldığı ülkelerden yatırımlarını geri çekiyor olması ve devletlerin önlemlerin yüksek maliyetleri ile mücadele edemiyor olması alınan önlemlerin uygulanmasında sorunlar yaratmaktadır.

Küreselleşme ile yaşanan sorunların çeşitlenmesi ve mevcut sorunların ulusal çabalar ile çözülemez boyutlara ulaşması NGO'ların etkinliğini arttıran bir başka etkidir. Fakat NGO'ların etkinliğinde yaşanan artışı tamamen bu perspektiften yorumlamak eksik olacaktır. Çünkü serbest piyasa ekonomisi ile ekonomilerde yaşanan karşılıklı bağımlılıktaki artış sadece devletler arasında kalmamıştır. Özellikle ÇUŞ'lar ile devletler arasındaki artan ekonomik ilişkiler devletlerin çözüm önerilerine ve politikalarına karşı isteksiz kalmasını hatta sorunların ele alınmasında çekimser kalmasını sağlayan etkenlerden birini oluşturmaktadır. Çalışma içerisinde bahsi geçen bu tez de açıklanmaya çalışılmıştır. Bu minvalde devletlerin ekonomik kaygıları üst politika olarak değerlendirip değerlendirmedikleri ve eğer ekonomik kaygıları üst politika aracı olarak değerlendiriyorlar ise küresel sorunların

çözümleri için alınan önlemlere karşı isteksiz yaklaşımlar sunup sunmadığı tespit edilmeye ve nedenleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümün sonunda NGO'ların uluslararası politikalar üzerindeki etkinliğinin nedenlerine yer verilmiştir. Aynı zamanda başarılı örneklerine ve NGO'lara yönelik eleştirilere yer verilerek çalışmanın tarafsızlığı amaçlanmıştır.

NGO'ların başarısız örnekleri çalışma içerisinde yer almamış çünkü NGO'ların hangi seviyede başarısız olduğunu değerlendirebilmek ve başarı anlayışının NGO'ların her biri için farklılaşmış olması bu anlamda bir sınıflandırma yapabilmeyi ve örnekler ortaya koyabilmeyi zorlaştırmaktadır. Çalışma boyunca ağırlıklı olarak nitel yöntemler kullanılmış olmasına rağmen nicel yöntemlere de başvurulmuş ve elde edilen veriler ile çalışmanın ana sorusu olan NGO'ların küresel sorunların çeşitlenmesi, artması ve yaygınlaşması ile diğer aktörlerin ve kararların üzerinde etkili olup olmadığı sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır.

Bu çerçevede birinci bölüm içerisinde Küreselleşme nedir? Küreselleşme bir süreç midir? Küreselleşme tanımı ve tarihi her alana göre değişkenlik gösterebilir mi? sorularına cevaplar aranmış aynı zamanda NGO tanımı, sınıflandırması yapılarak NGO'lar için bir görev ve faaliyet portföyü ortaya koyulmuştur. Küreselleşme bir süreç olarak değerlendirilmiş ve küreselleşmenin NGO'ların gelişim süreçlerine etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Küreselleşme süreci ile NGO'ların sayılarındaki artışın birbiri ile ilgili olduğu, NGO'ların etki yöntemlerinin küreselleşme ile nasıl genişlediği ve NGO'ların etkinliklerinde yaşanan artışın sebepleri açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci Bölümde ise küreselleşme süreci ile sorunların küreselleşmesi arasındaki bağlantı açıklanmaya çalışılmış bu doğrultuda gıda güvenliği, iklim krizleri, ekolojik problemler, sağlık krizleri, salgınlar ve diğer birçok sorun incelenerek küreselleşme ile olan bağlantısı ortaya konulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise uluslararası sorunların çözümlerinde devletlerin maddi yoksunluklarının ve zihinsel sınırlılıklarının olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Uluslararası sorunların çözümlerinde devletlerin ve diğer karar alıcı mekanizmaların küresel sorunların çözümlerine dair yaklaşımları gözlemlenmiş ve küresel sorunların çözüm süreçlerindeki tutumlarının sebepleri açıklanmıştır. Aynı zamanda NGO'ların küresel politika üzerindeki etkisi ve nedenleri açıklanmıştır. NGO'ların başarılı örneklerini ve NGO'lara yönelik eleştirilere yer vererek çalışmanın tarafsızlığı amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: KÜRESELLEŞME VE NGO'LAR

Küreselleşme teknolojik gelişmelere bağlı iktisadi ve siyasi kırılma anları ile gelişim gösteren bilginin, toplumlar arası etkileşimin, serbest piyasanın, karşılıklı bağımlılığın, uluslararası örgütlerin, NGO'ların, küresel şirketlerin rol sahibi olduğu bir süreç olarak tanımlanabilir. Küreselleşme kavramının ortaya çıkışı genel olarak ticari hedefler doğrultusunda gerçekleşmiştir. Yaşanan tarihsel süreçler ile ekonomik, siyasi, iktisadi, boyutları başta olmak üzere çok boyutlu bir olgudur. Genel olarak iktisadi boyutu ile öne çıkmaktadır. Küreselleşme tüm dünyanın birbirini etkileyebilme kabiliyetini kapsayan, ulus devlet ekonomilerinin birbirine bağımlılığını destekleyen ve insanların etkileşimlerini hızlandıran unsurlar sonucunda gerçekleşebilmiştir. Küreselleşme tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Küreselleşmenin bir süreç olduğu ve bu süreç içerisinde gelişme gösterdiği unutulmamalıdır. Küreselleşmenin süreç içerisinde yeniden düşünüldüğü ve farklı tanımlar ile karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Küreselleşme yaşanan Covid-19 pandemisi ile siyasi ve iktisadi sistemlerin yeterli mi yetersiz mi olduğu sorusunu beraberinde getirmiş aynı zamanda sadece iktisadi ve siyasi boyutlarının olmadığını toplumsal hayatı etkileyebilecek boyutlara sahip olduğunu tekrar hatırlatmıştır. Bu süreç içerisinde hızlı ulaşım ile hızla bulaşmaya başlayan salgın hastalık hızlı bir şekilde dünyaya tesir etmiştir.

Bu durum göstermektedir ki küreselleşme üzerinde düşünölmeye hala muhtaçtır. Küreselleşme ekonomik, sosyal, siyasal, iktisadi bölömler başta olmak üzere birçok bölömden oluşmaktadır. Tanımı, tarihi hakkında ortak bir yaklaşım oluşmamış olduğu gibi tanımlar ve tarihi hakkında yapılan birçok yorum çoğu yorumcunun dünya görüşlerinden, fikirlerinden ve ideolojik yaklaşımlarından etkilenmektedir. Küreselleşme nedir? Küreselleşme bir süreç midir? Küreselleşme tanımı ve tarihi boyutlarına göre farklılaşabilir mi? Küreselleşme tarihi nereden başlamaktadır? 1453 yılında Osmanlı İmparatorluğunun İstanbul'u alması ile Batı'da başlayan merkantilizm ve sömürgecilik hareketleri küreselleşme tarihinin siyasi perspektifteki ilk atılımı olarak kabul edilebilir bir niteliktedir. Tabi coğrafi keşifler öncesi yaşanmış olan haclı seferlerinin bu noktadaki önemine kısa da olsa değinilecektir. Diğer yandan kimya alanında, elektrik, benzin ile çalışan motor buluşlarının yaşanmış olduğu bilimsel devrimler dönemi ise küreselleşme için olmazsa olmaz bir noktadır. Bu devrimler ile gelen aydınlanma dönemi ve Avrupa'da yaşanan devrimler küreselleşme kavramının ilerleyiş ve gelişimindeki en önemli etkenleri oluşturmaktadır. 1870-1945 arası dönem ise serbest piyasa ve ticareti kısıtlayıcı önlemlerin olmaması nedeni ile küreselleşmeye sağladığı katkılar doğrultusunda incelenecektir 1960-2023 dönemi ise yaşanan bilimsel ve teknolojik devrimler ışığında

küreselleşmenin temel parametrelerini ortaya çıkaran dönem olmasından dolayı incelenecektir. Küreselleşmenin çok boyutlu olduğunu kabul etmiştik ancak bu çok boyutluluk tarihsel gelişmeler perspektifinden bakıldığında çoğu zaman aynı olgular ile gelişme göstermiştir.

Küreselleşmenin ekonomik ve iktisadi boyutunu Sanayi devrimine, coğrafi keşiflere hatta M.Ö 1990'lı yıllarda Anadolu'da başlayan ilk Asur ticaret kolonisine kadar götürebiliriz. Eğer küreselleşmeyi bir teknolojik gelişim süreci olarak kabul edersek bu dönemde küreselleşmenin tarihsel perspektifini hacli seferleri dönemine kadar derinleştirebiliriz. Yine bu doğrultuda Küreselleşmeyi küresel bir siyasal düzen olarak ifade edersek eğer milattan sonra 1000 yılındaki İslam dünyası küreselleşmenin başlangıcı olarak kabul edilebilir. (Modelska, vd., 2014, s. 74) Özellikle Batı ve Doğu medeniyeti ayrımında bahsedilen farklılıklar ve Doğu medeniyetinin geri kalmışlığını kabul eden görüşler genel olarak Coğrafi keşifleri Doğu ve Batı medeniyetleri arasındaki ayrımın başlangıç noktası olarak kabul etmektedir. Toynbee'nin bahsettiği okyanuslaşma süreci Avrupa'nın İslam coğrafyasının önüne geçtiği ilk atılım ve küreselleşme tanımımız doğrultusunda küreselleşmenin ilk dönemini başlatan süreç olarak kabul edilmektedir. (Toynbee, 1997, s. 33)

1. Küreselleşmeye Teorik ve Kavramsal Bir Bakış

Küreselleşme hakkında ortak bir tanım bulunmamaktadır. Küreselleşme tanımları genellikle tanımı yapan düşünürlerin fikir, kültür, ideoloji gibi etkileri altında gerçekleştirilmektedir. Küreselleşme hareketi literatürde genel olarak üç anlayış üzerine tanımlanmakta ve yorumlanmaktadır. Bu minvalde insanların küreselleşmeye karşı yaklaşımları da küreselleşmeden ne anladıklarına ve nasıl yorumladıklarına göre değişmektedir. Küreselleşme radikaller, kuşkucular ve dönüşümcüler olarak adlandırılan bu üç anlayış üzerinde tanımlanmaktadır. Bu üç anlayış özel bir başlık altında inceleneceği için bu noktada detaylı bir giriş yapılmayacaktır.

Küreselleşme serbest ticaret, teknolojik gelişmeler ve toplumsal etkileşimde yaşanan gelişmeler ışığında gelişen bir süreçtir. Ticaretin serbestleşmesi, ekonomilerin birbirine entegre olması, ulaşımın hızlanması, ülkeler arası sınırlarının soyut olarak ortadan kalkması ve bilginin küreselleşmesi küreselleşme olgusunun gelişmesini ve büyümesini sağlamaktadır. Küreselleşme tarihi küreselleşme hakkında yapmış olduğunuz tanımlara göre değişiklik göstermektedir. Küreselleşmenin çok boyutluluğu ise yapılan tanımların sınırlarını belirlemektedir. Küreselleşme kavramının ilk ortaya çıkışı üzerine yapılan tartışmalar dört farklı ismi ön plana çıkarmaktadır. İlk isim Marshall McLuhan'dır. 1962 yılında yazmış

olduğu Gutenberg Galaksisi adlı kitabında kullanmış olduğu küresel köy ‘Global Village’ kavramı küreselleşmenin ilk kullanıldığı eser olarak kabul edilmektedir. (Elçin, 2012, s. 3) Bir diğer isim ise Robertson’dır. Küreselleşme başlıklı ilk çalışmayı 1972 yılında yazdığı *Globalization: Social Theory and Global Culture* adlı çalışması ile gerçekleştirdiği ifade edilmektedir. (Elçin, 2012, s. 4) Üçüncü isim ise Global köy kavramını geliştirdiği iddia edilen Zbigniew Brezinski dir. (Elçin, 2012, s. 5) Dördüncü ve sonuncu isim ise küreselleşme terimini ilk kez kullanarak 1980-1990 arasında yaygınlaştığını iddia eden Anthony Giddens olarak karşımıza çıkmaktadır. (Elçin, 2012, s. 6) Bu noktada Uluslararası İlişkiler disiplinde önde gelen düşünürlerin tanımlarına bir göz atmak gerekmektedir.

Anthony Giddens küreselleşmeyi modernlik kavramı ile eşleştirmektedir. Küreselleşmenin ne olduğunu anlayabilmek için modernizm kavramının temel itici güçlerinin anlaşılabilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Giddens küreselleşmeyi karşılıklı bağımlılığın artması ve ilişkilerin kültürel, diplomatik ve toplumsal olarak gelişmesi şeklinde tanımlamaktadır. (Giddens, vd., 2009, s. 81) George Modelski ise küreselleşmeyi büyük medeniyetler arasındaki ilişkilerin artması ve gelişmesi olarak tanımlamaktadır. Küreselleşmenin çok eski bir tarihe sahip olduğunu iddia etmektedir. (Modelski, vd., 2014, s. 75) Bu noktada Rousseau’nun Uygarlığın nasıl oluştuğu hakkında yapmış olduğu yoruma dayanarak ilk uygarlıktan itibaren küreselleşmenin var olduğunu iddia edebiliriz. Bazı kaynaklarda Muray Rothbard ve David Friedman’ın küreselleşmenin mimarları olarak ifade edilmektedir. (Kürkçü, 2013, s. 1) Bu iki düşünürün de liberal bir ideoloji benimsemiş olmaları ve serbest piyasa kavramından yola çıkmış olmaları onların liberal ideolojiyi savunma yöntemi olarak ifade edilmektedir. Bu noktada küreselleşme tarihinin ve/veya küreselleşmenin nereden başladığı ile küreselleşmenin varlığı da yapılan tartışmalardan bir diğerini oluşturmaktadır.

Küreselleşme üzerindeki bir diğer sorun etkileri ve etki alanlarıdır. Küreselleşme sadece piyasa serbestliği, hızlı ulaşım, karşılıklı bağımlılıktan oluşmamaktadır. Siyasal ve ekonomik boyutu çerçevesinde ele alınan küreselleşme yaklaşımı toplumsal boyut başta olmak üzere birçok boyutta incelenmesi gereken sorulara sahiptir. Küresel sağlık ve iklim sorunları başta olmak üzere incelenmesi gereken birçok boyuta sahiptir. Kürkçü’ye göre David Held ve Anthony McGrew küreselleşmeyi “*kıtalararası veya bölgelerarası akışlar ve ağlar meydana getiren, toplumsal ilişkilerin uzamsal örgütlenmesinde dönüşümü temsil eden bir süreç*” şeklinde tanımlamaktadır. (Kürkçü, 2013, s. 2) Robertson küreselleşmeyi tanımlarken sosyal ve kültürel boyutları ön plana çıkarmaktadır. Robertson küreselleşmeyi

yerel ve küresel etkenlerin birbirine benzemesi ve aralarındaki ilişkinin genişlemesi ve gelişmesi olarak tanımlamaktadır. (Balcı, 2006, s. 28)

1.1.Küreselleşmenin Kavramsal Çerçevesi

Küreselleşme tanımlamış olduğumuz gibi çok boyutlu bir kavramdır. Ekonomik, sosyolojik, sağlık, birey, teknolojik, siyasal boyutlar başta olmak üzere her boyut için farklı tanımlar ve yaklaşımların kullanılması normal bir durumdur. Bu noktada Küreselleşmenin de her boyutta farklı etkileri ve sonuçları vardır. Küreselleşme kavramının tanımını yapmaya çalıştığımız ilk başlık altında küreselleşmenin çok boyutlu bir süreç olduğunu ve ortak bir tanımının ve ortak bir tarihinin belirlenemediğine değinmiştik. 17. yüzyılda Grotius'un bireyler ve uluslararası kuruluşların sistem üzerindeki rollerinin geliştirilmesi üzerine sunduğu yaklaşımlar aslında retrospektif olarak küreselleşme yaklaşımının ilk tohumları olarak kabul edilebilir. Ancak yine 17. yüzyılda Hobbes'un sunduğu devlet merkezli yaklaşım ön plana çıkmış ve daha realist bir dönem başlamıştır. (Kıvılcım, 2013, s. 222) Yine bu dönem kısmen iş birliği ve liberal politikalar geliştirilmiş olsa da temel anlayış devlet merkezlidir.

Özellikle I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı, yaşanan ekonomik krizler ve soğuk savaş daha realist bir dönemin yirminci yüzyılın sonlarına kadar sürmesini sağlamıştır. 1980 yılı ise bir milat olarak kabul edilebilir. Çünkü 1970'li yıllarda çok uluslu şirketlerin doğuşu, 1980'li yıllarda iletişim devriminin yaşanması ve NGO'ların sayılarındaki ve ilgi alanlarındaki yaşanan artışlar, 1990 yılında SSCB'nin yıkılması 1980 yılını bir milat olarak kabul etmemizin başlıca sebeplerini oluşturmaktadır. (Tireli, 2009, s. 27) 1970 yılında uluslararası sistemde yaşamaya başlayan teorik ve aktör çerçevesindeki dönüşüm (uluslararası örgütler ve küresel şirketlerin sayılarında yaşanan artış, NGO'ların sayılarındaki ve ilgi alanlarındaki yaşanan artışlar/ Neoliberalizm, plüralizm vs.) bireyleri, toplumları, uluslararası örgütleri ve küresel şirketleri ön plana çıkarmaya başlamıştır. (Kıvılcım, 2013, s. 222)

Bu dönüşümler devletlerin dış politikalarına da yansımış ve dış politika araçları genişleyerek dönüşümler geçirmiştir. Türkiye özelinde ise kurumların dış politika üzerindeki etkisi artmaya başlamıştır. Yine 1980'li yıllar devletlerin gücünü kısıtlayan uluslararası örgütlerin kurulduğu bir dönem olmuştur. Soğuk Savaş sonrası yaşanan temel tartışmaların ve çok kutuplu sisteme dönüş tartışmalarının temel dinamiklerini 1980'li yıllarda başlayan bu dönüşümler oluşturmaktadır. Ulus-devlet demokratikleşme, şeffaflık, esneklik çerçevesinde bir dönüşüm içerisine girmiş ve realist bakış açısından uzaklaşmıştır. (Kıvılcım, 2013, s. 223)

Siyasal boyutta küreselleşme hakkında ideolojik yorumlar ve iddialarda bulunmaktadır. Küreselleşmenin demokrasi ve özgürlük getirdiği ifade edilebileceği gibi tam aksi ifadeler veyahut iddialarda da bulunula bilinmektedir. Siyasal açıdan bakıldığında zaman Batı'nın demokrasi, insan hakları üzerine kurduğu temel değerlerin üçüncü ülkelere taşındığı iddia edilebilir yine aynı doğrultuda Batı medeniyetinin evrensellik kazanması olarak yorumlanabilmektedir. Bir başka yaklaşımda ise emperyalizmin modern hali olarak da yorumlanabilmektedir. Demokrasinin üçüncü ülkelere uygulanması ile üçüncü ülkelerin içişlerine karışılması, Batı medeniyetinin dünya düzeni haline gelmesinin düzensizlik yarattığına dair iddialarda mevcuttur. Bu noktada ise Küreselleşmenin teorik çerçevesinde yer alan üç temel görüşün yaklaşımlarına değinmek gerekmektedir.

1.1.1. Küreselleşmenin Teorik Çerçevesi

1.1.1.1. Aşırı Küreselleşmeciler

Küresel para piyasasının devlet politikalarının yerini aldığını iddia etmektedirler. Politikacıların önemini ve yeteneğini kaybettiğini iddia eden aşırı küreselleşmeciler devlet politikalarının ve politika yapıcılarının küresel ekonomiyi etkileme yeteneğini kaybettiğini iddia etmektedir. Aşırı küreselleşmeciler küresel ekonominin kaybeden ve kazananları yarattığına inanmaktadırlar. (Modelski, vd., 2014, s. 135) Güney-Kuzey ve merkez-çevre yaklaşımlarından daha ziyade bir küresel iş birliğinden (karşılıklı bağımlılık) bahsetmeyi tercih etmektedirler. (Çelik, 2012, s. 62) Başka bir ifade ile Aşırı Küreselleşmeciler ulusal hükümetlerin sınırlarını korumakta zorlandığını ifade etmektedir. Uluslararası iş birliğinin ise bu noktada güçlenmeye başladığı iddiasında bulunmaktadırlar. (Kürkçü, 2013, s. 10) Aşırı küreselleşmeciler içerisinde yer alan Neo-Marksistler ise küresel kapitalizmin devletlerarasında ve devletler içerisinde eşitsizlikler yarattığını ifade etmektedirler. (Çelik, 2012, s. 63) Aşırı küreselleşmecilere göre Ulus devletler sınırlarını korumak da zorlanmaktadır. Bölgesel ve küresel iş birlikleri zorunlu hale gelmektedir. Devletlerarası iş birliği bu gelişmeler ışığında kolaylaşırken küresel ve bölgesel örgütlerinde önem kazanacağı ifade edilmektedir. (Bozkurt, 2000, s. 12) Aşırı Küreselleşmecilere göre küresel bir uygarlık için ise gerekli ortam oluşmaya başlamıştır. Ulus devletlerin niteliğini kaybettiğini ekonominin küreselleşmesi ile ekonomi alanında hareket kabiliyetini yitirdiği ifade edilmektedir. Birçok aşırı küreselleşme taraftarı olan düşünür ekonomik küreselleşme ile sosyal örgütlerin doğduğunu ve ulus-devlet hükümetlerinin etkisini kaybettiğini ifade etmektedir. (McGrew, vd., 2009, s. 136)

Aşırı küreselleşme anlayışında temel yaklaşım mekanların özgöl olmasıdır. Yani küreselleşme kıtalar ve bölgeler arası ilişkilerin, etkileşimlerin artması olarak tanımlanmaktadır. (Çetin, 2008, s. 60) Aşırı küreselleşmeciler ulus-devlet sisteminden değil, dünya toplum sisteminden bahsetmeyi tercih etmektedirler. Aşırı küreselleşmecilerde kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Neo-Liberaller piyasa ilkelerinin devletin gücüne karşı gelişini desteklemektedir. Neo-Marksistler ise küreselleşmenin kapitalizmi küreselleştirdiğini iddia etmektedirler. Neo liberaller ve Neo-Marksistler ideolojik bir yaklaşım sunmaktadır. Aşırı küreselleşmeciler kazanan ve kaybeden arasındaki kutuplaşmanın küresel ekonomik düzen ile çözülebileceğini iddia etmektedir. Aşırı küreselleşmecilere göre Ulus devletin ölümü ve yeni düzenin kanıtları olarak ekonominin küreselleşmesi, kültürler arası ilişkilerde yaşanan etkileşimde artış, yönetim kurumlarının doğması gösterilmektedir. Yine aynı şekilde küresel bir uygarlığın doğa bilme ihtimalinin çok kuvvetli olduğu inancını taşımaktadırlar. (Çetin, 2008, s. 65) Başka bir ifade ile küresel etkileşimin artması farklı toplumları ortak çıkarlar üzerinde birleştirebilmektedir.

1.1.1.2 Küreselleşme Karşıtları:

Küresel olanın ne olduğunu sorgularlar ve küreselleşmeyi Neo-Liberalizmin bir icadı olarak yorumlamışlardır. Hirst ve Thompson devlet ekonomilerinden oluşan bir uluslararasılaşma dan söz etmektedirler. (Modelska, vd., 2014, s. 123) Bu yaşanan küreselleşme süreçlerinin tarihte daha önce daha yoğun olarak yaşandığını iddia etmektedirler. Küreselleşme ise bu açıklamalar referans alınarak çok eskiye dayanan bir olgu olarak yorumlanmaktadır. Küreselleşme karşıtlarına göre küreselleşme küresel olanın ne olduğunu açıklamakta yetersizdir. Bu yüzden küreselleşme kavramı çok geniş olarak kabul edilmektedir ve modern dünyayı açıklamakta yetersiz kalmaktadır. (Kürkçü, 2013, s. 9) Stigliz'e göre küreselleşme tekrar düzenlenebilir. Düzen konusunda devletleri ilgilendiren konularda ilgili devletlere söz hakkı tanınmalıdır. Bu şekilde yapılacak bir düzenleme sürdürülebilir büyümeyi beraberinde getirecektir. Aynı zamanda küresel düzen içerisinde her devlet eşit ve adil bir pay sahibi olabilecektir. (Modelska, vd., 2014, s. 566) Küreselleşme sürecinin iki farklı yüzü olduğu iddia edilmektedir. Bu noktada küreselleşme etkisinin kendi karşıtını yarattı iddia edilmiştir. Bu yaklaşımlar ise küresel olana direnen yerel/ bölgesel yaklaşımlardır. Yerel olan küresel olana karşı direnirken ya küresel sistemin içerisinde kendine yer bulacak ya da küresel olana karışarak kendi yerelliğini kaybedecektir. (Bayar, 2016) Küresel ile yerel arasındaki ilişki ise birbirini etkileyebilme ilişkisi olarak kabul edilmektedir. Kuşkucular küreselleşmenin olağandışı beklenilmeyen bir olgu olmadığını

iddia etmektedirler ve bu noktada aşırı küreselleşmeci düşünürlerin bu süreci çok fazla abarttıkları iddia edilmektedir.

Dünya ekonomisi eskiye nazaran daha az bütünleşmiş durumdadır diyen kuşkucular küreselleşmenin yeni çatışmalar ve sorunları beraberinde getireceğini ön görmüştür. Aynı zamanda devletlerarası ekonomik farklılıkların küreselleşme ile daha da belirginleştiğini bu farklılıkların artacağını iddia etmişlerdir. Küreselleşmeyi ideolojik bir yaklaşım olarak yorumlamaktadırlar. Küreselleşme konusunda en çok eleştirdikleri konu fakir devletlerin daha da fakirleştiği ve zengin ülkelerin daha da zenginleştiğidir. Fakir yoksul ülkelerin kaynaklarını zengin ülkelere kaptırdığı iddia edilmektedir. Küreselleşme olgusunun liberal politikaların önündeki engelleri kaldırmak gibi bir role sahip olduğu ifade edilmektedir. (Modelska, vd., 2014, s. 136) Eğer toplamak gerekirse küreselleşme karşıtları küreselleşmenin beklenen bir olgu olduğunu ancak abartıldığını iddia etmektedir. Dünya'nın geçmişe göre daha az bütünleştiğini iddia eden küreselleşme karşıtlarına göre küreselleşme farklı uygarlıkları, farklı toplumları bir araya getiremeyecek ve barışı sağlayamayacaktır ve bölgesel çatışmaları tetikleyerek farklı kültürleri ve uygarlıkları doğuracaktır. (Kürkçü, 2013, s. 8)

1.1.1.3 Dönüşümcüler

Rosenau, Scholte, Castel, Giddens bu yaklaşımı savunan isimlerden bazılarıdır. Dönüşümcüler küreselleşmeyi toplumları, dünya sistemini tekrar şekillendiren ekonomik, siyasal ve sosyal değişimlerin siyasi itici gücü olarak tanımlamaktadırlar. (Kürkçü, 2013, s. 9) Dönüşümcüler dünya toplumu anlayışına karşı çıkarken bazı toplumlarının birbirine benzemeye başladığını, bazı toplumların ise daha fazla marjinalleşmeye başladığını iddia ederler. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayrımı bu noktada yapılmaktadır. Dönüşümcülere göre uluslararası ile iç siyaset arasında fark neredeyse kalmamıştır. Ulus devletlerin ve bu devletlerin karar alıcılarının sistem üzerinde hala güçlü olduğunu iddia eden Giddens ulus devletlerin aynı zamanda yeni bir şekillenme sürecinde olduğunu ifade etmektedir. (Modelska, vd., 2014, s. 82) Bahsetmiş olduğumuz bu üç farklı görüşünde küreselleşme hakkında sunmuş olduğu yaklaşımlar temel olarak dünya görüşlerindeki farklılıklardan dolayı değişim göstermektedir. Dönüşümcüler küreselleşmeyi toplumları ve dünya sistemini dönüştürecek olan siyasi, ekonomik ve toplumsal değişikliklerin itici siyasi gücü olarak yorumlamaktadır. İç politika ile dış politika arasında bir ayrımın kalmadığı ifade edilmektedir.

Dönüşümcüler küreselleşmeyi destekleyen ve aşırı küreselleşmeciler olarak kabul edilen görüşün iddia ettiği gibi ulus-devletin ömrünün sonuna geldiğini kabul etmemektedirler. Aynı şekilde kuşkucular olarak bilinen ve küreselleşme karşıtı olarak adlandırılan görüşünde iddia ettiği gibi hiçbir şeyin değişmediğini reddetmektedirler. Küreselleşme yaklaşımları David Held'in çalışmalarında ele aldığı üç egemen bakış açısı üzerinden incelenmiştir. Bu üç farklı bakış açısı dönemsel farklılıklara sahiptir. Aşırı küreselleşmeciler 15. ve 16. yüzyılda yaşanan coğrafi keşiflerin ve ekonomik gelişmelerin etkisi altında görüşlerini sunmuşlardır. Dönüşümcüler ise 20. yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmelerin etkileri ile ileriye dönük yaklaşımlar sunmuşlardır. Küreselleşme kavramının iki farklı yüzü olduğu iddia edilebilir. (Evrenselleşme ve Yerelleşme) Bu iki farklı yüz birbirine dönüşerek gelişme kaydetmektedir. Küreselleşme ise bu noktada 'Evrenselleşme' ve 'Yerelleşme' arasında yaşanan dönüşümü gerçekleştirmektedir. Bu noktada Küreselleşmenin ne olduğu? Nereden başladığı? Nasıl tanımlandığı? soruları bahsetmiş olduğumuz üç görüş üzerinden bakıldığında ortak tanımlar veyahut yaklaşımlar sunabilmek neredeyse imkansızdır. Küreselleşme sürecinin ve küreselleşme tanımının birbiriyle olan bağlantısı doğrultusunda bu çalışmada coğrafi keşifler veya Arnold Toynbee'nin dediği gibi Okyanuslaşma süreci Küreselleşmenin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

1.2. Küreselleşmenin Tarihçesi

Tarih öncesinde küreselleşmenin ticari ve toplumsal ilişkiler anlamındaki ilk belirtileri Asur Ticaret kolonilerinin ticaret amaçlı olarak Anadolu'ya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu süreç ise milattan önce 1960'lı yıllara dayanırken Orta Tunç Çağı'nın da başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Asur ticaret kolonileri bu şekilde Anadolu'ya hem dillerini hem Çivi yazısını hem de Mühür geleneğini getirmişlerdir. (Elçin, 2012, s. 6) Orta Çağ Döneminde ise Avrupa'da dere beyliklerinin tüccarların zorlamaları ile yıkılması ve Krallık süreçlerinin başlamasını sağlayan Burg dönemi olarak adlandırılan süreç küreselleşme tarihinde önemli gelişmelerin temelini oluşturmaktadır. (Ünlüsoy, 2018, s. 118) Kurulan krallıklar ticaretin daha rahat ve geniş alanda yapılmasının sağlamaya çalışmışlardır. Krallıkların yetersiz kalması ile krallıklar yıkılarak uluslararası ilişkiler sisteminin temelini oluşturan ulus-devlet sistemini kurmuşlardır. Ancak bu noktada Ulus devlet sistemine geçmeden önce bahsedilmesi gereken tarihi önemli gelişmeler mevcuttur. Küreselleşmenin ortaya çıkmasındaki temel nedenler olarak toplumlar arası ticaret ihtiyacı kabul edilmektedir. Bu yaklaşım eksik ve sorunludur. Küreselleşme hayatın her alanında karşılaşılan ve etkisi bulunan çok boyutlu bir

oludur. Bu minvalde küreselleşme sürecinin aydınlanma dönemlerinin temelini oluşturduğu için coğrafi keşifler ile başladığını iddia edebiliriz.

1.2.1. Birinci Dönem Küreselleşme 1490- 1870

Coğrafi keşiflere geçmeden önce 13. yüzyılda Haçlı Seferleri sürecinde Haçlı Seferleri'nin en önemli sonuçları olarak kabul edilen gelişmeler yaşanmıştır. Bu noktada kâğıt, kâğıt para, ipek, porselen ve pusulanın Avrupa'ya taşınması Coğrafi keşifler, Rönesans ve reform süreçleri için çok önemli gelişmeler olarak kayda geçmektedir. (Hanılçe, 2010, s. 48) Coğrafi keşiflerin gerçekleşmesinde siyasi ve ekonomik bir amaç vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'u 1453 yılında alması ile deniz yolu ticaretinde farklı bir yol arayışına giren Batı, Osmanlı'nın ve korsanların deniz ticaretinde yaratabileceği sınırlandırmalardan dolayı farklı bir yol arayışına girmişlerdir. Tabi ki bu noktada İstanbul'un kaybedilmesinden sonra İstanbul'da yaşayan bilim adamlarının ve düşünürlerin İtalya'ya göç etmesi ise Rönesans sürecinin temellerini atan önemli gelişmelerdir. Amerika kıtasının keşfi Coğrafi keşiflerin asıl amacı değildi. Coğrafi keşiflerin temel amacı dünyanın yuvarlak olduğu iddiasına dayanarak farklı bir ticaret yolu bulabilmektir. 1512 yılında Macellan ise bu hedefi gerçekleştirmiştir. Kristof Kolomb'un keşif sürecinde dönemin tüccar devletlerinin yani İspanya ve Portekiz'in keşif sürecinin finansmanını sağlaması ticari endişenin önemini gösteren önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. (Kazgan, 2005, s. 12)

Keşifler sonrasında kurulmuş olan sömürgeler Avrupa burjuvazisinin kazancını arttırmakta büyük rol oynamıştır. Ancak bu sömürgelerin yönetimi ve özgür bir ekonomik piyasa için yeni bir sisteme ihtiyacı ortaya çıkmaya başlamıştır. Kilisenin, Kralların ve Asillerin egemenlikleri burjuvazinin kazancını engelleyen en önemli engeller olarak ortaya çıkmaktaydı. Burjuvazinin tutumu ise Coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform sürecine giden yolu hızlandırmıştır. (Bakan & Tuncel, 2012, s. 52) Dünyanın bir küre yani bir yuvarlak olduğu kanıtlandıktan sonra kiliseye karşı bir hareket başlatılmıştır. İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınmasından sonra İstanbul'dan İtalya'ya göç eden düşünürler ve bilim adamları yeniden doğuş olarak tanımlanan ve Rönesans adı verilen hareketin öncüsü olmuşlardır. Rönesans süreci burjuvazi için bir fırsat sunmuştu. Kilisenin hakimiyetini sarsan ve Papa'nın otoritesine zarar veren bu süreç reform formasyon sürecinin önemli tetikleyicilerinden olmuştur.

Coğrafi keşiflerin etkisi ile ortaya çıkan kilise karşıtlığı hareket Rönesans ile büyümeye başlamıştır. Son olarak reform süreci kilise, Papa ve Krallığın otoritesini yıkan hareket olarak tarihe geçmiştir. Martin Luther, Jean Calvi'nin öncülüğünü yaptığı kilise karşıtlığı hareket Avrupa'nın her yerinde destekçi bulmuş ve kilise, Papa ve Krallık otoritesi 1618 yılında başlayan ve 30 yıl süren Mezhep savaşları sonrası 1648 yılında yapılan Westfalya Anlaşması ile son bulmuştur. (Esen, 2017, s. 113)

Westfalya Antlaşması ile kurulan modern ulus devlet sistemi inşa edilmiş burjuvazi kazancını arttıracak bir sistemin meydana gelmesini sağlamıştır. Aydınlanma Çağı ise Coğrafi keşifler, Rönesans ve reform süreçlerinin bir uzantısı olarak meydana gelen bir süreçtir. Aydınlanma çağında özellikle bilimsel devrimlerin etkisiyle düşüncenin, bilimin önemi vurgulanmıştır. (Çüçen, 2006, s. 26) Düşüncenin ve felsefenin otoritesi kiliseden alınarak insanlara verilmiştir. Sanayi devrimi ise küreselleşme tarihinin en önemli dönemini oluşturmaktadır. Fransız Devrimi ve Amerika Bağımsızlık Devrimleri ise bu süreçlerin uzantısında meydana gelmiştir. Fransız Devriminde İnsan kendi kendini yönetebileceği inancına sahip olmuş ve Tanrı (Kilise) olmadan kendini yönetebileceği bir sistemi (Cumhuriyet) meydana getirmişlerdir. (Uçak, 2006, s. 60)

Sanayi devrimi ise küreselleşme sürecinin en önemli sürecini oluşturmaktadır. Özellikle devrime ışık tutan bilimsel dönem çok değerlidir. Pamuk eğirme makinesi, mekanik dokuma tezgâhları, lokomotif, tren icatları, kimya biliminde yaşanan ilerleme, elektrik keşfi, benzin motorunun buluşu ve son olarak ise buhar makinesinin icadı Sanayi Devrimi döneminde yaşanan en önemli bilimsel buluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır. (Yıldırım, 2019, s. 9) Bahsetmiş olduğumuz gibi bu bilimsel buluşların temelleri coğrafi keşifler, rönesans ve reform süreçlerine dayanmaktadır. Sanayi Devriminin nasıl ortaya çıktığı ve nedenleri çalışmanın konusunu genişletmemek adına incelenmemiştir. Sonuçları itibarıyla küreselleşme üzerindeki etkisi üzerinde durulmuştur. Sanayi devrimi beraberinde nüfus artışını getirmiştir. Bu noktada Nüfus artışı ile refah seviyesinin artışının beraber yaşandığı ilk dönem olarak sanayi devrimi kabul edilmektedir. (Yıldırım, 2019, s. 7) Bu yorum yanlıştır.

Çünkü sanayi devrimi hammadde ihtiyacını arttırdığı gibi sömürgeler üzerindeki baskıyı ve köle ticaretinin hız kazanmasını sağlamıştır. Ticaretin, insanların dolaşımı hızlanmış buluşlar ile iç ve dış pazarın serbestliği ise Sanayi Devrimi'nde elzem bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Hammadde ihtiyacını kendi sınırları içerisinde karşılayamayan Sanayi devletleri sömürgelerinden faydalanmış, bu hammadde ulaşımının ve ticaret yollarının güvenliği ise devletler arasında önemli bir problem haline gelmiştir. (Kaya & Aydemir, 2011, s. 22)

Sanayi Devriminin bir diğer önemli etkisi küreselleşme tanımlarında kullanılan mekân ve zamanın belirsizliğinin değişmesini sağlayan koşulları ve icatları meydana getirmiş olmasıdır. Yani zaman ve mekândan bağımsız yaşamaya başlanan ilk dönem olarak yorumlanmaktadır. Mekân ve zaman kontrol edilebilir bir hal almıştır. Sanayi devrimi bilginin evrensel bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Bu noktada Sanayi Devriminin yaşanabilmesi ancak bilginin ve üretme araçlarının etkileri ile gerçekleşebilmektedir.

Paranın sürdürülebilir bir boyuta taşınması da Sanayi Devrimi'nin bir başka etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ticaret yollarının güvenliği konusuna değinmiştik, ancak bu sorun 1801- 1815 yıllarında ABD ve Berberi devletler arasında yaşanan Berberi Savaşları (Barbary Words) ile ortaya çıkmış bir sorundur. Korsanlık faaliyetlerinin engellenmesi ve ticaretin güvenle yapılabilmesi adına yaşanan bu savaş uluslararası hukukta korsanlığın da yasaklanması için ilk farkındalığı oluşturan savaşlardan biridir. (Evin, 2020, s. 76)

Sanayi Devrimini küreselleşme üzerindeki etkisini toplamaya çalışırsak eğer, sanayi devriminin etkileri dokuz nokta üzerinde toplayabilmek mümkündür. Birincisi kâr amacı güden fabrikaların kurulması öncelikli olarak para kazancının sürdürülebilir olmasını amaçlamıştır. İkincisi ise bilginin evrenselleşmesinde önemli rol oynamış olmasıdır. Üçüncü olarak ise 1870-1914 arası süreçte büyük artış yaşanan emperyalizmin itici gücü olan hammadde ihtiyacını doğurmuştur. Yaşanacak olan savaşların tetikleyici unsurunu meydana getirmiştir. Dördüncüsü üretimin hızlanması ile işçi haklarının önemini kanıtlamıştır. Beşincisi mal üretimi ve bu malların satışı için küresel pazar meydana getirilmiştir. Bu noktada küreselleşmenin iktisadi açıdan ilk dönemi olarak sanayi devrimi ele alınmaktadır. (Küçükkalay, 1997, s. 57) Altıncısı bu pazar alanında mal ulaşımı ve ulaşımın güvenliği için devlet anlayışları doğmuştur. Yedincisi uluslararası hukukun gelişimini sağlamış ve korsanlık gibi ticaret yollarının güvenliğini tehdit eden unsurlar suç olarak devletlerin ortak kabulleri üzerinden belirlenmiştir. Sekizincisi teknolojik gelişmeler ile zaman ve mekân algılarında yeni bir dönemin başlamasına öncü olmuştur. Dokuzuncu ve son nokta ise ticaretin kolaylığı için ortak bir dil zorunluluğu doğurmuştur.

1.2.2. İkinci Dönem Küreselleşme 1870- 1960

1870 ile 1960 arası dönemde özellikle 1914 yılına kadar yaşanan süreç sömürgelerden hammadde karşılanması ve endüstri devriminin etkisi ile inşa edilmiş olan küresel pazar etkisini arttırarak devam etmiştir. Ticaretin hareketliliğini kısıtlayacak önlemlerin olmaması bu artışı desteklemiştir. 1870 ile 1960 arası dönemde özellikle 1914 yılına kadar yaşanan süreç sömürgelerden hammadde karşılanması ve endüstri devriminin etkisi ile inşa edilmiş olan küresel pazar etkisini arttırarak devam etmiştir. Ticaretin hareketliliğini kısıtlayacak önlemlerin olmaması bu artışı desteklemiştir. Ancak ticaretin gelişmesini kısıtlayıcı önlemler olmaması (vergi, antlaşmalar) ülkelerin sömürgeci anlayışını kuvvetlendirmiş ve sömürgeler üzerinde baskılarını arttırmalarına sebep olmuştur. Sömürgeler üzerindeki bu baskı 1914 yılına kadar devam etmiş ve 1914 yılında yaşanan I. Dünya Savaşı ile önlenemez bir boyuta taşınmıştır. (Yesliyeva, 2014, s. 321)

Küreselleşmenin bu hızlı ivmesi 1914 yılında meydana gelen I. Dünya Savaşı ile hareketliliğini kaybetmiştir. 1914-1945 yılları arasında yaşanan iki Dünya Savaşı ve 1929 ekonomik krizi (büyük buhran) küreselleşmeyi durma noktasına getiren süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır. 1870-1914 arası dönem de ve 1914- 1945 arası dönem artan sömürge baskısı ve devletlerin kaynak arayışı hem İki Dünya Savaşı'nı ortaya çıkarmış hem de kapitalizmin karşıtı bir görüş olarak SSCB'nin doğmasına neden olmuştur. (Hacitahiroğlu, 2014, s. 261) Doğu-Batı ayrımı iki kutuplu bir dünya sistemini meydana getirmiştir. Soğuk savaş süreci ise ideolojik kutuplaşmalardan dolayı küreselleşmeyi yavaşlatan bir başka olgu olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Soğuk Savaş sürecini tamamen küreselleşmeyi yavaşlatan bir dönem olarak kabul etmek çok doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Soğuk Savaş süreci içerisinde yaşanan detant dönemleri ve Avrupa devletlerinin kendi aralarında kurmuş oldukları bugünkü adı ile Avrupa Birliği küreselleşme sürecinde önemli rol oynamış gelişmelerdir. Yine İkinci Dünya Savaşı'nda birbiri ile savaşan devletlerin Soğuk Savaş sürecinde kurmuş olduğu ticari, askeri ve politik ilişkiler Soğuk Savaş sürecinin küreselleşmeyi tamamen yavaşlatan bir dönem olmadığını gösteren diğer örneklerdir.

1.2.3. Üçüncü Dönem Küreselleşme 1960-2023

Soğuk Savaş sürecinde özellikle de detant dönemleri ve Stalin'in ölmesi ile başlayan süreç küresel ekonominin büyümesini sağlamıştır. 1973-1974 yıllarında yaşanan petrol krizi küreselleşmeyi tekrar yavaşlatmış olsa da teknolojik devrimler daha önce görülmemiş bir şekilde küreselleşmenin gelişmesini sağlamıştır. İletişim, ulaşım alanında yaşanan (bilgisayar, internet, kablo altyapıları, telefon) gelişmeler bilginin yayılmasını, insanların ulaşımını, devletlerarasındaki sınırların soyut olarak ortadan kalkmasını sağlayan önemli gelişmeler olarak kabul edilmektedir.

1980 yılı sonrası teknolojik gelişmeler ışığında hizmet sektörünün dünyaya açılması ise banka ve finans piyasalarının büyümesine hizmet etmiştir. (Kaya & Aydemir, 2011, s. 26) 1944 yılında kurulan Bretton Woods sistemi küresel ekonomilerin ilk atılımı olarak kabul edilse de 1971 yılında bu sistemin terk edilmesi ile devletler daha liberal politikalar öğrenmişlerdir. 1960 sonrası dönemde Avrupa Birliği, G7, IMF, DB gibi bölgesel ve küresel örgütlerin hızla artması bu örgütlerin uluslararası ilişkilerde başat aktörler içerisine dahil olması üçüncü dönem küreselleşmenin siyasal boyuttaki en önemli konusunu oluşturmaktadır. 1960 yılından sonra yaşanan gelişmeler ve teknolojik buluşlar küreselleşmeyi hızlandıran faktörlerdir. Bu minvalde telefon, bilgisayar, internet gibi buluşların hem ucuzlaması hem de evrenselleşmesi bilginin, toplumlar arası iletişimin evrenselleşmesini sağlarken, mekân ve zamanın kontrol edilebilir bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. 1990 yılından sonra SSCB'nin yıkılmasından sonra literatürde neoliberal politikaların rakipsiz kaldığı ve tarihin sonu tartışmalarının başladığı bir süreci meydana getirmiştir. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası örgütlerin, NGO'ların, toplumların, küresel şirketlerin devletler üzerindeki etkileri devletlerin egemen olduğu bir sistemden daha ziyade çok aktörlü bir sistemi inşa etmiştir. (Özlük, 2014, s. 105)

2019 yılında başlayan covid-19 pandemisi ise küreselleşmenin bir uzantısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızlı ulaşım ve etkileşim pandemi sürecini meydana getirmiştir. Ancak bu noktada uluslararası ilişkiler kavramlarının ve çalışanlarının da sorgulanması gerekmektedir. Küresel sağlık ve iklim konularının uluslararası ilişkiler çalışanları tarafından ikinci plana atılması ve devletlerin bu sorunlara önem vermemesi küreselleşme kavramı içerisinde olan yaklaşımların bir sonucudur. Küreselleşme devlet ve bireyler için sadece iktisadi ve ideolojik değildir. Küreselleşme yaşanan pandemi ile yeniden tanımlanması ve boyutları arasında önem sırası yapılması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşme insan hayatını sürdürebilirliğini ve güvenliğini etkileyen bir

süreçtir. Bu noktada iktisadi ve siyasi boyutları ile insan hayatı için tehdit oluşturan boyutlarına da önem verilmelidir. Küreselleşme iktisadi ve siyasi olarak incelendiği sürece genellikle ideolojik yorumlar ile karşı karşıya kalmaya devam edecektir.

Etkileşim, iletişim ve etkin bir ticaret ağı bakımından küreselleşmenin siyasi boyutu içerisinde incelediğimiz üç dönem ve küreselleşmenin başlangıç noktası olarak coğrafi keşifler büyük önem arz etmektedir, ki biz bu yüzden küreselleşme tarihinin başlangıcını coğrafi keşiflerden başlayarak incelemeye çalıştık. Coğrafi keşiflerin neden başlangıç noktası olduğunu ifade ederken anlaşılacağı gibi küreselleşmeyi serbest ticaret, toplumlar arası etkileşimin genişliği ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkmış ve bu perspektifte gelişme kaydetmiş bir süreç olarak kabul etmekteyiz. Küreselleşme bahsetmiş olduğumuz gibi belirli bir dönem içerisinde bütün dinamikleri ile ortaya çıkan bir olgu değildir. Küreselleşme tarihsel bir geri planı olan ve bu geri plan içerisinde gelişen yeniden düşünülen, kendini ve dünyayı yenileyen bir olgu ve süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

1960 sonrası dönem küreselleşme sürecinin hızlanmasını sağlayan önemli gelişmelere şahit olması açısından bazı çalışmalarda modern dönem küreselleşmenin başlangıç noktası olarak yorumlanmaktadır. Bu yaklaşım eksik bir yaklaşımdır. Çünkü küreselleşme bir süreçtir. Küreselleşmenin başlangıcını ve gelişimini sağlayan her olgu birbirini takip eden ve etkileyen olgulardır. Bu noktada ise küreselleşmenin 1960'lı yıllara kadar gelen süreci 1960'ta ve sonrasında yaşanan gelişmelerin alt yapısını oluşturmaktadır.

Küreselleşmenin bir süreç olduğunu kabul ettiğimiz için Küreselleşmenin tam anlamıyla modern bir dünya içerisinde yükselmeye başladığı dönem olarak 1980 yılını kabul edebiliriz. Daha önce bahsedildiği gibi, 1970'li yıllarda çok uluslu şirketlerin doğuşu, 1980'li yıllarda iletişim devriminin yaşanması ve NGO'ların ilgi alanlarının ve sayılarının artması, 1990 yılında SSCB'nin yıkılması 1980 yılını bir milat olarak kabul etmemizin başlıca sebeplerini oluşturmaktadır. 1970 yılında uluslararası sistemde yaşanmaya başlayan teorik ve aktör çerçevesindeki dönüşüm (uluslararası örgütler ve küresel şirketlerin sayılarında yaşanan artış, NGO'ların sayılarında ve ilgi alanlarında yaşanan artışlar/ Neo-liberalizm, plüralizm vs.) bireyleri, toplumları, uluslararası örgütleri, küresel şirketleri ve NGO'ları ön plana çıkarmaya başlamıştır. Bu dönüşümler devletlerin dış politikalarına da yansımış ve dış politika araçları genişleyerek dönüşümler geçirmiştir. (Yumuşak Güç, Kamu Diplomasisi, vs.)

1.3. Küreselleşme ve NGO'lar

NGO'lar kelime anlamı olarak Türkçede kullanılan STK kavramıyla tam olarak uyuşmamaktadır. Bu çalışma içerisinde NGO olarak kabul edilen kuruluşlar daha çok uluslararası alanda etkin olan, uluslararası karar alma süreçlerinde etkili olmaya çalışan hükümetlerden ve devletlerden bağımsız kuruluşlar olarak kabul edilmektedir. Bu çalışma içerisinde NGO teriminin kullanılması çalışmanın amacı bakımından önemlidir. NGO'ların ortaya çıkmasında Sivil Toplum kavramının önemi çok fazladır. Sivil toplum kavramına değinmeden NGO'ları anlamak ve açıklayabilmek çok güçtür. Sivil toplum kavramı çok köklü bir geçmişe sahiptir. Aristoteles, Hegel, Marx, Hobbes, Locke gibi düşünürlerin sivil toplum kavramının oluşmasına ve gelişmesine önemli katkılar sağladığı bilinmektedir. Klasik dönemden, Aydınlanma dönemine kadar sivil toplum devlet olmadan var olamayacak bir alan olarak kabul edilmekteydi. Bu minvalde bazı önemli düşünürlerin sivil toplum tanımlarına değinmek sivil toplum kavramında yaşanan dönüşümün anlaşılabilmesi adına faydalı olacaktır.

Aristoteles sivil toplumu bir sivil alan olarak yorumlamaktaydı. Aristoteles'e göre sivil alan insan hayatının tüm alanlarını kapsayan ancak içerisinde devleti de dahil eden bir alan olarak yorumlanmıştır. Sivil toplumun devletten ayrı tanımlanamayacağını ifade etmiştir. (Çelik, vd., 2008, s. 361) Aristoteles'e göre sivil toplum siyasal erk tarafından kurulmuştur ve devleti meydana getiren ana aktörlerden biridir. Platon ise siyasal bilgiye ve siyasi kişilere yakıştırdığı üstünlük anlayışından dolayı devlet egemenliği altında bir sivil toplum anlayışı ortaya koymuştur. Platon'a göre sivil toplum ahlaki formlar üzerinde inşa edildiği sürece varlığını devam ettirebilecektir. Bu minvalde ahlaki formların düzenleyicisi olarak devlet otoritesinin gerekli olduğunu iddia etmektedir. (Platon, 2016, s. 109) Platon ve Aristoteles'in sivil toplum anlayışı üzerindeki ortak nokta sivil toplumun siyasi bir örgütlenme olduğu kanısındır. İki düşünürde sivil toplumun siyasi bir örgütlenme olduğunu ve devlet tarafından kontrol edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Fakat bu nokta da Platon daha baskın bir devlet anlayışı ile hareket ederken, Aristoteles daha esnek bir devlet otoritesinden bahsetmektedir.

Ehrenberg'e göre Çiçero sivil toplumun siyasal erkler tarafından oluşturulduğunu ifade etmektedir. Ehrenberg'e göre Çiçero sivil toplumu yasalar ile bir arada yaşayan, ortak çıkarlar üzerinde hareket eden ve devleti oluşturan bir yapı olarak kabul etmektedir. Bir başka ifade ile Çiçero ekonomik gücün eşit ve adil şekilde bütün sınıflar arasında paylaştırılmasının sadece sivil toplum ile mümkün olabileceğini ve toplum içerisinde yer alan bütün sınıfların adil bir şekilde bir araya getirilmesinin devleti meydana getirdiğini ifade etmektedir. (Ehrenberg,

2020, s. 43) Thomas Hobbes devletin bireylerin güvenliğini sağlamak için bireyler tarafından kurulduğunu iddia etmektedir. Bahsi geçen bireyler ise siyasal erk olarak kabul edilmektedir. Hobbes'a göre devlet bireyler tarafından kurulmuştur. Yani insanlar arasında yapıldığı ifade edilen toplumsal sözleşme bir sivil toplum değil bir devlet yaratmaktadır. Toplumun bir araya gelmesi barış ve huzur içerisinde yaşamasının tek yolu devlettir. Hobbes'a göre insanların saldırgan bir yapıya sahip olması devlet olgusunun oluşmasında çok önemlidir. Yani sivil toplum güvensiz ve tehlikeli bir alandır bu alanın güvenli hale gelebilmesi için insanlar tarafından devlet yaratılmıştır. Hobbes'a göre doğa kanunlarının uygulanabilmesi için gücün Leviathan'a (Devlet) devredilmesi gerekmektedir. Çünkü doğa kanunlarının egemen bir otorite olmadan uygulanabilmesi mümkün değildir. (Hobbes, 2022, s. 133-136)

Modern sivil toplum anlayışının Luther ile ortaya çıkmaya başladığını iddia edebiliriz. Özellikle Luther Kilise ile devlet arasında bir ayrım ortaya koyarak modern sivil toplum kavramının da fidanlarını dikmiş oldu. (Ehrenberng, 2020, s. 240) John Locke devleti daha az müdahaleci bir bakış açısı ile incelemektedir. Bireyi ön plana çıkarmaya çalışan Locke devletin etki alanlarının sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Bireylerin yaşam, özgürlük ve özel mülkiyet haklarına sahip olması gerektiğini iddia eden Locke bu yaklaşımı ile devlet ve sivil toplum arasındaki ayrımında başlamasını sağlayacak ekonomik alan fikrinin temellerini atmıştır. Devletin istikrarının sağlanabilmesini devletin vatandaşlarının haklarını, canlarını ve mallarını korunması ile mümkün olabileceğini iddia etmektedir. Locke'un iddiaları retrospektif olarak sivil toplum ve devlet arasındaki ilişkinin farklılaşmasını ve sivil toplumun devletten farklı bir anlam kazanmasını sağlayacak süreci başlatmıştır. Locke toplumun bir arada huzur içerisinde yaşayabilmesi için yönetme yetkisini sivil toplumdan alarak devlete devretmiştir. Sivil toplumun doğa durumundaki tehlikelerden ancak bu şekilde kurtulabileceğini ifade etmiştir. (Karadağ, 2005, s. 68)

Locke bu yaklaşımı ile devleti bireylerin canlarını ve mülkiyetlerini koruyan bir organ haline getirmeye çalışmıştır. Aydınlanma döneminde Locke, Hobbes ve Rousseau modern sivil toplum anlayışının şekillenmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Özellikle sivil toplumun hukukun üstünlüğüne saygı gösteren, şiddetten kaçınan, din, dil gözetmeden birbirine saygı duyan insanların şekillendirdiği bir kavram olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Rousseau, ise sivil toplum kavramını özel mülkiyet anlayışı üzerinden yorumlamaktadır. Rousseau'a göre birey içerisinde yaşadığı toplumun bir parçasıdır ve bu topluma katkı vermek zorundadır. Birey ancak içinde yer aldığı topluluk sayesinde egemenlik içerisinde kendine yer bulabilecektir.

Rousseau, toplumun bireyler tarafından oluşturulduğunu ancak bu toplum kavramının huzur içerisinde yaşayabilmesi için devlete ihtiyaç duyduğunu ifade etmektedir. Rousseau, toplumsal sözleşmeyi şu ifadeler ile açıklamaktadır. “*Her birimiz kendi kişiliğimizi ve tüm gücümüzü genel iradenin yüce yönetimine müstereken veriyor ve her bir üyeyi de bütünün bölünmez bir parçası olarak gövdeye kabul ediyoruz.*” (Rousseau, 2020, s. 29) Rousseau her kişinin iradesini ve tüm gücünü genel iradeye devretmesi sonucunda ortaya tüzel bir yapı çıktığını iddia etmektedir. Tüzel yapı içerisinde yer alan her bireyin ben anlayışı bu yapının ben anlayışı olarak kabul edilmektedir. Klasik dönemde bu tüzel yapıya “*Site*” adı verilirken bahsi geçen yapı günümüzde “*Cumhuriyet*” olarak adlandırılmaktadır. (Rousseau, 2020, s. 28)

Hegel ise toplumlararası ve toplumların içerisindeki çatışmalardan yola çıkarak bireyin devlete bağlı olması ile güvenlik ve özgürlük kazanabileceğini iddia etmektedir. Hegel’e göre sivil toplum ekonomik bir alandır, toplum ekonomik bir alan olduğu için bireyler arasında çatışmaların yaşanması çok doğal bir durumdur. Bireyler arasında yaşanan ve yaşanabilecek olan bu çatışmalar ancak devlet ile engellenebilecektir. Karl Marx’da sivil toplumu ekonomik bir alan olarak yorumlamaktadır. Güvenlik ancak üst yapının (devlet) egemenliği ile sağlanabilecektir.

Görüldüğü gibi sivil toplum kavramının şekillenmesinde Avrupa’da 17. ve 18. yüzyıllarda yaşanan olguların etkileri açıkça görülmektedir. Küreselleşme süreci olarak adlandırılan bu dönemin etkileri sivil toplumun modern anlamda dönüşmesini sağlamıştır ve küreselleşme süreci devam etmektedir. Sivil toplum kavramı üzerine 15. yüzyıldan itibaren özellikle coğrafi keşifler sonrasında başlayan süreçte farklı tanımlar yapılmıştır. Orta çağ döneminde Kilise devlet otoritesinin güç kazanabilmesi için sivil toplum terimini kullanmaktaydı. Fakat Burjuvazinin güçlenmesi ile sivil toplum kavramındaki dönüşüm hız kazanmıştır. 1648 Westfalya barış antlaşması itibari ile ulus devlet sistemine geçiş sivil toplum kavramının bugünkü anlamına dönüşmeye başlaması adına çok önemli bir olgudur. Avrupa’da başlayan ticaret akımı ve sanayi devrimi ise devlet ile toplum arasındaki ayrışmanın başlamasını sağlamıştır. 17. yüzyıl itibari ile toplum ve devlet arasındaki ilişki farklı bir boyut kazanmıştır. Sivil toplum kavramı ilk defa Adam Ferguson tarafından 1767 yılında ‘*Sivil Toplum Tarihi Üzerine Bir Deneme*’ adlı eserinde kullanılmıştır. (Aslan, 2010, s. 195)

Görüldüğü gibi 17. yüzyıla kadar sivil toplum kavramı devletten bağımsız olarak düşünülmemiş, devleti ve toplumu içerisinde barından bir kavram olarak görülmektedir. Fakat 17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde sivil toplum kavramı devlet ile eş anlamlı bir kavram olmaktan çıkmaya başlamıştır. Bu noktada kavramın dönüşmesinde Hobbes ve Locke gibi düşünürlerin önemli katkıları vardır. 1700'lü yılların ortalarında sivil toplum kavramı artık devletten ayrılmaya başlamış ve devlet ile eş değerde bir anlam kazanmaya başlamıştır. Bodin devlet ile aile arasında farklılık olduğunu ve devletin aile hayatına karışamayacağını iddia etmiştir. Vatandaşların ise devletin belirlemiş olduğu kurallara uymak zorunda olduğunu ifade etmiştir. Bu yorumları ile devlet- sivil toplum arasındaki ayrımı yapan ilk düşünürlerden biri olmuştur. Sivil toplum kavramında yaşanan bu dönüşümün en önemli nedenleri küreselleşme, serbest ticaret ve karşılıklı bağımlılık anlayışıdır. Sivil toplum ekonomik alan ile eş değer de bir sosyal alan olarak kabul edilmeye başlamıştır.

Sivil toplum kavramında yaşanan bu dönüşümün burjuvazi kaynaklı olduğunu iddia eden görüşler mevcuttur. Ancak bu dönüşümün tamamen burjuvazi üzerinden yorumlanması yanlış ve eksik bir analiz olacaktır. Adam Smith, Ferguson gibi düşünürler sivil toplum kavramını ilk toplumlardan yani ilkel toplumlardan tamamen farklı medenileşmiş bir toplum olarak yorumlamıştır. Bu minvalde kavramdaki dönüşümün asıl sebeplerinden biri olarak aydınlanma dönemi ve dogmatik bilginin son bulması olduğu iddiasında bulunabiliriz. Sivil toplumun kavramsal tartışmalarına ilerleyen bölümlerde yer verileceği için bu bölümde daha fazla detaya girilmeden birinci ve ikinci dünya savaşı sonrasında NGO'ların yaşadığı ilerlemeye geçmek daha doğru olacaktır.

Ancak 19.yüzyılda ilk NGO'ların ortaya çıkması ile sivil toplum kavramı da bugünkü anlamını yakın bir ilerleme kaydetmiştir. Özellikle modern sivil toplum kavramının ortaya çıkışı bu dönemlere denk gelmektedir. Sivil toplum aileden, devletten ve günlük hayatlardan bağımsızdır. Sivil toplum hukuki süreçlerin dışında tutulamaz ve vatandaşları temsil etmek asli görevidir. Toplumsal bir alan olduğu için devletin kuralları sivil toplum içerisinde geçerlidir. NGO'lar günümüz dünyasına özgü kuruluşlar değildir. NGO'ların oluşumunda dinsel değerler ve dinsel grupların egemen güç ile çatışması önemli bir rol oynamaktadır. (Şaşmaz, 2012, s. 28) NGO'lar hakkında ortak bir tanım yapabilmek mümkün değildir. NGO'lar kısaca kendi kendini yönetebilen, kâr amacı gütmeyen, özel amaçlar için kullanılmayan uluslararası ağlara sahip dünyanın neredeyse tamamı ile etkileşim kurabilen toplumsal ve sosyal sorunlara odaklanarak bu sorunların dünya gündemine gelmesi için

alışan ve sorunların çözümlerinde karar alma süreçlerinde etkili olmaya çalışan devletlerden ve hükümetlerden bağımsız kuruluşlar olarak tanımlanabilmektedir. (Krut, vd., 1997, s. 12)

İnsanlığın neredeyse bütün dönemlerinde dini, ahlaki bir anlayışın sonucu olarak yardım amaçlı NGO hareketlerini görmek mümkündür. Dayanışma, din, hayırseverlik gibi erevesler ile ortaya çıkmış NGO'ları görebilmek mümkündür. Ortaçağ da belki daha eski dönemlerde dahi görülebilen NGO'lar milliyetçilik, yardımseverlik, dayanışma, din gibi güdülerin uzantısı olarak ortaya çıkmış ulusal çapta meseleleri ele almış NGO'lardır. (Iriye, 1999, s. 421) Fakat alışma içerisinde konu edilen NGO anlayışını tamamen bu anlayıştan farklıdır. Küresel bir bilinci elde etmiş, küresel bağılantılara sahip olan, küresel medya etkisini elinde bulundurabilen örgütler çalışma içerisinde konu edilmektedir. NGO kavramını ilk kez BM şartının 71. maddesinde kullanılmıştır. BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ECOSOC) ilgi alanları içerisinde yer alan konularda NGO'lara danışılabilirliğini ifade etmiştir. NGO'lar BM tanımına göre kısaca hükümetler tarafından kurulmayan örgütler olarak tanımlanmaktadır. NGO'lar olarak tanımlanan anlamda kurumsal olarak ilk NGO'lar 19. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır.

Bilinen ilk NGO 1839 yılında kurulan Kölelik Karşıtı Cemiyeti olarak bilinmektedir. 1839 yılında bu NGO'nun köleliğinin tüm dünyada yasaklanması adına çalışmalar yaptığı ifade edilmektedir. 20. yüzyıl ile tarım, evre, nükleer silahsızlanma, gibi küresel meseleler ile ilgilenen NGO'ların sayılarında önemli bir artış yaşanmıştır. Birinci ve İkinci Dünya savaşından dolayı NGO'ların etkinlikleri ve çalışmaları çok kısıtlı kalmıştır. Fakat Neo-Ortaçağ olarak adlandırılan 1948 sonrası süreçte ise devlet egemenliğinin sınırlandırılmaya başlanması ve devletlerin haricinde diğerktrlerin uluslararası ilişkiler içerisinde kendine yer bulması ile NGO'ların önemi daha fazla anlaşılmaya başlanmıştır. (Ramon, 2013, s. 8) zellikle Neo-Ortaçağ olarak adlandırılan dönemde çok uluslu şirketler, NGO'lar, küresel siyaset içerisinde farklı aktörlerin rol almaya başlaması NGO'ların popülerliğini arttıran bir başka etken olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme süreci ile NGO'ları küresel aktörler arasında kendine önemli bir konum bulmuştur. Fakat 1945 yılı sonrasında BM ile büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Bu ilerlemenin en büyük güdüsü savaş dönemlerinden sonra yaşanan güvensizlik ortamından kaynaklanmaktadır. Bu bağılamda çalışma içerisine dahil edilen NGO'ların kabul ve tanınma kriterlerinden bahsetmek NGO'ları daha iyi anlamamızda ve NGO tanımının daha iyi anlaşılmasında faydalı olacaktır.

1.3.1. NGO'ların Tanınma ve Kabul Kriterleri

NGO'ları düzenleyen bir yapı mevcut olmadığı için NGO'lar her ülke tarafından farklı tanımlanabilmekte ve hukuksal olarak kuruldukları ülkenin hukuki yapılarına uygun olmaktadır. Fakat devletler NGO'ların hukuki tanımlamalarında ve resmi tanımalar için referans olarak belirli kararlara ve sözleşmelere başvurumaktadırlar. Devletlerin referans olarak değerlendirdiği dört temel referans kaynağı mevcuttur. Devletlerin NGO'ları tanımlama ve tanımada başvurduğu ilk referans kaynağı BM'nin 1996 yılında Genel Kurul kararı ile almış olduğu kararlar gelmektedir. Diğer referans kaynağı ise Avrupa Konseyi sözleşmesinin 124 sayılı kararları arasında yer alan NGO'ların hukuksal statüsünün üye devletler tarafından düzenlenmesini sağlayan karardır. Bir diğer temel referans kaynağı ise yine Avrupa Konseyi tarafından hazırlanmış olan "Temel İlkeler" adlı belgedir. Son temel referans kaynağı ise Uluslararası Dernekler Birliğinin hazırladığı belgedir. Bahsi geçen bütün temel referans kaynakları ihtiyaçlar ve sistem doğrultusunda güncellenmiştir. (Bostancı, 2017, s. 32)

Uluslararası örgütlerin 21. yüzyılın başlarından itibaren belirli konularda NGO'lara danışmaya başlaması ve NGO'lara danışmanlık statüsü tanınması NGO'lar ile ilgili düzenlemelere ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 71. maddesi ile bahsi geçen düzenleme Ekonomik ve Sosyal Konseyin yetkisine bırakılmıştır. ECOSOC'un getirmiş olduğu düzenlemeler ile uluslararası örgütlerin belirli konularda NGO'lara danışmasının önü açılmış ve NGO'ların taşınması gereken özellikler hakkında bir yaklaşım ortaya konulmuştur. ECOSOC'un 1968 yılında 1296 sayılı kararı ile NGO'lar üç gruba ayrılmışlardır. Birinci grup gözlemci statüsüne sahip NGO'ları kapsamaktadır. Bahsi geçen grup ECOSOC'un gündeme alacağı konuları önerme ve konsey çalışmalarında söz hakkına sahip olmuştur. İkinci grup ise sadece gözlemci statüsü verilen gruptur. Üçüncü grup ise belirli konularda ve zamanlarda görüşlerine başvurulanan gruptur. (Pazarcı, 2011, s. 235)

ECOSOC'un bu kararı ile aynı zamanda ulusal ve bölgesel NGO'ların da danışmanlık statüsü elde edebilecekleri bir ortam hazırlanmaya çalışılmıştır. Fakat unutulmamalıdır ki ECOSOC NGO başvurularında uluslararası faaliyetlerde bulunma şartı aramaktadır. Özetle ECOSOC'un 1296 sayılı kararı ile NGO'ların rolleri belirlenmiş ve örgütler arasında bir sınıflandırma yapılmıştır. Yine ECOSOC'un 1996 tarihli "BM ve NGO'ların Danışma İlkeleri" başlıklı kararında NGO'ların danışma statüleri düzenlenmiş ve danışmanlık ile ilgili faaliyetleri belirlenmiştir. NGO'ların görev yetkileri ve sorumlulukları belirlenerek NGO'ların ihlalleri durumunda yaptırım hakkının ECOSOC'un elinde olduğu belirtilmiştir.

(Pazarcı, 2011, s. 233) Bu referans kaynaklar doğrultusunda diğer uluslararası örgütlerin NGO'lar ile ilişkilerinde BM'nin bahsi geçen kararları esas alınmış fakat ihtiyaçlara ve amaçlara göre farklı kriterler belirlenmiştir. (Bostancı, 2017, s. 33) Çalışma içerisinde her uluslararası örgütün NGO'lar üzerinde belirlemiş olduğu kriterlere yer vermek mümkün olmasa da ortak kriterleri incelemek NGO'ları anlamak ve açıklamak için önemlidir. NGO'ların BM ve diğer uluslararası örgütler tarafından kabul edilmesi için gerekli ortak kriterlere altta yer verilmiştir.

- NGO'lar uluslararası örgütler gibi devletlerarasında gerçekleştirilen kurucu antlaşmalar ile kurulan örgütler değildir. Özellikle NGO'ların uluslararası örgütler ve devletler ile iş birliği yaparak ortak çalışmalar yürüttüğü görülmektedir. Fakat NGO'ların devletler ve uluslararası örgütler ile ilişkileri belirli seviyede kalmak zorundadır. Bu durumun sebebi NGO'ların bağımsız kararlar alabilmeleri ve faaliyetleri yürütebilmeleri için zaruridir. Özlük'e göre devletlerle ilişkileri üst seviyede olan NGO'lar "Melez INGO" olarak adlandırılmaktadır. Melez INGO'ların en güçlü örnekleri Uluslararası Kızıl Haç Örgütü ve Dünya Koruma Birliğidir. Bu örnekler içerisinde Kızılay da dahil edilebilir.
- ECOSOC, Avrupa Konseyi ve UNCTAD NGO'ların bir merkeze sahip olması gerektiğini, demokratik yöntemler ile seçilen başkanlara sahip olması gerektiğini ve en azından NGO'ların temel seviyede organizasyon yapılarının olması gerektiğini ifade etmektedir. Bahsi geçen yapılara göre NGO'ların çalışanları, temsilcileri, temsilci kurulları ve daimî yapıları olmalıdır. Aynı zamanda NGO'ların ulusal şubeleri, büroları ya da temsilcilikleri bulunmalıdır. Bu yaklaşımların temel sebebi ise NGO'ların hesap verebilir ve şeffaf olmasını sağlamaktır.
- NGO'ların uluslararası iş birliklerini, dünya barışı ile ilgili politikalar ile desteklemesi zorunludur. Bu noktada anlatılmak istenen NGO'ların şiddet araçlarından uzak durmasını sağlamak ve aynı zamanda NGO'ların terör gruplarından, suç örgütlerinden ayrılmasını sağlamaktır. Bu minvalde NGO'lar direkt olarak politikaya etki etmeye çalışan, danışmanlık ve lobi faaliyetleri yürüten baskı gruplarında da ayrılmaktadır.
- NGO'ların faaliyetleri ve politikaları kâr amacı gütmemelidir. NGO'lar üyelerinin yaptıkları bağışlar ile finansal destek bulmaktadırlar. NGO'ların devletlerden veya diğer aktörlerden gelir elde etmeleri belirli şartlara tabidir. BM'nin NGO'tanımında yer alan kâr amacı gütmeme vurgusu ÇUŞ'ların da NGO tanımının dışında kalmasını sağlamaktadır. Fakat çok nadir olsa da ticari faaliyetleri bulunan NGO'lar mevcuttur.

- NGO'lar kuruluş amaçları ve doğaları gereği hükümetlerden bağımsız olarak faaliyetler yürüten kuruluşlardır. Temel amaçları faaliyette bulundukları konu üzerinden en iyi noktaya gelebilmektir. NGO'ların faaliyet ve politikalarında temel aktör devletlerdir. NGO'lar devletler gibi doğrudan faaliyetlerde bulunmak yerine devletleri harekete geçirebilmek, politikalarını etkileyebilmek için faaliyetler gerçekleştirirler. Aynı zamanda NGO'lar devletlerin bağımsızlıklarına karşı bir girişimde bulunmamalıdır. NGO'lar aynı zamanda devletlerin iç meselelerinde taraf olamazlar.
- NGO'ların uluslararası olarak kabul görmesi için en az iki farklı ülkeden fon elde ediyor olması gerekir.
- NGO'ların BM nezdinde uluslararası çapta kabul görebilmesi için aktif olarak faaliyetler yürütüyor olması gerekir. (Özlük, 2014, s. 780)

Bahsi geçen NGO kriterleri bir NGO'nun uluslararası alanda kabul görmesini, politikalar üzerinde etkili olabilmesini ve örgütler nezdinde karar alma süreçlerine katılabilmesini sağlayan ve uluslararası örgütler tarafından genel kabul görmüş kriterlerdir. Bahsi geçen kriterler sayesinde NGO'lar etkinlik gösterebilmekte ve önemli bir aktör haline gelebilmektedir. Kriterler değerlendirildiğinde NGO'ların tarafsız, kamu vicdanına dayanan yapılar olarak değerlendirildiği görülmektedir. Bu nokta da NGO'ların meşruiyeti ise kamu nezdinde bu kriterler ile sağlanmaktadır. Bu çerçevede NGO'ların işlevleri ve ilgi alanları da genişlemiş ve çeşitlenmiştir. Bahsi geçen kriterler aynı zamanda NGO'ların işlevleri üzerinde ciddi bir değişime neden olmuştur. Bu kriterlere kadar NGO'lar hayırseverlik adı altında insani yardımlar sağlarken ve uluslararası bir karşılıkları hukuki olarak mevcut değilken bahsi geçen kriterler sonrasında uluslararası rollere ve işlevlere sahip olmuşlardır. NGO'ların uluslararası alanda üstlenmiş oldukları temel roller ve işlevler altta yer almaktadır.

1.3.2. NGO'ların İşlevleri

- NGO'lar devletler arasında imzalanan uluslararası antlaşmalara tarafların uyup uymadığını denetlemeye başlamışlar ve bir nevi anarşik düzende devlet üstü bir otoritenin yerini doldurmaya çalışmışlardır. Fakat tabi ki temel aktörler devletler olduğu için NGO'ların bu konularda etkinlikleri yeterli düzeyde olmasa da kampanyalar, protestolar ve lobi faaliyetleri ile etkili olmaya çalışmışlardır.
- NGO'lar iç çatışmaların ve savaşların tarafları arasında görüşmeler gerçekleştirerek öneriler sunmuşlar ve taraflar arasında arabulucu rolünü üstlenmişlerdir. Bu minvalde

NGO'ların başarılı olduğu örnekler olsa da çoğu zaman başarısız girişimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

- NGO'lar spesifik olarak bir konu üzerinde araştırmalar yaparak uzmanlaşmışlar ve bu konu özelinde uluslararası örgütlere ve devletlere danışmanlık hizmeti vermeye başlamışlardır.
- NGO'lar dünyanın herhangi bir bölgesinde temel insani ihtiyaçların karşılanmasında savunmasız insanlara insani yardımlar sağlamaya başlamışlardır. Devletlerde resmî kurumlarının haricinde NGO'ları bu yardımların sağlanması için kullanmaya başlamışlardır.
- Doğal afetlerin ve insan kaynaklı afetlerin yaşandığı bölgelerde temel insani yardımların sağlanması ise yine NGO'ların gerçekleştirdiği işlevler arasında yer almaktadır.
- NGO'lar uzman ekipler sayesinde hızlı karar alma ve uygulayabilme yeteneğine sahip olmuşlardır. Fakat bu noktada 1990'lı yıllarda Bosna, Irak gibi bölgelerde NGO'ların tecrübesizlikleri ciddi eleştiri konusu olmuştur.
- Küresel kamuoyunu kendi hedefleri doğrultusunda yönlendirebilmek. Protestolar, kampanyalar, lobi faaliyetleri ile kararlara etki etmeye ve küresel kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır.
- Uluslararası kuruluşların çalışmalarına katılmak ve katkı sunmak.
- Tarafsız ve güvenilir olmak. (Acar, 2020, s. 68)

NGO'ların işlevlerinde yaşanan bu gelişmeler ile son otuz yıldır NGO'lar ekonomik ve sosyal gelişmelerde önemli roller almaya başlamışlardır. Bu durum uluslararası örgütleri, hükümetleri ve ÇUŞ'ları NGO'lar ile iş birliği yapmaya yöneltmiştir. Devletler artık uluslararası toplantılara katılacak olan heyetlerine NGO temsilcileri dahil etmeye başlamışlardır. Aynı zamanda NGO'lar ile ilgilenen resmî kurumlar kurmuşlar ve yardımlarını NGO'lar aracılığı ile göndermeye başlamışlardır. Fakat NGO'ların devletler ile olan yakın ilişkisi eleştirileri beraberinde getirmiştir. Unutulmamalıdır ki devlet desteği ve müdahalesi ne kadar az olursa NGO'lar o kadar tarafsız kalabilecektir.

1.3.3. NGO'ların Sorun Çeşitlerine Göre Sınıflandırılması

NGO'ların kuruluş amaçlarını kabiliyetlerini ve işlevlerini anlayabilmek için bir sınıflandırma yapmak önemlidir. Fakat NGO'ların sınıflandırılması ile ilgili ortak bir sınıflandırma mevcut değildir. Farklı sınıflandırmaları incelemek bir sınıflandırma yapabilmek adına önemlidir.¹ NGO'ları sınıflandırabilmek için birçok alternatif yol vardır. İlk olarak sınıflandırma problemini yok saymaktır. NGO'ları sınıflandırmadan bir çalışma ortaya koymak kastedilmektedir. İkincisi yapılan çalışmanın içeriğine uygun bir sınıflandırma yapabilmektir. Bu çalışmada bu yöntem kullanılmıştır. Üçüncüsü ise NGO'ları sınıflandırmayı bir sorun olarak incelemektir. Bu noktada NGO'ları sınıflandırmak yerine sınıflandırma konusunun nasıl ve ne şekilde yapılabileceğini tartışmaktır. (Vakıl, 1997, s. 2059) NGO'lar işlevleri, etkileme yöntemleri, ideolojileri gibi birçok farklı yol ile sınıflandırılabilir. NGO'lar bu çerçevede farklı isimler ile adlandırılmaktadır. Bu isimlendirmelere geçmeden bazı düşünürlerin NGO'lar hakkında yapmış olduğu sınıflandırmalardan kısa da olsa bahsetmek gerekir. Peace NGO'ları sınıflandırabilmek adına üyelere sahip olup olmadığı, uluslararası veya ulusal alanlarda faaliyetlerinin olup olmadığı, hakların savunuculuğunu yapıp yapmadığı gibi kriterleri incelemiştir.

Peace'a göre bir NGO'nun NGO olarak kabul edilebilmesi için faaliyetlere, üyelere sahip olması ve bireylerin veya toplumun haklarının savunması gerekir. Dicklitch ise NGO'ları kamuoyu oluşturabilen ve faaliyetlere sahip, gönüllülük esasına dayanan örgütler olarak sınıflandırmaya çalışmıştır. Keane ise NGO'ları örgütsel yapılarına yani bir nevi üyelerinin nitel ve nicel özelliklerine dayanarak sınıflandırmaya çalışmıştır. Keane'a göre NGO'lar kadro ve kitle NGO'ları olarak sınıflandırılabilir. Kadro NGO'larında üyelerin niteliği ön plana çıkmaktadır. Üyelerin katkıları bu tür NGO'lar için önemlidir. Kitle NGO'ları ise kamuoyu oluşturabilen, kitleleri yönlendirebilen ve çok çeşitli üye portföyüne sahip NGO'lardır. Kitle NGO'ları toplumu ortak bir konu hakkında bilgilendirmeye çalışırlar ve toplumun değişim süreçlerinde aktif rol üstlenebilirler. Bir başka sınıflandırmaya göre ise NGO'ların amaçları siyasetin körelmesini engellemek ve politikaları ve politikacıları gözlemlemektir. Bu tür NGO'ların yegâne amacının Duverger ve Schwarzenberg'e göre baskı kurmaktır. Görüldüğü gibi NGO'lar hakkında bir den çok ve hepsi birbirinden farklı sınıflandırmalar mevcuttur. Bu minvalde NGO'lar türlerine, kuruluş amaçlarına göre farklı

¹ NGO'lar literatür içerisinde faaliyet alanlarına göre ve amaçlarına göre sınıflandırılmaktadır. Fakat çalışma içerisinde bu tür bir sınıflandırma çalışma içerisindeki NGO tanımlamasına uygun olmadığı için farklı bir sınıflandırma yöntemi kullanılmıştır. NGO'lar toplum temelli olarak sınıflandırılmış ve sorun çeşitlerine göre değerlendirilmiştir.

davranış şekillerine sahip olabilirler. (Dondurucu, 2014, s. 51) NGO'ların yabancı literatür içerisinde kuruluş amaçlarına ve faaliyetlerine göre farklı adlandırmalar ile karşılaştığından bahsetmiştik.

NGO'lar ulusal olarak ortaya çıkan kuruluşlar olsalar da uluslararası alanlarda etkinliğe sahip aktörlerdir. Sunulan sınıflandırma doğrultusunda anahtar kelimeler etki düzeyleri, çalışma alanları ve kapasiteleridir. (Vakıl, 1997, s. 2060) NGO'lar öncelikli hedefleri doğrultusunda sınıflandırılabilen aktörlerdir. Örnek vermek gerekirse eğer çevre NGO'ları toplumsal temelli NGO'lardır. Toplum çıkarını ve iyiliğini göz önüne alırlar. Toplumsal çıkar hedefli bu aktörler siyasi süreçlere katılımı ve alınan kararları etkilemeyi hedef olarak belirlemişlerdir. (Oberthür, Buck, vd., 2002, s. 30) Bu çerçevede çalışma içerisinde yapılan sınıflandırmada toplum temelli olan ve toplumsal çıkarları gözetten NGO'lar kullanılmıştır.

1.3.3.1 Çevre Alanında Çalışma Yürüten NGO'lar

Sanayi devriminin sonlarından itibaren ve doğaya karşı duyulan romantizm duygusunun artması ile ortaya çıkmaya başlamış NGO'lardır. Britanya'da 1865 yılında The Commons, Open Spaces and Footh Paths Preservation Society örgütleri kurulmuştur. Bahsi geçen örgütler dünyada kurulan ilk çevre NGO'ları olarak bilinmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan çevre NGO'larının öncüleri olarak zooloji, botanik ve diğer yaşam bilimciler kabul edilebilir. Doğaya karşı duyulan sevginin yaygınlaştırılması ile çevre NGO'larının sayılarında artışlar yaşanmıştır. Aynı zamanda bu dönemlerde doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması için pragmatik bir korumacılık anlayışı da gelişmiştir. İngiltere ve ABD'de orman bakanlıkları kurulmuş ormanlık alanlar sivil topluma kapatılmış ve bu dönem yeşil emperyalizm olarak adlandırılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren çevre NGO'ları farklı konseptlerle kurulmaya başlamıştır. Fakat 1960'lı yıllar ile ortaya çıkan çevre hareketleri korumacı çevre NGO'larını büyük oranda dönüştürmüştür.

19. yüzyıl içerisinde çevreye karşı duyulan kaygıda bir artış yaşanmaya başlamıştır. Özellikle yaşanan iki farklı dünya savaşı sonrasında çevre hareketleri artık kitle hareketlerine dönüşmüştür. Her yaştan insanın katılım sağladığı protestolar görülmeye başlanmıştır. Özellikle 1950'li yıllarda İngiltere de yaşanan çevre felaketleri hem İngiltere de hem de ABD'de çevreye karşı duyulan kaygının artmasına sebep olmuştur. Yine aynı yıllarda Batılı devletlerde yaşanan eğitim kapasitesindeki artış insanların çevreye karşı duyarlılığını

arttırmıştır. Çevre NGO'ları toplum temelli NGO'lardır. Çevre ile ilgili konularda küresel politikaya BM çerçevesinde etki etmeye çalışmaktadırlar. (Şaşmaz, 2012, s. 80)

En bilinen çevre NGO'ları küresel arenada etki kabiliyetine sahip olan, kamuoyu oluşturabilen NGO'lardır. Greenpeace, WWF (World Wild Fund For Nature), Internatioal Union for Conservation of Nature örgütleri çevre alanında hem küresel siyaseti etkileyebilen hem de kamuoyu oluşturabilen kitle hareketleri olarak adlandırılan ve toplumsal temelli örgütlerdir.

1.3.3.2 Sağlık Alanında Çalışma Yürüten NGO'lar

Sağlık üzerine çalışma yapan NGO'ların en önemli özelliği yüksek maddi kaynaklara, yüksek maliyetli teknolojilere, profesyonel ekiplere sahip olmasıdır. Sağlık üzerinde çalışan NGO'lar ülke kaynağının daha uygun ve profesyonel şekilde sağlık alanına aktarılmasında önemli bir role sahiptirler. Yerel olarak bahsi geçen özelliklere sahip NGO'ların aynı zamanda uluslararası alanda da belirli özellikleri ve rolleri vardır. Sağlık alanında yaşanan olgular aynı zamanda insan haklarını doğrudan ilgilendiren olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede sağlık, çevre gibi alanlarda yaşanan olgular doğrudan insan haklarını ilgilendirmektedir. Sağlık alanlarında en önemli NGO'lardan biri olan DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) insan sağlığını hastalıkların, sakatlıkların olmayışı değil, ruhsal ve sosyal açıdan iyi olma durumu olarak açıklamaktadır. Doğal afetler, yangınlar gibi olgularda da sağlık NGO'ları ciddi anlamda roller üstlenmektedirler. (Özmutaf, 1997, s. 1979)

Dünyanın birçok ülkesinde NGO'lar savunmasız insanlara (Kadınlar, çocuklar, yaşlılar, hastalar) hizmet sunulmasında kritik rollere üstlenmektedir. Dünyanın birçok ülkesi sağlık alanında yapılan harcamalar için NGO'ların desteklerine ihtiyaç duymaktadır. Bu minvalde sağlık alanında çalışmalar yürüten NGO'lar dünyanın birçok bölgesinde önemli roller üstlenmiştir. Sağlık alanında çalışan NGO'lar ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde ekonomi ve sağlık konularında önemli katkılar sağlamaktadır. NGO'lar ise bu çerçeve kaynaklarını kısmen devletlerden, çok uluslu ve özel şirketlerden ve diğer NGO'lardan elde etmektedirler. (Akukwe, 1998, s. 113) Sağlık alanında çalışmalar yürüten NGO'ların küresel toplumun sağlığının sürdürülebilir olması için çok önemlidir. Bu minvalde dünya genelinde birçok ülke sağlık alt yapısını ve hizmetlerini geliştirebilmek için yatırımlar sağlamaktadır ve politikalar üretmektedirler. Fakat gelişmekte olan ülkeler için aynı gönüllülüğü söyleyebilmek çok zordur. Çünkü gelişmekte olan ülkeler birçok ekonomi temelli uluslararası kuruluşun zorlamaları ile karşılaşmaktadır. DB ve UPF (Uluslararası Para Fonu) gibi örgütler geliştirmekte

olan ülkelere kaynak sağlamadan önce sağlık hizmetleri üzerindeki yatırımların azaltılması ve özelleştirilmesi gibi baskılar yapmaktadır. Neoliberal politikaların uygulanması adına baskılar oluşturmaktadırlar.

1980’li yıllar ile neoliberal politikaların yaygınlaştığından daha önce bahsetmiştik, bu minvalde temel kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi ile sağlık alanında yapılan yatırımlar ve çalışmalar için NGO’ların destekleri çok önemli bir konuma yükselmiştir. DB’sının fon sağladığı sağlık alanındaki NGO’ların sağlık alanında yapılan yatırımların 2000’li yıllar ile birlikte %52’sini elde etmiş durumdadır. (Mercer, vd., 2014, s. 324) Sağlık alanında çalışma yürüten NGO’ların özetleyebilmek zor olsa da kısa bir özetleme yapmak gerekiyor. Sağlık alanındaki NGO’ların hastalıkların tespit edilmesi, etkilerinin belirlenmesi, tedavi şekillerinin belirlenmesi, hastalığa karşı toplumun bilinçlendirilmesi ve hastalığın yarattığı ve yaratabileceği etkilerin tespit edilmesi ve önlenmesi adına araştırmalar ve çalışmalar yapmaktadır. Sağlık alanında çalışmalar yürüten NGO’lar çoğu zaman yaptıkları araştırmalar ile ön plana çıkmaktadırlar. Ulusal ve uluslararası sağlık sorunlarında aktif olarak rol almaktadırlar. Diğer NGO’lar ile iş birliği yaparak hem kendi araştırmalarını hem de diğer NGO’ların araştırma ve çalışmalarını hızlandırırlar. Aynı zamanda sağlık alt yapısının ve donanımlı bireylerin olmadığı bölgelerde uzman bireylerin yetiştirilmesi, yeterli sağlık kapasitelerinin oluşturulması, yeterli ilaç ve aşı kaynağının oluşturulabilmesi, bulundukları bölgelerde toplumun aşılması ve tedavi edilmesi gibi rollere sahiptirler. (Gellert, 1996, s. 24)

1.3.3.3 İnsan Hakları Alanında Çalışma Yürüten NGO’lar

NGO’ların sağlamış oldukları hizmetlerin en başında insan hakları ve demokratikleşme alanında yapmış oldukları çalışmalar gelmektedir. BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile insan hakları alanında bir çatı oluşturulmuş ve beyanname ile adaletin tesis edilmesi ve korumasız insanların korunması için neler yapılacağını belirleyen önemli bir adım atılmıştır. İnsan hakları alanında çalışmalar yürüten birçok NGO en başta BM ve AB olmak üzere Afrika Birliği, Amerikan Devletler Örgütü, İslam İş birliği örgütü gibi birçok örgütün içerisinde daimî ya da geçici danışmanlık ve gözlemcilik statüsünü elde etmişlerdir. BM Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ile artık insan hakları ile ilgili konular devletlerin iç sorunları olarak algılanmaktan çıkarak küresel bir boyut kazanmıştır.

İnsan hakları ile ilgili iki önemli beyanname vardır. Birincisi Fransız ihtilali sonrasında yayımlanan İnsan ve Yurttaşlık Hakları Beyannamesidir. İkincisi ve en önemlisi ise BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesidir. Bu belge insan haklarını ve özgürlüklerini uluslararası hukukun konuları arasına almıştır. Bahsi geçen belge ile bireyler uluslararası hukukun öznelerinden biri haline gelmiştir. (Baharçipek, 2022, s. 300) Peki insan hakları nedir? Tüm insanlar özgürlükleri, onurları ve hakları çerçevesinde eşit doğmuştur. Başka bir ifade ile insanlar dünyaya geldiği için doğuştan haklara sahiptirler. İnsanların doğuştan elde ettiği bu haklar ise insan hakları olarak adlandırılmaktadır. Bahsi geçen ilke insan hakları ile ilgili yapılan bütün çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Her birey insan olduğu için saygı görmelidir. Birçok insan hakkı mevcuttur. Fakat hepsinin belirli dört ortak özelliği vardır. Birincisi İnsan hakları evrenseldir. Her insan bu haklara sahip olmalıdır. İkincisi insanlar dünyaya geldiği an bu haklara sahip olurlar. Üçüncüsü insan hakları bireylerin elinden alınamaz. Dördüncüsü İnsan haklarının hepsi birbirine bağlı haklardır. Tüm insan hakları eşit seviyede öneme sahiptir. Birinin ihlal edilmesi diğerlerinin de ihlal edilmesine sebep olmaktadır.

1980'li yıllar ile uluslararası sistemde hâkim olan üç temel anlayışta dönüşümler yaşanmıştır. Uluslararası sistem var olan güç merkezli politika anlayışı, devlet merkezli egemenlik anlayışı ve iç işlerine karışmama ilkesinde önemli dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Bu çerçevede bazı sorunlar önemli ölçüde tartışılır hale gelmiştir. İnsan hakları sorunu ulusal çerçevede çözülmesi gereken bir sorun olarak yorumlanmış olsa da bu dönemden itibaren insan hakları küresel ölçekte bir sorun olarak ele alınmaya başlanmıştır.

Bu minvalde sorunun çözülebilmesi için devletlerin üretmiş olduğu ulusal politikalarda yetersiz kalmıştır. İnsan hakları probleminin daha iyi algılanabilmesi ve çözümler üretilebilmesi için küresel bir perspektif ile incelenmesi gerekir. Bahsedildiği gibi küresel sorunlar uluslararası sistemi büyük ölçüde sarsmış ve dönüşümler yaşamasına neden olmuştur. İnsan hakları sorunu ise ciddi bir problem olarak bu dönemde küresel bir boyut kazanmıştır. Devletler insan hakları ile ilgili konularda hem bir tehdit hem de bir çözüm mekanizması olarak yorumlanmaktadır. Bu çerçevede devletlerin ortaklaşa kurmuş oldukları uluslararası kurumlar, uluslararası örgütler ile insan hakları üzerinde bir uluslararası hukuk meydana getirmişlerdir. Bu doğrultuda insan hakları sorunu küresel bir sorun olarak dönüşüm yaşamıştır. Bu minvalde bu sorunu hukuki bağlayıcılığı olmayan, çözüm, karar ve süreç mekanizmaları olmayan bir yapıdan Uluslararası Ceza Mahkemelerinin kurulmasına giden bir süreç ile açıklayabiliriz.

Devletler kurmuş oldukları uluslararası kuruluşlar, uluslararası örgütler ile gönüllü olarak kendi iç alanlarını dış denetimlere açmışlar ve ulusal alanda kendi egemenliklerini sınırlayacak olan anlaşmaları kabul etmişlerdir. Devletler ulusal alanda adaletsiz kararlar aldığında veya adaletin işlevlerini yerine getirmekte işlevsiz kaldığında ülke vatandaşları Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmaya başlamışlardır. Bu çerçevede hükümlülüklerini gerçekleştirmeyen devletlerin sosyolojik meşruiyetleri azalırken, bu yükümlülükleri gerçekleştirmeyi kabul etmiş olan uluslararası kuruluşlar, uluslararası örgütler sosyolojik meşruiyetlerini arttırmaktadırlar. Bakıldığında ulusal alandan uluslararası alana bir meşruiyet kaymasının gerçekleştiği iddia edilebilir. Bu çerçevede işlevlerini yerine getiremeyen kamu kuruluşları meşruiyetlerini kaybederken, insan hakları ile ilgilenen uluslararası kuruluşlar, NGO'lar, uluslararası örgütler sosyolojik bir meşruiyet kazanmaktadır.

Yerel, ulusal, uluslararası ve hatta küresel ağlara sahip olan insan hakları NGO'ları devletlerin yetersiz veya eksik kalmasından dolayı meydana gelen güç boşluklarını doldurmaya çalışmaktadırlar. Devletlerin resmî kurumları işlevsizleştikçe veya yetersiz kaldıkça uluslararası bağlara sahip olan insan hakları NGO'ları sosyolojik meşruiyeti olan aktörler olarak önem kazanmışlardır. 21. Yüzyılda artık uluslararası sistemi sadece devletler ile açıklamaya çalışmak yetersizdir. Güç, egemenlik ve devlet merkezli anlayışa meydan okuyan yeni uluslararası aktörler ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen uluslararası aktörler daha önce bahsedildiği gibi uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve NGO'lardır. Bahsi geçen bu aktörler etki yöntemleri ve alanları ile devletlerin karar mekanizmalarına toplumun dahil olmasını sağlayan ve üreteceği politikaları etkileyebilen aktörler haline gelmişlerdir. İnsan hakları alanında çalışmalar yürüten NGO'lar insan hakları düşüncesinin toplum tarafından benimsenmesinde, meşrulaştırılmasında, yaygın hale getirilmesinde ve insan hakları ile ilgili küresel bir bilincin oluşturulmasında önemli rollere sahip olmuşlardır. İnsan hakları alanında çalışmalar yapan NGO'lar bir nevi ulusal devletlerin uluslararası aktörler tarafından denetlenmesini sağlamaktadırlar.

Bu durum ise ulusalın şeffaflaştırılması olarak yorumlanmaktadır. NGO'ların ulusal alanı, uluslararası alanın denetimine açması devletlerin egemenliklerinin sınırlandırılmasına sebep olmaktadır. Bu minvalde insan haklarının ihlal eden devletlerin hareket alanları büyük oranda sınırlandırılmış olmaktadır. Uluslararası sistemin en büyük problemi barışın sağlanması ve sürdürülebilir hale getirilmesidir. Bu minvalde insan haklarının küresel ölçekte tesis edilmesi barışı sağlayacak bir unsur olarak kabul edilmelidir. NGO'ların insan hakları ile ilgili en önemli katkısı hem devletlerin hem de diğer aktörlerin insan hakları ile ilgili

eleştiriler ile karşılaşmak istememeleridir. İnsan hakları NGO'ların katkıları ile güçlü bir dil ve küresel bir geçerlilik kazanmıştır. İnsan haklarının küresel bir geçerlilik kazanması ile hegemon aktörlerde sınırlanmaya başlamıştır.

İnsan haklarının sağlanabilmesi ve korunabilmesi sadece devletler ve devletler tarafından kurulan örgütler ile mümkün değildir. Bu durum ise uluslararası düzenin kurulması, sürdürülebilir olması için NGO'lara önemli roller yüklemektedir. NGO'lar insan haklarının korunabilmesi, sürdürülebilir olması için insan haklarına geniş kapsamlı bir yaklaşım göstermektedirler. Genel olarak insan haklarının bölünemeyeceğini ve insan haklarının her birinin birbirine bağlı olduğunu iddia ederler. İnsan haklarından biri diğer bir hak için pazarlık konusu edilemez. Bahsi geçen bu yaklaşım NGO'ların çabaları ile 1993 yılında Viyana'da gerçekleştirilen BM İnsan Hakları Konferansında ön plana çıkarılmıştır. İnsan haklarının devletlerin iç meselesi olduğunu iddia eden devletler olsa da NGO'ların faaliyetleri bahsi geçen devletleri de etkilemektedir. Küresel boyutta kabul gören ve korunan insan hakları dünya çapında birçok yerde hala ihlal edilmektedir. İnsan hakları ihlalleri çoğunlukla darbe ve iç savaşların olduğu dönemlerde görülmektedir. Bahsi geçen durumlarda insan hakları ihlallerinin önlenmesi için NGO'lara duyulan ihtiyaç artmaktadır. (Çakmak, 2004, s. 112)

NGO'lar aynı zamanda devletlerin garanti etmiş oldukları hakların uygulanması ve korunmasında küresel ve ulusal seviyede baskılar uygulayarak hakların korunmasında ve uygulanmasında önemli bir role sahiptirler. NGO'lar insan hakları ile ilgili konularda küresel kamuoyunu harekete geçirerek ihlal de bulunan aktörleri zor duruma sokmaktadırlar. Günümüzde insan hakları ile ilgili çalışmalar yürüten NGO'lar standartları yükseltmeyi hedeflemektedir. (Freeman, 2015, s. 176) Bu çerçevede küresel ölçekte insan hakları ile ilgili yapılan uygulamaları kontrol ederler. Devletlerin kabul etmiş oldukları yükümlülükleri uygulayıp uygulamadığını denetlemeye çalışırlar. Yerel seviyelerde yaşanan insan hakları ihlallerinin küresel kamuoyuna duyurulması ve engellenmesinde önemli rol oynamaktadırlar. NGO'lar insan hakları ihlallerinin söz konusu olduğu durumlarda çok etkili şekilde bu ihlallerin üzerine gidebilirler ve olayları küresel kamuoyuna taşırlar. NGO'ların insan hakları ihlallerinde üstlenmiş olduğu en önemli rol bilgi toplayarak, küresel kamuoyu oluşturarak ve devletler üzerinde baskı uygulayarak sonuç almayı hedeflemeleridir. NGO'lar aynı zamanda diğer uluslararası aktörleri harekete geçirerek insan haklarını ihlal eden ülkelere karşı yaptırım uygulanmasını sağlayabilmektedirler. Sonuç olarak NGO'lar insan haklarını geliştirmek ve

işleyebilmesi adına önemli roller üstlenmişlerdir. Küreselleşme ile NGO'ların etki alanları ve yöntemleri çeşitlenmiş ve oynadıkları rol daha da önemli hale gelmiştir.

1.3.4. NGO'ların Kullandıkları Etki Yöntemleri

NGO'lar daha önce bahsedildiği gibi belirli neden-sonuç ilişkileri doğrultusunda devletlerin iç işlerinin uluslararası alan tarafından denetlenmesinde önemli roller üstlenmiş aktörlerdir. Çalışma içerisinde değinildiği gibi NGO'lar hem ulusal hem de küresel gündemleri belirleyebilen hem uzmanlık/danışmanlık hizmeti verebilen hem de arabuluculuk rolü üstlenen uluslararası aktörler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu minvalde uluslararası NGO'lar hem devletleri hem kamuoyunu hem de diğer uluslararası aktörleri harekete geçirebilecek ve etkileyebilecek yöntemlere sahiptirler. NGO'ların devlet politikalarını ve uluslararası alanda alınan kararları etkilemek için kullandığı en önemli kaynağı bilgidir. NGO'lar elde etmiş oldukları bilgiler ile karar alıcı aktörlere mevcut sorunların çözümü için alternatif çözümler veya politikalar sunabilmektedirler.

Küreselleşme ile iletişim olanaklarının gelişmesi NGO'ların hem daha kolay bilgi elde edebilmesini hem de daha rahat kamuoyu oluşturabilmesini sağlamıştır. NGO'lar gelişen iletişim olanakları ile protestolar, kampanyalar için kamuoyu oluşturabilme yeteneğine sahip olmuştur. Küreselleşmenin katkıları ile konferanslar, lobi faaliyetleri, basın açıklamaları gibi yöntemler ile karar alma süreçlerini etkileyebilmektedirler. NGO'lar aynı zamanda karar alıcı aktörleri etkileyebilmek için mevcut normları ve söylemleri kullanmaktadır. Uluslararası alanda meşruiyetini ve saygınlığını geliştirmek isteyen aktörler ise politikalarını NGO'ların önerileri doğrultusunda değiştirmektedir. Fakat NGO'ların etki yaratabilmesi için ülkelerin siyasi yapıları büyük öneme sahiptir. Kısaca anlatmak gerekirse NGO'ların karar alıcılar üzerinde ve alınan kararlar üzerinde etkili olabilmesi için devletlerin liberal demokrasi ile yönetiliyor olması gerekir. Bahsi geçen görüş literatürde yaygın bir kabule sahiptir. NGO'ların bahsi geçen yöntemleri ise tamamen meşru kabul edilmektedir. NGO'lar savunuculuk altında birçok etki yöntemine sahiptir. Fakat NGO'ların küresel gündem belirleme, ulusal gündemleri belirleme, protestolar, kampanyalar, lobi faaliyetleri gibi birçok yöntemi mevcuttur. Bu minvalde savunuculuk altında lobi faaliyetlerini, protesto ve kampanya gibi faaliyetleri değerlendirilmektedir.

1.3.4.1. Savunuculuk (Lobi Faaliyetleri, Protestolar, Kampanyalar vb.)

Uluslararası NGO'ların daha önce bahsedildiği gibi %45'i barışın tesis edilmesi ve çatışma süreçlerinin engellenmesi gibi hedefler belirlemiştir. Uluslararası NGO'ların barışı tesis edebilmek adına kullanmış oldukları metotlar arasında en önemli metot savunuculuk olarak değerlendirilebilir. Savunuculuk NGO'lar tarafından karar alıcı aktörlerin bakış açılarını ve faaliyetlerini etkileyebilmek adına kullandığı bir yöntem olarak yorumlanabilir. Keck ve Sikkink NGO'ların savunuculuk yöntemlerini başkalarının çıkarlarını savunan karar alıcılara farklı çözüm yolları gösteren, gönüllülük esasına dayanan ve hiyerarşik yapılarla sahip olmayan iletişim ağı olarak yorumlamışlardır. Keck ve Sikkink'e göre bahsi geçen faaliyetler ile kamuoyunu bilinçlendiren ve farkındalık yaratan aktörlerdir. Küresel sorunlarda kullanılmış bir savunuculuk örneği olarak Jübile 2000 gösterilebilir.

Gelişmekte olan devletlerin borçlarının silinmesini hedefleyen bu girişimde yüzlerce NGO katılım göstermiş ve 1998 yılında İngiltere'de düzenlenen G8 toplantısında 70.000 kişilik bir protesto ve akabinde altmış altı ülkede yer alan NGO'ların katılımları ile yirmi dört milyon imza toplanmıştır. Bahsi geçen sorunla ilgili küresel bir farkındalık oluşturulmuş ve aynı alanda çalışan NGO'lar küresel bir iş birliği gerçekleştirmiştir. (Şahinoğlu, 2020, s. 122) Savunuculuk yerel ve uluslararası hukuk mekanizmalarının kullanılması, ulusal, bölgesel ve küresel gündem oluşturabilme, uluslararası karar alma süreçlerinde ve devlet politikalarının belirlenmesinde lobi faaliyetlerinin yürütülmesi ile alınacak kararlara ve politikalara etki edebilme, kampanya süreçleri ile belirli bir konu üzerinde kamuoyu oluşturabilme, gibi faaliyetlerin NGO'lar tarafından gerçekleştirilmesidir. NGO'lar anlaşılacağı gibi savunuculuk faaliyetlerini halka açık ve kapalı şekilde iki türde gerçekleştirmektedir. Lobi faaliyetleri halka kapalı olarak değerlendirilirken, kampanyalar, protestolar gibi faaliyetler halka açık olarak değerlendirilmektedir. Özellikle savunuculuk fonksiyonuna sahip olan NGO'lar kampanyalar, protestolar gibi faaliyetler sırasında uluslararası hukuk, insancıl hukuk, uluslararası ceza hukuku gibi alanlarda uzmanlaşmış kişiler ile çalışırlar. (İşbilir, 2021, s. 97) NGO'ların en önemli özelliği ise alanlarında uzman kişiler ile çalışıyor olmalarıdır. (İşbilir (b), 2021, s. 11) Savunuculuğun kampanya yürütmek olduğunu iddia eden görüşlerde literatürde mevcuttur. Savunuculuğu çok kapsamlı bir kavram olarak değerlendirirler ve lobicilikten farklılaştığını iddia ederler. (Boward, 2003, s. 3) Bahsi geçen yaklaşımlar genelde lobicilik ile savunuculuk arasında ayırım yapılmaya çalışırken ortaya çıkmıştır. Bu noktaya lobicilik içerisinde değinilecektir.

Savunuculuğun birden fazla türü mevcuttur ve bu türlerin hepsi çatışma süreçlerinde ve barışın tesis edilme süreçlerinde kullanılabilen türlerdir. En yaygın savunuculuk türü ise kitleleri harekete geçirerek bir sorunun gündeme getirilmesi, çatışmaların önlenmesi, hükümet değişimlerinin talep edilmesi, insan hakları ihlallerini (darbe, iç savaş, soykırım, katliam, savaş vb.) protestolar aracılığı ile gündeme taşımak ve ihlalde bulunan aktör veya aktörler üzerinde küresel bir baskı oluşturabilmek, uluslararası aktörlerin olgulara karşı ilgisini çekebilmektir. Bahsi geçen amaçlar doğrultusunda kitle yürüyüşleri, protestolar, konferanslar, sivil eylemler gibi yöntemler NGO'lar tarafından kullanılmaktadır. (İşbilir, 2021, s. 97) NGO'ların savunuculuk faaliyetlerini Keck ve Sikkink Bumerang Modeli ile açıklamaya çalışmışlardır. Bumerang Modeli kısaca devletlerin değişen sosyal yapılar olduğunu ve NGO'ların insan hakları gibi alanlarda yapacakları baskıların devletlerin politikalarında değişikliğe sebep olacağını iddia etmektedir. (Keck & Sikkink, 1998, s. 227) Literatür içerisinde bumerang modeli çok fazla kullanılıyor olmasa da genel kabul NGO'ların baskı yöntemleri ile devletlerin politikalarını etkileyebildiği yönündedir.

Lobi faaliyetleri ise savunuculuk yöntemleri arasında değerlendirebilir. Lobi faaliyetleri yürüten kurumlar 2000 yılına kadar Batı Avrupa'da yolsuzluk yapan kurumlar/bireyler olarak değerlendirilirdi. Fakat 2000'li yıllar ile lobi faaliyetleri kamunun ihtiyaçlarını savunan ve toplumun yararına faaliyetler yürüten NGO'ların temsilcileri haline geldikleri için imajı olumlu yönde değişim yaşamıştır. Bovard lobiciliği başarılı oldukları zaman kamuoyunu ve karar verme mekanizmalarını kendi çıkarları veya temsil ettiği kuruluşların çıkarları doğrultusunda etkileyebilen yöntemler ve teknikler öbeği olarak tanımlamaktadır. Bovard lobiciliğin bir alışveriş olduğunu iddia eder. Lobi faaliyetlerinin karşılıksız gerçekleşmeyeceğini lobi faaliyeti gerçekleştiren kişi veya kuruluşların karşılığında ham madde vermesi gerektiğini iddia eder.

Bovard lobiciler için ham maddenin bilgi olduğunu iddia eder. Lobi faaliyetleri için üç temel özellikten bahsetmektedir. Birincisi lobi faaliyeti gerçekleştiren kuruluş fayda sağlayan, güvenilir ve aktif olarak faaliyetlerini sürdürebilen bir yapıya sahip olmalıdır. İkincisi lobi faaliyeti gerçekleştiren kurum/birey kendini ifade edebilmelidir. Üçüncüsü ise lobi faaliyetleri için lobiciler ittifak kurabilmelidir. Bilgi aktarımı bu şekilde gerçekleşebileceği için iş birliğinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda bir fikrin ne kadar çok savunucusu olursa kabul görme ihtimalinin o kadar fazla olacağını iddia etmektedir. Bu minvalde aynı alanda çalışan NGO'ların iş birliği yapması bahsi geçen sorunun küresel siyasi alana taşınmasını ve sorun hakkında kamuoyu oluşturulabilmesini kolaylaştırmaktadır. Fakat lobi

faaliyetleri gerçekleştirmek bir bileşim ile gerçekleşebilir. Politik, NGO, idari vb. kültürlerin birleşimi ile gerçekleştirilebilir. Bernard Le Gray lobiciliği %20 hukuk, %20 politik, %20 ekonomik, %20 diplomasi, %20 iletişim olarak tanımlamaktadır. (Boward, 2003, s. 4) Lobicilik aynı zamanda zamana ihtiyaç duyan bir faaliyettir. Doğru zamanı ve doğru anı beklemek gerekir. Başka bir ifade ile lobi faaliyetleri zaman isteyen ve stratejik hareket edilmesi gereken faaliyetlerdir.

NGO'lar ulusal ve uluslararası alanda lobi faaliyetleri yürütebilen aktörlerdir. NGO'lar lobi faaliyetlerini karar alıcıların üzerinde baskı uygulayarak alınan kararlara ve politikalara etki etmeye çalışırlar. Lobi faaliyetleri sadece bilgi aktarımı olarak değerlendirilemez. Lobi faaliyetleri aynı zamanda NGO'ların politika önerilerini ve karar önerilerini doğrudan bildirmesini de kolaylaştırmaktadır. Karar alıcı aktörler ile yapılan e-posta, mektuplaşma veya yüz yüze görüşmeler ile baskı uygulamaya çalışırlar. Lobi faaliyetleri başka bir ifade ile karar alma süreçlerini yönlendirmek ve etkileyebilmek için gerçekleştirilir. Greenpeace, Uluslararası Doğayı Koruma Birliği ve benzeri büyük uluslararası NGO'lar ulusal hükümetlere ve/veya uluslararası kuruluşlara karşı lobi faaliyetleri gerçekleştiren toplum temelli NGO'lardır. (Şahinoğlu, 2020, s. 132)

NGO'lar protesto yöntemine çok fazla başvurmaktadır. Temel sebebi protesto yönteminin NGO'lar için çok az maliyetli olması ve kamuoyunun ilgisini çok daha kolay çekebiliyor olmasıdır. Protestolar esnasında gruplar daha özgür hareket edebilirler. Protestolar esnasında coşku yüksek ve etkileri sansasyonel olduğu için karar alıcı aktörler üzerinde etkili olabilir ve medyanın ilgisini çok rahat bir şekilde çekebilir. Küreselleşme ile iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler protestolar ile diplomatik düzeyde etkiler oluşturulabilmesini sağlamıştır. (Clarke, 1998, s. 39)

1.3.4.2. Toplumun Bilinçlendirilmesi ve Eğitilmesi

Bilgi aktarımı NGO'lar için en güvenilir yöntemlerden biridir. Birçok küresel ve bölgesel sorunun insanları ne derece etkileyebileceği, olumsuz etkilerinin neler olabileceği hakkında toplumun bilgilendirilmesi NGO'ların kitle oluşturabilmesi için önemlidir. NGO'lar mevcut sorunları devletlerin, uluslararası örgütlerin ve uluslararası kuruluşların kriz meselesi olarak belirleyebilmesi için ve sorunların siyasi alana taşınabilmesi için çok fazla çaba göstermektedirler.

Çünkü NGO'lara duyulan güven devletlerden ve diğer uluslararası aktörlerden daha fazladır. NGO'lar ise bu güven ortamının bozulmaması için belirli sorunlar hakkında toplumu bilinçlendirmeye ve eğitmeye çalışırlar. Bir kriz konusunda kamuoyu oluşturabilmek NGO'lar için en temel hedeflerden biridir. Çünkü bilinçlendirilen ve eğitilen kamuoyu siyasi aktörler üzerinde baskı unsuru olarak rol üstlenmektedir. NGO'lar için eğitim almış bir toplum insani hakların savunulabilmesi için hayati derecede önemlidir. Sonuç olarak NGO'ların sivil bireyler için iyi bir eğitim kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle uluslararası NGO'lar dünya genelinde toplumları eğiterek bu toplumları küreselleşmenin bir parçası haline getirmeyi ve küresel sorunlar hakkında baskı unsuru olmalarını hedeflemektedirler. (Price, 1998, s. 622) Dergiler, gazeteler, eğitim müfredatları hazırlayarak, bültenler yayımlayarak, el kitapları vb. yöntemler ile küresel kamuoyunu küresel sorunlar hakkında bilgilendirmeye çalışmaktadırlar. (Scholte, 1999, s. 33)

1.3.4.3. Ulusal Gündemi Belirleme

NGO'lar ulusal alanda gündem belirleme yöntemleri ile siyasi partilerin, kişilerin ilgilerini istedikleri alana yönlendirebilmektedirler. Bu alanda kullanılan yöntemler daha önce bahsedilen yöntemlerdir. (Kampanyalar, konferanslar, baskın açıklamaları, protestolar vb.) Sorunların çözüm önerileri ise genellikle NGO'lar tarafından yapılmaktadır. Hükümette yer alan yetkililer hem sorunlar hem de çözüm önerileri ile karar alma süreçlerinde NGO'lardan faydalanmaktadırlar. NGO'lar bu aşamalarda danışmanlık hizmeti vermektedirler. Bu minvalde gündem belirleme belirli konuları karar alıcılara karşı savunmak, belirli konuları siyasi alana taşımak için NGO'lar için etkili bir yöntemdir. Örnek vermek gerekirse eğer çevre, sağlık, insan hakları gibi küresel sorunlar NGO'ların çabaları ile küresel boyut kazanmıştır. Çerçeveleme yöntemi ise ulusal gündemi belirleyebilmek adına kullanılan önemli bir yöntemdir. Çerçeveleme yöntemi kısaca mevcut sorunlar hakkında ulusal kamuoyunun dikkatini daha fazla çekebilmek için sorunların belirli yönlerinin medya aracılığı ile ön plana çıkarılmasıdır. Bahsi geçen çerçeveleme yöntemi ile mevcut sorunun ve/veya konunun kamuoyu tarafından daha iyi anlaşılabilmesi hedeflenmektedir. NGO'lar hem ulusal hem de küresel alanda kamuoyunun dikkatini çekebilmek için çerçeveleme yöntemine başvurmaktadır. Çerçeveleme yöntemi aslında toplumları, kamuoyunu ve uluslararası aktörleri belirli bir sorunun varlığına ikna etme girişimi olarak yorumlanabilir.

1.3.4.4. Devletlerin ve Uluslararası Aktörlerin Denetlenmesi

NGO'lar devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin yasalarını ve imzalamış oldukları anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetleyebilmek için önemli çabalar sarf etmektedirler. Romes Thakur bu durumu Dünya da devletlere baskı oluşturabilmek için küresel sorunlar hakkında faaliyetler yürüten NGO'lara ihtiyaç vardır; diyerek izah etmektedir. (Thakur, 1994, s. 158) Eğer yarım asırdır devletleri gözetleyen ve denetleyen NGO'lar olmasaydı dünyanın günümüzde yaşanabilecek bir yer olamayacağını iddia etmiştir. Thakur'un bu sözleri NGO'ların küresel alan üzerindeki etkisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. NGO'lar aynı zamanda ÇUŞ'lar, uluslararası örgütler gibi diğer uluslararası aktörleri de denetlemektedirler. Çevre ve sağlık alanındaki birçok NGO hesap verilebilirliği ve şeffaflığı arttırabilmek adına birçok ağ kurmuştur. NGO'lar uluslararası örgütlere, uluslararası kuruluşlara karşı devletlerden daha rahat lobi faaliyetleri yürütmektedirler. Çünkü NGO'lar bu kuruluşların diğer aktörleri çok daha rahat etkileyebileceğini ve daha güvenli olduğunu düşünmektedirler. (Şahinoğlu, 2020, s. 132)

Çünkü NGO personellerinin tutuklanması, işkenceye uğraması gibi hem devletlerin hem de diğer uluslararası aktörlerin büyük imaj kaybı yaşamasına ve uluslararası meşruiyetlerinin sorgulanmasına sebep olacaktır. NGO'lar aynı zamanda önemli mali kaynaklara ve profesyonel insan kaynağına sahiptirler. NGO'lar ÇUŞ'ların gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirdikleri faaliyetlerde ve çevre koşullarına uymalarında önemli roller üstlenmişlerdir. NGO'lar sonuç olarak şeffaflığı ve hesap verilebilirliği arttırmışlardır ve küresel siyaseti, uygulamaları ve politikaları düzenleyebilen yapılar haline gelmişlerdir. NGO'ların katkıları ile BM gibi ulus ötesi örgütler dahi aldıkları kararları açıklamak ve anlatmak zorunda kalmışlardır. Bu minvalde küresel kamuoyu ise dünya siyaseti hakkında daha bilinçli hale gelmiştir. 1990'lı yıllar ile NGO'ların baskıları IMF ve DB gibi örgütler üzerinde artmıştır ve bahsi geçen örgütler daha şeffaf olmaya başlamışlardır. (Scholte, 1999, s. 257)

1.3.4.5. NGO'lar Tarafından Küresel Gündemin Belirlenmesi

NGO'lar DB ve IMF gibi kuruluşların katkıları ile küresel gündem oluşturabilmektedirler. DB, IMF gibi uluslararası kuruluşların hepsi NGO'lardan bilgi almaktadırlar. NGO'ların küresel gündem oluşturabilmesini sağlayan yetki ise BM Sözleşmesinin 71. Maddesinde Ekonomik ve Sosyal yetki alanında yer alan NGO'lar ile istişare başlığında verilmiştir. NGO'lar BM'de yer alan bazı bilgilere ulaşabilme yetkisine sahiptirler. BM çerçevesinde gerçekleştirilen farklı düzeylerdeki toplantılara ve çalışmalara katılabilirler. NGO'lara tanınan bu üst düzey politika erişim yeteneği NGO'ların üst düzey bilgi elde edebilmesini sağlamaktadır. NGO'ların diplomatların yer aldığı alanlara erişebiliyor olması NGO temsilcilerinin gayri resmi olarak üst düzey bilgiler elde edebilmesini sağlamıştır.

NGO'ların yer aldığı konferanslar ise NGO'ların aktivizminin ve lobi faaliyetlerinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. BM konferansları ise NGO'ların üst düzey yetkililere erişmesini kolaylaştıran bir başka faktördür. Aynı zamanda bu konferanslarda yer alan NGO'lar söz hakkı alabilmekte, öneriler sunabilmekte ve lobi faaliyetleri yürütebilmektedirler. NGO'ların lobi faaliyetleri için en etkili anların bu tarz üst düzey konferanslar olduğunu iddia edebiliriz. Bu minvalde küresel düzeyde siyasi gündem belirleyerek devletlere ve diğer uluslararası aktörlere baskı uygulayabilmektedirler. BM çerçevesinde danışma statüsüne sahip olan bu NGO'lar siyasi alanda meşru bir zemine sahip olan NGO'lar olarak değerlendirilmelidir. Bu durum ise NGO'ların karar alma süreçlerine aktif olarak katılımını sağlamaktadır ve NGO'ların küresel siyasi alanda önemli aktörler olarak yer almasını sağlayan bir özellikleri olarak değerlendirilmelidir. Küresel gündemin belirlenmesinde NGO'lar aynı zamanda daha önce bahsi geçen yöntemleri kullanmaktadırlar. (Kampanyalar, Lobi faaliyetleri, Protestolar, Bültenler vb.) Küreselleşme ile NGO'ların etkinliklerinin ve rollerinin nasıl genişlediğine değindikten sonra küresel krizler üzerinden NGO'ların hareket alanını genişleten diğer nedenlere ve küresel kriz olarak ele alınan meselelerin neden küresel olduğundan veya nasıl küreselleştiğinden bahsetmek gerekmektedir. Bu noktada ikinci bölümde küresel krizler olarak değerlendirilen ve çalışmanın içeriği doğrultusunda önemli kabul edilen krizlerin küreselleşme ile ilişkisine ve neden küresel krizler olarak kabul edilmesi gerektiğine değinilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM: KÜRESEL KRİZLER

2. Küresel Çevre Krizleri

Küresel iklim krizi iklim değişikliği olarak bilinen süreçten farklı bir anlam içermektedir. Küresel iklim değişikliği olarak bilinen süreç doğanın hiçbir insani faaliyetten etkilenmeden kendi doğal sürecinde yaşadığı değişimleri ifade etmektedir. Birçok çalışmada Küresel iklim krizinin özellikle Sanayi devriminde başlayan makineleşme ve üretim hayranlığının bir getirisi olarak insan eli ile doğanın yaşadığı bu değişim sürecinin etkilenmesi olarak aktarılmaktadır. Bookchin ise ekolojik krizin toplumsal bir alt-üst oluş ile ortaya çıktığını ve dolayısıyla Küresel çevre krizinin de başlangıç noktasının bu alt-üst oluş durumu olduğunu ifade etmektedir. Bu nokta da bahsedilen alt-üst oluş durumu insanların yerleşik hayata geçmesi olarak kabul edilmektedir. Yerleşik hayata geçilmesi hiyerarşik bir toplum inşa etmeye başlamıştır ve bu süreç ile insan doğadan üstün görülmeye başlanmıştır. Bu yaklaşım ise insanın içerisinde yer almadığı doğanın ilk defa bu şekilde sömürülme durumuna hazır hale gelmesini ifade etmektedir. (Bookchin, 2014, s. 80-81)

Sanayi devrimi ise var olan bu sömürüyü küresel bir boyuta taşımıştır. Küresel çevre krizinin ise Sanayi devriminin etkileri ile üretim hayranlığının ve doğanın sömürülmesinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı iddia edilebilir. Atmosfer azot, su buharı, karbondioksit, ozon gibi belirli gazlardan oluşmaktadır. Bu gazlar sera gazı olarak adlandırılmaktadır. Sanayi devrimi ile artan üretim hayranlığı ve kontrolsüz gaz salınımı atmosfer üzerindeki gaz dengesini değiştirmeye başlamış ve ozon tabakası olarak adlandırılan bölgede değişimler meydana getirmeye başlamıştır. Bu değişim sera gazlarındaki dengenin bozulması olarak adlandırılmakta ve atmosfer üzerindeki gaz dengesini ve formülünü değiştirdiği ifade edilmektedir. (Çelik, vd., 2017, s. 108) Sanayi devrimi öncesinde atmosferde yer alan karbondioksit miktarının 280ppm (milyonda bir) olduğu ifade edilirken bugün 400 ppm kritik sınırını açtığı ve dünya sıcaklığının 0,9 santigrat derece arttığı ifade edilmektedir. (Gray, 2007, s. 436) Bağımsız olarak atmosferdeki karbondioksit salınımını kayıt altına alan Scripps bilim adamları 2021 yılında aylık ortalamanın 420,78 ppm olduğunu açıkladılar. İklim krizinin en önemli sebeplerinden biri karbondioksit salınımıdır.

Yaşanılan bu artışın durdurulması için önlem alınmaz ve karbondioksit salınımindaki artış hızı durdurulmaz ise her on yılda bir 0,3 santigrat derece Dünya ısısının artacağı ifade edilmektedir. Dünyanın ısısında yaşanan bu artış ile sel, erozyon, kuraklık, çölleşme, su yetersizliği gibi felaketlerin yaşanacağı ifade edilmektedir. Dünya sıcaklığının 1,5, 2 santigrat derece artması durumunda ise bazı canlı türlerinin nesillerinin yok olacağı, ekolojik sistemin büyük ölçüde bozulacağı gibi senaryolar iddia edilmektedir. Sıcaklığın 2,5 santigrat dereceden daha fazla artması durumunda dünyada bilinen canlı ve bitki türlerinin %20 ila %30'nun neslinin tükeneyeceği ve Amazon yağmur ormanlarındaki mevcut bio-çeşitliliğin %20 ila %80 arasında yok olacağı iddia edilmektedir. (IPCC 5. Değerlendirme Raporu, 2010) Mevcut sıcaklık artışının 1 santigrat derece altında tutulması gerektiği eğer 1,5-2 santigrat derece arasında artış yaşanırsa 2050 yılında başlayacak ekolojik bir krizden bahsedilmektedir. (Reyhan & Reyhan, 2016, s. 6) IPPC raporuna göre 2050 yılına gelindiğinde 250 milyon insanın İklim göçmeni olacağı ifade edilmektedir. (IPCC 5. Değerlendirme Raporu, 2010)

Yine küresel ısınma yüzünden ekonomik, sağlık, çevre alanları başta olmak üzere birçok alanda büyük olumsuzluklar yaşanacağı ifade edilmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi küreselleşme sürecinin bir parçası olan sanayi devrimi beraberinde iklim krizlerini doğurmuştur. Ancak iklim krizinin neden küresel bir kriz olduğunu daha iyi anlayabilmek için sosyolojik, güvenlik ve ekonomik boyutlarına değinmek gerekmektedir. Ancak bahsi geçen başlıklardan daha önce küresel ısınmanın doğal sonuçlarına değinmek gerekiyor. Kuraklık, Çölleşme, taşkınlar gibi doğal sonuçların şu an dünyada örnekleri mevcuttur. Çölleşme üretim yapılan toprakların veya arazilerin bozulması sonucunda bio-üretimin azalması anlamına gelmektedir. Kuraklık ve arazi kullanımının aşırılığı, su kullanımında yapılan aşırılık ve doğal düzenin bozulması sonucu çölleşme meydana gelmektedir. Dünya'da şu an kurak, çok kurak, yarı kurak olmak üzere çölleşme alanlarının dünya üzerindeki oranı %47 olarak tahmin edilmektedir. Küresel ısınmanın tek sonucu kuraklık veya çölleşme değildir. Su taşkınları, sel ve heyelan gibi afetlerde Küresel ısınmanın bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Bu nokta da dünya da mevcut durumda yoğun yağış alan bölgelerin Küresel ısınma ile daha fazla yağışa maruz kalacağı iddia edilmektedir. Yaşanılan ve yaşanılacak olan doğal afetlerin beraberinde sosyolojik, ekonomik, güvenlik ve psikolojik sonuçlar doğuracağı iddia edilmektedir.

2.1. Çevre Krizinin Toplumsal Sonuçları

Toplumsal bir kriz olarak ilk başta karşılaşılabilecek durum İklim göçü olacaktır. Yaşanılacağı ifade edilen İklim göçleri devletlerin refah seviyesini etkileyecektir. Bu minvalde ekonomik, siyasi ve toplumsal krizleri beraberinde getirecektir. 2011-2012 yıllarında Çin ve Pakistan'da yaşanan sel felaketinden dolayı insanlar göç etmek zorunda kalmışlardır. Yine 2050 yılına kadar Bangladeş de Küresel iklim krizinden dolayı meydana gelecek olan felaketlerin etkileri ile kıyı kesimlerinde yaşayan insanların meydana gelecek olan sel, erozyon ve içme sularının kirlenmesinden dolayı yaşadıkları yerleri terk edeceği beklenmektedir. (Talu, 2015, s. 69) İklim mültecisi kavramı ilk defa International Institute for Environment and Development (IIED) kurumunun yayınladığı bir belgede yer almıştır. *Üçüncü Dünya'daki İklim mültecileri artan bir oranla ülkelerini kuzeyin endüstrileşmiş ülkelere doğru terk etmektedir.* (Reyhan & Reyhan, 2016, s. 11) 2018 yılında Küre üzerinde yaşanan göçlerin %61'ine yakınının iklimden kaynaklandığı açıklanmıştır. 17,2 milyona yakın insanın iklim mültecisi olduğu ifade edilmektedir. (Demirbaş, 2020, s. 168) 1985 yılında ise BM (Birleşmiş Milletler) çevre ile ilgili belgelerinde iklim mültecisi tanımı yapmıştır. *"İklim mültecileri, varlıklarını tehdit eden ve/veya yaşam kalitelerini önemli ölçüde etkileyen belirgin bir çevresel bozulma ile geleneksel yaşam alanlarını geçici veya tamamen terk etmek zorunda kalan insanlardır.* (Demirbaş, 2020, s. 177)

BM'in yapmış olduğu bu tanım aslında Küresel çevre krizinin boyutlarını anlayabilmek için önemli bir kaynaktır. Çölleşme, sel, heyelan, kasırga gibi iklim krizinden dolayı ortaya çıkan felaketlerden dolayı göç edenlere İklim mültecisi, meydana gelen göç olgusuna ise İklim göçü adı verilmektedir. (Mutlu, 2015, s. 96) 2050 yılına kadar 250 milyon insanın göç etmek zorunda kalacağı ve kıyı bölgesinde yaşayanların Güney'den Kuzey'e doğru göç edebileceği iddia edilebilir. Aynı zamanda yaşanacak olan bu göç olgusunun ulus devletler içerisinde aşırı sağ popülist fikirleri arttırabilme ihtimali ve göç alan devletlerde iç çatışmaların meydana gelme ihtimali de göz önünde bulundurulması gereken olası sonuçlar arasında yer almaktadır. Yaşanılan doğal afetlere örnek vermek gerekirse eğer 2011 yılında Tayland da yaşanan sel felaketi önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik kaygısına örnek olarak gösterilebilecek sel felaketinde Güney Tayland bölgesinde bütün hayatın durduğu ve 12,8 milyon insanın sel felaketinden etkilendiği rapor edilmiştir. Yaşanılan sel felaketi sonucu Tayland'ın başkenti olan Bangkok'un taşınması gündeme getirilmiştir. Bir başka örnek vermek gerekirse eğer en güncel ve en büyük örneklerden biri Avusturalya kıtasında meydana gelen orman yangınlarıdır. Avusturya kıtasında 8 milyon

hektarlık ormanlık alanın yandığı ve 1,1 milyar hayvanın öldüğü ifade edilmektedir. (Mavi, 2021, s. 120)

Yine 2021 yılında Yunanistan, Türkiye, Arnavutluk, İtalya, İspanya, Fransa, Rusya ve Romanya’da meydana gelen orman yangınları binlerce hektarlık orman alanın yanması ve insanların yerleşim yerlerini terk etmek zorunda kalması küresel iklim krizinin neden küresel olduğu ve toplum üzerinde nasıl etkiler oluşturabileceği konularına güçlü örnekleri oluşturmaktadır. Kuraklık, çölleşme, su taşkınları, sel gibi felaketler sadece bıraktıkları etki ile sınırlı kalmamaktadır. Yaşanılan felaketler farklı hastalıkların ortaya çıkmasına ve yayılmasına da sebep olabilmektedir. Sel sularının fabrika atıklarını taşıması ve insanların bu atıklara maruz kalması gibi etkileşimler farklı hastalıklarında ortaya çıkmasına imkân tanıyabilmektedir. Küresel çevre krizinin neden olduğu ve olabileceği temel toplumsal sorunlar toplum sağlığı, gıda güvenliği, kıyı şeritlerinde yaşam güvenliği, ekosistem olarak kabul edilebilir. Tabi bu sorunların doğrudan etki edebileceği İklim Göçü kavramı da toplumsal sorunlar içerisinde dahil edilmelidir.

Gıda konusunda çevre krizinin etkileri ile üretim süreçlerinin ve üretilen mahsullerin ulaşım süreçlerinin tamamının etkilenebileceği ön görülmektedir. Gıda toplamak, üretmek, hasat etmek, depolamak, işlemek, ambalajlamak, tüketmek ve gıda atıklarının yok edilmesi gibi süreçlerin tamamının etkilenebileceği iddia edilmektedir. Gıda tüketimi konusunda şu an dünya üzerinde gıda eksikliği ve açlık gibi felaketleri yaşayan insanların daha da artacağı ve bu durumun beraberinde yeni iç çatışmalar ve devletlerarası çatışmaları ortaya çıkaracağı iddia edilmektedir. (Vural, 2018, s. 60) Gıda eksikliği konusunda 2009 yılında Suriye’de meydana gelen ve bölgedeki sığır nüfusunun %80 oranında telef olmasına yol açan kıtlık süreci en güçlü örneklerden biridir. Bazı kaynaklar ise Suriye iç savaşının yaşanan kıtlık sürecinden dolayı meydana geldiğini iddia etmektedir. Yine Kentsel alanların Küresel İklim krizinden dolayı yaşanacak felaketlerden büyük ölçüde etkileneceği insanların hayat güvenliğinin ve yaşam koşullarının risk altında bulunduğu ifade edilmektedir.

Kırsal alanlarda yaşayan insanların tarıma bağıllılığı önemli boyutlardadır. Ancak bu bağıllık her geçen yıl azaltmakta ve kırsal alanlarda yaşayan insanların hayat şartları zorlaşmaktadır. Bu minvalde kırsal alanda yaşayan insanlar üretimden vazgeçerek kentlere göç etmektedirler. Yaşanan doğal felaketler tarımı, tarım dışı gelirlerini ve hayat şartlarını aksatmasından dolayı kırsal alanda yaşayan insanların göç sebebi olarak kabul edilmektedir. İklim krizinin ekonomik sektörler ve hizmetler üzerinde de etkili olabileceği ifade edilmektedir. Özellikle yaşanan sel baskınları, kasırgalar gibi doğal afetlerin büyük ekonomik

maliyetlere ve kayıplara sebep olduğu ve olacağı ifade edilmektedir. Bu minvalde tüketim, giyinme ve barınma gibi ihtiyaçların belirlenmesinde iklim büyük öneme sahiptir. İklim üzerinde yaşanan değişimler bölgelerde yer alan şirketlerin de önemli kayıplar yaşamasına sebep olabileceği ifade edilmektedir. Bir örnek vermek gerekirse eğer Avusturalya üzerinde yün fiyatlarının üretim ve maliyet fiyatlarının 1987 yılından itibaren her yıl düştüğü ifade edilmektedir. Bu çerçevede de inşaat gibi iklimin üzerinde etkili olduğu endüstrilerde önemli ekonomik kayıplar olabileceği ve birçok firmanın iflas edebileceği ve dolaylı olarak ülkeler içerisinde işsizlik ve yoksulluk oranlarının artabileceği ifade edilmektedir. (IPCC 5. Değerlendirme Raporu, 2010)

Çevre krizinin bir başka toplumsal etkisi olarak İnsan sağlığı kabul edilebilir. Binlerce yıldır iklimin insan sağlığı üzerine olumlu etkileri olduğu bilinmektedir. Fakat sel, kasırga, kuraklık, çölleşme gibi doğal afetlerin insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yarattığı ve yaratmaya devam edeceği ifade edilmektedir. Bu nokta 2020 yılında ortaya çıkan ve bütün dünyayı kısa süre içerisinde etkisi altına alan Covid-19 virüsü en güncel ve en kuvvetli örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. 15 Haziran 2022 tarihi itibarı ile dünya genelinde 534.495.291 kişiye bulaştığı ve 6.311.088 kişinin hayatını kaybettiği bildirilmektedir. (World Health Organization, 2022) Covid-19 pandemisi doğa ile insan arasında kurulan iletişimin aşırılığı ve sıklığı konusunda yeni soruları da beraberinde getirmektedir. İklim krizinin yoksulluk ve geçim üzerinde de toplumsal bir etki yaratacağı ifade edilmektedir. Bu minvalde yoksul olan ve geçim zorluğu yaşayan toplumların, devletlerin veya insanların yaşanan felaketlere karşı kendini koruyabilmesi daha da güçleşirken aynı zamanda felaketler sonrasında yaşam standartlarının eskiye dönmesi de daha zor ve güç hale gelmektedir. En savunmasız olan bireyler çiftçiler ve kıyı kesiminde yaşayan insanlar olarak kabul edilmektedir. İklim krizinin toplum üzerindeki etkilerinden küresel çevre krizinin neden küresel olduğunu anlayabilmek için güvenlik ve ekonomi üzerindeki etkilerini de incelemek gerekmektedir.

2.2. Çevre Krizinin Güvenlik Anlayışı Üzerindeki Etkisi

Güvenlik kavramı klasik yapıda askeri bir çerçevede inşa edilmiş temel aktör olarak ise sadece ulus devletleri kabul etmiştir. Ancak küreselleşmenin etkileri ile hem çevresel felaketlerin sayılarında yaşanan artış hem de terör örgütleri gibi tehdit unsurlarının dünya siyaset sahnesine çıkması ile klasik güvenlik anlayışının değişmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. (Buzan & Hansen, 2009, s. 54) 2000’li yıllara kadar çevre krizi tam anlamıyla bir güvenlik meselesi olarak kabul edilmese de yaşanan doğal afetler ve araştırmalar sonrasında Devlet liderlerinin ve yöneticilerinin katkıları ile bir güvenlik meselesi olarak kabul edilmeye

başlanmıştır. İngiltere Hükümeti Başdanışmanlarından biri olan David King (2000-2007) iklim krizinin uluslararası terör meselelerinden daha ciddi bir güvenlik meselesi olduğunu ifade etmiştir. (Scientist Renews Climate Attack, 2004) ABD Savunma Bakanlığı ise aynı yıllarda “ani bir iklim değişimi” raporu hazırlamıştır. Bahsi geçen raporda çevre krizinin yaratacağı problemler ortaya konulmaya çalışılmış ve krizin küreselliğine vurgu yapılmıştır. Küresel çevre krizi hem devletler hem de kamuoyu nezdinde yapılan vurgular ve açıklamalardan sonra Küresel bir güvenlik problemi olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu minvalde Küresel çevre krizi klasik güvenlik algısının değişmesine ve dönüşmesine katkı sağlamıştır.

Geleneksel güvenlik üzerine çevre krizinin üç temel nokta da etki etme potansiyeli vardır. Devletin kurumlarını ve gücünü zayıflatabilir. Aynı zamanda hükümetin başarısız olmasını sağlayarak iç karışıklıklara veya iç çatışmalara destek verebilir. Modern ulus devletlerinin Covid-19 pandemisinin ilk süreçlerinde yaşadığı başarısızlıklar ilk iki konuya güçlü bir örnektir. Güvenlik ve İklim krizi arasındaki ilişki IPPC çalışmaları ve raporları içerisinde de kendine yer bulmaktadır. IPPC’nin 4. ve 5. değerlendirme raporlarında İklim krizinin yaratacağı güvenlik meseleleri üzerine önemli uyarılar yapılmaktadır.

2.3. Çevre Krizinin Ekonomik Etkileri

Bir araştırmaya göre 1980-2012 yılları arasında yaşanmış olan doğal afetlerin %85 den fazlasının İklim krizi ile ilişkili olduğu iddia edilmektedir. Yaşanan doğal afetlerin maliyetinin 2,8 trilyon dolar olduğu raporlarda yer almaktadır. Küresel iklim krizinden dolayı yaşanan ekonomik kayıpların 2050’li yıllarda yıllık ortalama 1 trilyon dolar olacağı iddia edilmektedir. Bir ülkenin ekonomisi için tarım, turizm ve enerji gibi sektörler önemli bir role sahiptir. Bu minvalde iklim krizinin sektörler, istihdam gibi ekonomik etkilerinin olacağı iddia edilmektedir. (Başoğlu, 2014, s. 178)

Sektörler açısından tarım, hayvancılık sektörleri tamamen iklim ile ilişkili olan sektörlerdir. Bu sebepten dolayı çevre krizinden en fazla etkilenecek sektörler olarak görülmektedir. İklim tarımsal üretim ile direkt olarak bağlantılıdır. Sıcaklık, aşırı yağış, su taşkınları gibi afetler tarımsal üretimin verimliliğini düşürecektir. Aynı zamanda üretimin azalması hem ekonomik bir yükü hem de kıtlık gibi bir başka doğal afeti beraberinde getirebilecektir. Sıcaklıklardaki artışlar aynı zamanda hayvanların ölüm oranları, otlama alanlarını etkileyebilecektir. Dolaylı olarak süt ve et ürünlerinin maliyetini dünya çapında etkileme potansiyelini sahip olacaktır. Sıcaklıklardaki artış suyun buharlaşmasına neden olmaktadır. Buda hem içme suyunda hem de tarım alanlarının sulanmasında büyük sorunları

beraberinde getirecektir. Sıcaklıklardaki artışların bir diğer etkisi ise orman yangınlarında yaşanan artışlar olacaktır. Orman yangınları ise tarım alanlarının işlevsiz hale gelmesini hem insanlar için hem de tarım için zararlı olarak adlandırılan haşerelerin sayısının artmasına neden olabilecektir. IPPC 2007 raporuna göre orta ve yüksek enlemlerde (Kuzey) kabul edilen bölgelerde yaşanacak 1-3 derece arasındaki sıcaklık artışlarının tarımı canlandıracağı iddia edilmektedir. Fakat aynı orandaki sıcaklık artışının alt enlem (Güney) ülkelerinde tarımsal üretimi bitirebileceği iddia edilmektedir. (Hükümetlerarası İklim Değişikliği 4. Raporu, 2007) Bazı iddialara göre ise 2080'li yıllarda tüm dünya genelinde tarımsal üretimin biteceği ifade edilmektedir. IPPC'nin 2013 yılında yayımlanmış olduğu raporda dünya genelinde tarımsal fiyat artışlarına vurgu yapılmaktadır. IPPC'ye göre 2050 yılına kadar iklim krizinden dolayı dünya genelinde tarım fiyatlarının %84'e yakın oranlarda artış sağlayacağı ön görülmektedir. (IPCC 5. Değerlendirme Raporu Açıklandı, 2013) Özellikle 2007 yılında başlayan sıcaklık ve kuraklık süreci ile dünya genelinde tarımsal üretimin düştüğü ve gıda fiyatlarının ciddi rakamlara ulaştığı bilinmektedir. Bu minvalde IPPC 2013 raporu ciddi bir uyarı olarak kabul edilmelidir.

Küresel iklim krizinin turizm sektörü üzerinde de doğrudan etkileri olacağı iddia edilmektedir. Turizm zengin ülkelere para aktarma kaynağı olarak kabul edilebilir. Kuzeyden Güney'e para aktarılmasının bir yoludur. Ancak Küresel iklim krizine bağlı olarak meydana gelebilecek afetler, bulaşıcı hastalıklar turistlerin tercihlerini etkileyecektir ve turizmden gelir elde eden ülkelerin ekonomilerini doğrudan etkileyebilecektir. Turizm özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir gelir kaynağıdır. Gelişmekte olan ülkeler için turizm sektörü önemli bir iş istihdamı sağlarken ülke içerisinde yoksulluğun azalmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Küresel iklim krizinin neden olacağı afetler iş istihdamlarında düşüşü ve yoksulluğun artışı tetikleyecektir. Sıcaklıkların artması ile kış turizmi de etkilenecektir. Dönemlerin kısalması gelir kaynaklarını azaltacaktır ve aynı zamanda istihdam boyutunda da olumsuz etkileri olacağı ifade edilmelidir.

Küresel çevre krizi enerji sektörünü de etkileyecektir. Dünya genelinde enerji arz ve talep dengesi üzerinde önemli etkiler oluşturabilecektir. Yapılan bir araştırmaya göre 4 derecelik bir sıcaklık artışı yaşanırsa eğer dünya genelinde enerji üretiminin %30'a yakın bir oranda azalacağı iddia edilmektedir. Yaşanacağı iddia edilen üretim azalışı enerji konusunda dışarıya bağımlı olan ülkeler için enerji üzerine harcanan maddi kaynaklarda artışı beraberinde getirebilecektir. Aynı zamanda dünya genelinde enerji kaynaklarının fiyatlarının da artışı beraberinde getirebilecektir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının da olumsuz yönde

etkilenebileceği iddia edilmektedir. Yaşanılacağı ön görülen afetler ile yenilebilir enerji kaynaklarına ait yapılar zarar görebilecektir. Bu yapıların hem sağlık hem ekonomik hem de üretim boyutunda olumsuz etkileneceği ifade edilmektedir. Ekonomik olarak ek maliyetleri ve zararları beraberinde getirebilecektir. Dolaylı olarak bahsi geçen bütün sektörler istihdamı da etkilemektedir. Giderlerin artması ve üretimde yaşanacak olan azalma Firmaların kapanmasına ve dünya genelinde istihdam krizi yaşanmasına sebep olacaktır.

İş gücü talebi ve işsizlik konusunda Küresel çevre krizinin etkileri olabilecektir. Tarım ve turizm başta olmak üzere birçok sektörde iş gücüne olan talebi azaltacaktır. Tarım sektöründe dünya genelinde 1 milyardan fazla çalışanın olduğu ifade edilmektedir. Covid-19 pandemisinin etkisi ile 1,6 milyar insanın etkileneceği iddia edilmektedir. Yaşanacağı ön görülen afetler sadece tarım sektörü üzerinden dünya üzerinde bir istihdam krizi yaratma kapasitesine sahiptir.

2.4.Küresel İklim Krizlerinin Önlenebilmesi İçin Gerçekleştirilen Uluslararası Çabalar

Çevre konuları ve küresel çevre krizi uluslararası siyaset içerisinde BM Bilim konferansları ile kendisine yer bulmuştur. 1972 yılında Stockholm Deklarasyonu ile BM üyesi devletler tarafından çevre güvenliği insan hakkı olarak tanımlanmıştır. (Tuğaç, 2021, s. 35) Sera gazının küresel şekilde artış göstermesi sonrasında 1979 yılında Dünya çevre ve iklim konferansları gerçekleştirilmiştir. Antarktika üzerinde ozon tabakasının incelenmesine vurgu yapılan bu konferanslar sonrasında 1985, 1987 yılları arasında BM Çevre Programı (UNEP) ile üye devletler çok taraflı anlaşmalar yaparak bir iş birliği kurmaya çalışmışlardır. 1985 yılında ozon tabakasının korunması için yapılan görüşmeler ise Küresel çevre krizinin önlenmesi adına atılan ilk adımlar olarak kabul edilebilir.

BM Çevre Programı ile Dünya Meteoroloji Örgütünün ortaklığı ile Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli kurulmuştur. 1990 yılında BM tarafından Hükümetlerarası Müzakereler komitesi kurulmuştur. Bir yıldan fazla süren çalışmalar sonucunda BM İklim Değişikliği Çerçeve sözleşmesi hazırlanmıştır. İklim değişikliği çerçeve sözleşmesi genel hatlarıyla sera gazı salınımı azaltmaya sera gazlarının azalmasını sağlayan okyanusların ve ormanların korunmasına odaklanmıştır. (BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, 2020) Sözleşmede imzası bulunan her üye gelişmişlik seviyelerine, tarihsel rollerine, kalkınma için belirledikleri önceliklere göre farklı koşullara tabi tutulmuştur. Sözü edilen koşulların her devletin kapasitesine rolüne ve kalkınma planlarına göre değişmesi “*ortak fakat*

farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler” ilkesi adı ile hayata geçirilmiştir. (Birpınar, 2022, s. 29)

1992 yılında Dünya Zirvesinde Gündem 21 adı ile bir program ilan edilmiştir. Sürdürülebilirliği sağlamak ise bu programın temel hedefi olmuştur. Zirve sonrasında Çevre ile ilgili üç uluslararası anlaşma imzalanmıştır. İlk olarak Biyolojik Çeşitliliğin korunmasına dair sözleşme imzalanmıştır. İkinci olarak BM çölleşme ile mücadele sözleşmesi imzalanmıştır. Üçüncü olarak İklim değişikliği sözleşmesi imzalanmıştır. Rio deklarasyonu olarak da bilinen bu zirvede sürdürülebilir kalkınma anlayışı kabul edilmiştir. Kalkınma bir insan hakkı olarak kabul edilmiş ve sürdürülebilirliğin çevreyi korumak ile mümkün olabileceği ifade edilmiştir.

1994 yılında BM kalkınma programı İnsani kalkınma raporu yayımlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemin küresel siyaset konusu olarak insan güvenliği belirlenmiştir. İnsan güvenliği kavramı ilk kez bu raporda kullanılmıştır. Tüm insanların onurlu bir yaşam hakkı olduğu bu raporda ifade edilmiştir. Küresel iklim krizi üzerine ilk uluslararası çaba Kyoto Protokolü ile gerçekleştirilmiştir. Kyoto Protokolü 1995 yılında imzalanmıştır ancak 2005 yılında yürürlüğe girebilmiştir. Kyoto Protokolü atmosfere salınan sera gazı miktarının 1990 yılından daha öncesindeki seviyelere indirilmesini hedeflemektedir. 2005 yılına kadar Kyoto Protokolüne taraf ülkelerin dünyada sera gazı salınım oranının %55'ini sağlıyor olması şartından dolayı yürürlüğe girememiştir. 2005 yılında Rusya'nın Protokole taraf olması ile yürürlüğe girmiştir.

Kyoto Protokolü sanayileşmiş ülkelere sera gazı salınımını azaltması için yükümlülükler getirmektedir. Ancak Protokol yüksek sanayi ülkeleri tarafından eleştiriler ile karşılaşmıştır ve bu eleştiriler sonucunda 2007 yılında Bali Yol haritası ve eylem planı hazırlanmıştır. Hazırlanan plan 2009 yılında Kopenhag iklim zirvesinin temellerini atmıştır. Çin gibi yüksek sanayileşmiş ülkelerin eleştirilerine rağmen küresel sıcaklığın 2 dereceyi geçmeyecek şekilde artmasını sağlamayı amaçlayan Kopenhag Mutabakatı imzalanmıştır. 2010 yılında Meksika'da yapılan İklim Zirvesinden de bir sonuç alınamamıştır. Rio deklarasyonunun 20.yıl dönümünde (2012) üye devletler Bin yıl kalkınma hedeflerini kabul edilmiş olan sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile uyumlu hale getirmeyi kabul etmişlerdir. 2015 yılında ise Gündem 2030 adı ile belirlenen 17 sürdürülebilir kalkınma hedefinin yedisini çevre ile ilgili meseleler oluşturmaktadır. Temiz su, sanitasyon, fiyat uygunluğu gibi meseleler yer almaktadır. (Sustainable Development Goals: 17 Goals That Will Transform Our World, 2020) Küresel iklim krizi ile ilgili umut verici adımlar 2015 yılında Paris

konferansında gelmiştir. Daha önceki sözleşmelerde ABD ve Çin'in eleştirilerde bulunduğunu ve imzalamadığını anlatmıştık. Paris Konferansında ise bu iki ülke de sözleşmeye taraf olmayı kabul etmişlerdir. Yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmeleri, kamuoyu baskısının artması ve İklim krizinin etkilerinin görülmeye başlaması devletlerin fikirlerindeki değişimin temel güdüsünü oluşturmuştur. 197 ülke sera gazının salınımını azaltmak adına ulusal katkı beyanı sunmuştur ve sözleşmenin tarafı olmuştur. Gelişmiş ülkelere 2050 yılına kadar sıfır emisyon hedefi getiren bu sözleşme aynı zamanda sıcaklığın 2 dereceyi geçmeden artması gerektiğini belirtmektedir. ABD ve Çin gibi yüksek sanayi ülkeleri bu sözleşme sonrasında yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımlarını arttırmıştır. (Reyhan & Reyhan, 2016, s. 13)

2.5. Küresel Sağlık Krizi

2019 yılında başlayan COVID-19 pandemisi ve bu pandemi ile gerçekleşen krizler devletlerin alt politika aracı olarak kullandığı ve çok fazla önem vermeyip, ikinci plana atmış olduğu sağlık çalışmalarını, sağlık problemlerini tekrar gün yüzüne çıkarmıştır. Özellikle uluslararası ilişkiler disiplini küresel salgınlarla beraber tekrar sağlık çalışmaları üzerine yoğunlaşmış ve bir süre geçtikten sonra yine sağlık sektörünü ve sağlık çalışmalarını ikinci plana atmıştır. Ancak 21. yüzyılın en büyük salgını olan Covid-19 hem uluslararası ilişkiler disiplinine hem de insanoğluna sağlık çalışmalarının ne kadar önemli olduğunu tekrar göstermiştir.

1980'lerden başlayarak toplumların etkileşiminin artması, ticaretin hız kazanması, devletlerin karşılıklı bağımlılığının artması ve dijital devrimlerle beraber devlet sınırlarının neredeyse suni olarak ortadan kalkması küreselleşmenin hız kazanmasını sağlamıştır. Bu noktada dünya üzerinde yaşanan küresel sorunlara ilgi toplumlar arasında artmış olsa da bu sorunlarla mücadele için devletlerin küresel iş birliği için gerekli duruşu sergileyememişlerdir. Bu minvalde devletlerin ekonomik, güvenlik gibi kaygıları ön planda olsa da özellikle çevre sorunları, sağlık sorunları başta olmak üzere ortak bir bilince ulaşılabilmesinin ve sorunlara karşı ortak bir duruş sergilenememesinin en önemli nedenlerinden biri yine sağlık ve iklim ve insan hakları, insani krizler gibi çalışmaların ikinci planda kalan çalışmalar olmasıyla alakalıdır. Tabi ki sağlığın Covid-19 dönemi ile çok önemli bir politika aracı olması yine yaşanan krizin büyüklüğü ile orantılıdır. Çünkü sadece sağlık dediğimizde aklımıza küresel salgınlar değil kuraklıklar, savaşlar, kıtlıklar da gelmektedir ve dünya üzerinde kuraklıkların, kıtlıkların, savaşların ve insani krizlerini yaşandığı birçok bölge mevcuttur, bu bölgelere diğer devletlerin uygulamış oldukları yardımlar veya bu bölgelerde

yaşanan savaşlara karşı alınan önlemlerde geç kalınması krizleri derinleştirdiği gibi orada yaşanılacak ve yaşanan sorunların da derinleşmesine neden olmuştur. Özellikle uluslararası ilişkiler çalışanlarının savaş, barış, kimlik, ekonomi gibi kavramlara daha fazla önem vermesi sağlık, çevre sorunlarını ikinci plana atması küresel bir bilincin oluşmasını engellediği gibi devletlerin izlediği politikalarda sağlık ve çevre sorunlarının ikinci planda kalmasını sağlamaktadır. Küreselleşme ile çevre ve sağlık sorunları gibi uluslararası ilişkiler çalışmalarında alt politika unsurları olarak kabul edilen yaklaşımlar daha büyük ve önemli sorunlar haline gelmişlerdir. Bu noktada sosyal adaletsizlikler, sağlıktaki adaletsizlikler ile daha fazla gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Covid19 pandemisini örnek gösterirsek eğer Avrupa Birliği çerçevesinde atılan adımlar sağlık sorunlarının büyük köklü birliklere zarar verebileceğini göstermiştir. Burada bahsedilmesi gereken nokta Avrupa Birliği'nin yıkılmasından veya yıkılma ihtimalinden bahsetmek değil, Avrupa Birliği gibi büyük bir ekonomik birliğin kuruluş amacına yönelik işlevlerini yerine getiremediği ve birliğin üye devletlerinin ulusal çözümler bulma çabalarının beraberinde getirdiği krizler ifade edilmektedir.

Bahsedildiği gibi küresel sağlık krizleri sadece yaşanan endemiler veya pandemiler olarak kabul edilmemelidir. Küreselleşmenin son kırk yıl içerisinde hızla ilerlemesi ile sağlığın bir küresel sorun olarak düşünölmeye başlanması arasında önemli bir bağlantı vardır. Sağlık krizleri küreselleşmenin hızlanması ile sınırları aşmaya başlayarak küresel iş birliğini bir zorunluluk haline getirmiştir. Özellikle uzak bölgelerde başlayan hastalıkların günler içerisinde devletlerin içerisinde bulaşmaya başlaması, devletlerdeki gıda tedarikinin birbirleri ile bağlantılı olması ve küresel çevre krizi gibi sorunların sınırları aşması ulusal çözümlerin yetersiz kalmasına neden olmaktadır.

Bu minvalde küresel iş birliği bir zaruriyet olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat aşırı yoksulluk ve eşitsizlikler hem zengin ölkelerde hem orta ve alt gelirli ölkelerde önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Düşük ve orta gelirli ölkelerde hem sağlık alt yapılarının yetersizliği hem de sağlık koşullarının daha da kötüleştiği görölmektedir. BM kaynaklarına göre 768 milyondan fazla insanın temiz su kaynaklarının sorunlu olduğu ifade edilirken, 870 milyon insanın yetersiz beslendiği, 2,5 milyardan fazla insanın temel temizlik ihtiyaçlarını karşılayamadığı ve her yıl 6 milyondan fazla çocuğun önlenebilir hastalıklardan dolayı hayatını kaybettiği bildirilmektedir. Erkeklerin ve Kadınların yaşam beklentileri Avrupa ve ABD' de ortalama 77 yıl olarak görölürken Güney Asya, Afrika ve Ortadoğu'da yaşam beklentileri 70 yılın altına düşmektedir. İç savaşlar, çatışmalar haricinde önlenebilir

hastalıklardan dolayı can kayıplarının yaşanması da yaş beklentileri arasındaki farklılıkların bir sebebi olarak kabul edilmektedir. Bahsedilen bütün sorunların temelinde sağlıkta eşitsizliğin yattığını iddia edebiliriz. Bahsi geçen sorunlar küresel sağlık krizleri olmasalar da küresel bir sorun olan sağlıkta eşitsizlikten kaynaklanan sorunlardır. Bu sorunların yanında yaşanan küresel salgınlar ise sağlık krizlerinin küresel bir kriz olarak değerlendirilmesinde kilit rol oynamaktadır.

2.5.1 Küresel Salgınlar ve Etkileri

Salgın hastalıklar etki alanları ve enfekte olan insan sayılarına göre sınıflandırılmaktadır. Bu minvalde bir hastalığın ortaya çıktığı bölgeden bir başka bölgede görülmesine endemi, bir kıtada veya birden fazla ülkede görülmesine epidemi, küresel çapta yaygınlaşmasına ise pandemi adı verilmektedir. Tarihte bahsi geçen salgın çeşitlerinin hepsi görülmüştür. Fakat pandemi olarak nitelendirilebilecek salgınlar veba, kolera ve grip salgınlarıdır. Pandemi gibi küresel bir salgın çok daha büyük etkilere sahip olsa da siyasal etkileri olarak endemik ve epidemik salgınlarında önemli etkileri olmuştur. Veba, kolera ve grip salgınları haricinde diğer endemik ve epidemik salgınlar içerisinde önemli siyasal etkileri olan salgınlardan da bahsetmek gerekmektedir.

2.5.2. Toplumsal Etkileri

Veba salgını salgın hastalıklar konusunda önemli bir pozisyona sahiptir. Vebanın eski çağlardan 19. yüzyılın son dönemlerine kadar epidemik, endemik ve pandemik olarak tekrar ettiği bilinmektedir. Çok sayıda insanın hayatını kaybetmesine neden olan veba salgınları tarihte ilk kez 542 yılında Justinian vebası adı ile görülmüştür. Justinian vebası tarihte bilinen ilk veba pandemisi olarak bilinmektedir. Avrupa, Asya ve Afrika'da etkili olduğu ve bu bölgelerde yaşayan nüfusun %50-%60 arasında hayatını kaybettiği iddia edilmektedir. (Kılıç, 2020, s. 21) Salgının 8. yüzyılın sonuna kadar devam ettiği bilinmektedir.

1346 yılında Avrupa'da görülen ikinci büyük veba salgınının 1331 yılında Çin'de başladığı bilinmektedir. 1338 yılında Orta Asya'da görülen bu salgın hem Ortadoğu'da hem Mısır da hem de Kırım da görülmüştür. Bu salgından dolayı Avrupa nüfusunun 3 de 1'i hayatını kaybetmiştir. Kara ölüm olarak adlandırılan bu salgın esnasında kilisenin salgın ile mücadele de başarısız olması insanların kiliseye karşı inancını ve güvenini zayıflatmıştır. Salgın boyunca aile bireylerini kaybeden insanlar aile kavramı algısını kaybetmeye başlamışlar ve kendilerini yalnızlaştırmaya başlamışlardır. Veba ve diğer birçok salgın göç olgusunda büyük bir artışı beraberinde getirmiştir. Göç olgusu ise toplumların huzurunu ve düzenini bozarak iç karışıklıklara sebep olmuştur.

Kolera salgını 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Küresel bir boyut kazandığı için pandemi olarak adlandırılmıştır. 1821 yılından itibaren pandemi olarak kabul edilmiştir. Tarihte yedi kez ortaya çıkan kolera salgını tarihin en ölümcül pandemilerinden biri olarak kabul edilmektedir. 1817-1823 yılları arasında 110.000'den fazla kişinin hayatını kaybettiği iddia edilmektedir. 1829-1849 yılları arasında 200.000, 1863-1879 yılları arasında 700.000, 1881-1896 yılları arasında 1.000.000, 1899-1923 yılları arasında 1.500.000, 1961 yılında ortaya çıkan varyantında 550.000 insanın hayatını kaybettiği iddia edilmektedir. 1990 yılında DSÖ kolera vakalarının %90'nının Afrika kıtasında görüldüğünü açıklamıştır. Her yıl koleradan dolayı dünyada 1.3-4 milyon arasında vaka bildirilirken 21-143 bin arasında can kaybı bildirilmektedir. (World Health Organization, 2022)

Batı Afrika Ebola salgını olarak bilinen ebola salgını 2014 yılında Gine'de ortaya çıkmıştır. 2014-2016 yılları arasında 28.000'den fazla vaka ve 11.000'den fazla ölüm tespit edilen bir salgındır. (Fazal, 2020, s.82) 2018 yılında ebola tekrar ortaya çıkmıştır. Fakat etkisi bu sefer daha düşüktür. 3.500 kişinin enfekte olduğu ve 2.280 kişinin hayatını kaybettiği ifade edilmektedir. Bölgedeki ölüm oranlarının yüksekliği sağlık için temel alt yapının, yeterli personel sayısının olmamasına bağlanmaktadır.

Grip 1781 yılında ortaya çıkmıştır. Avrupa ve Amerika'da yayılmıştır. Fakat Covid19 öncesi en tehlikeli grip salgını 1918 yılında İspanyol gribidir. Salgın esnasında çok sayıda insan zatürreye yakalanarak hayatını kaybetmiştir. Dünya genelinde 39-60 milyon arasında insanın hayatını kaybetmesine neden olduğu bilinmektedir. 1918-1920 yılları arasında dünya nüfusunun %2'sinin bu salgında hayatını kaybettiği ifade edilmektedir. (Bingül, Türk, & Ak, 2020, s. 192) İspanyol gribinin en önemli etkisi sağlık hizmetlerinin devletler tarafından karşılanması ve sosyal destek projelerinin devletler tarafından kabul edilmesidir. Gribin önlenmesi için devletlerin yardımları ve destekleri önemli bir rol oynamıştır.

2019 yılında ise Covid19 pandemisi yaşanmıştır. Covid19 etki alanları, vaka ve ölüm oranları, toplumsal, siyasal, ekonomik etkileri ile diğer grip salgınlarında farklıdır. 10 Ağustos 2022 itibari ile 586.000.000 insan enfekte olmuş, 6.000.000'dan fazla insan ise hayatını kaybetmiştir. (World Health Organization, 2022) Covid19 pandemisinin diğer pandemilerden en önemli farkı dünya piyasalarının birbirine hiç olmadığı kadar entegre olmuş olmasıdır. Bu minvalde dünya genelinde ekonomik kayıplar daha önce hiçbir pandemi de görülmediği kadar büyüktür. Ekonomik kaygılar ise toplum üzerinde hem ağır ve psikolojik sorunları beraberinde getirmiştir hem de devletlerin tekrar güç kazanmasına neden olacak bir ortam hazırlamıştır.

2.5.3. Ekonomik Etkileri:

Salgınların en önemli etkisi insanların hayatlarını kaybetmesi ve hayatını kaybeden insanlardan dolayı devletlerin vergi gelirlerinin düşmesidir. Hayat kayıplarından dolayı üretim ve tüketimde arz talep dengesinde bozulmalara da sebep olmaktadır. Kara ölüm olarak adlandırılan 19. yüzyıl veba salgını en başta üretim ve tüketimde bozulmalara sebep olarak gıda ve hizmet fiyatlarında artışlara neden olmuştur. Aynı zamanda hayat kayıplarından dolayı mesleklerde kalifiyeli personelin azalmasına ve üretim kalitesinin düşmesine neden olmuştur. Yine devletlerin askeri harcamalarını azaltmalarına ve askeri kapasitelerinde büyük zararlara sebep olmuştur. Kara veba ile işçi sınıfı hayat koşullarının kötülüğü ve ücretlerinin düşüklüğünden dolayı isyanlara kalkışmıştır. (Cherkaoui, 2022) 14. yüzyılda yaşanan salgın esnasında covid-19 pandemisi ile benzer durumlar yaşanmıştır. İnsanlar için hayat durma noktasına gelmiştir.

Üretim büyük ölçüde aksamalar yaşamış ve hayvancılık hayvan sahiplerinin hayatını kaybetmesinden dolayı durma noktasına gelmiştir. Fakat kara ölüm salgını tamamen olumsuz anlamda etkilere sahip değildir. Olumlu etkileri de mevcuttur. 19. yüzyılda veba salgını öncesinde genel olarak kıtlıklar sıklıkla yaşanmaktaydı. Fakat salgın sonrasında hayatta kalan nüfus için yeterli gıda ürünü bulunmaktaydı ve salgın kıtlıkların sonlanmasını sağlamıştır. (Slavicek, 2008, s. 18) Hayatta kalan insanlar için yaşam koşulları iyileşmiştir.

Örnek olarak 1346-1352 yılları arasında Britanya’da soylu sınıfı tarlalarını ekecek ve işleyecek işçi bulamadığı için işçi ücretlerinde büyük bir artış yaşanmıştır. Yaşanan ücret artışı beraberinde işçilerin çalışma koşullarının düzelmesini ve işçi sınıfının zenginleşmesini sağlamıştır. Bir süre sonra işçi sınıfı kendine toprak almaya başlayarak Feodalizmin temellerini sarsmıştır. (Hurberman, 2021, s. 168) Fakat uluslararası ticaret her salgın sırasında büyük engeller ile karşılaşmaktadır. Özellikle salgınlar ile mücadele adına alınan önlemler uluslararası ticaretin durma noktasına gelmesini sağlamaktadır. Bu minvalde kara ölüm salgınında dünya da ilk kez başlatılan karantina uygulamaları ile karşılaşmaktadır. Salgın ile ilgili sistematik açıdan atılan ilk önlem adımları bu dönemde Venedik de başlamıştır. Farklı ülkelerden gelen gemilerin içerisindeki insanlar 30 gün boyunca gemilerde kalmış ve karaya çıkarılmamıştır. Bu önlemlere “*tirentine*” adı verilmiştir. İlerleyen dönemlerde 40 güne çıkarılan bu süre Latince kırk anlamına gelen “*Quarantine*” adını almıştır. Karantina süreçleri bu şekilde ortaya çıkmıştır. (Tansü, 2020, s. 14) Karantina uygulamalarının başarılı olması ile diğer ülkelerde bu uygulamaları gerçekleştirmeye başlamıştır. 1800’lü yılların başında yaşanan sanayi devrimi ile uygulamalar esnemeye başlamıştır. Makineler ile başlayan hızlı

Üretim, ulaşının kontrol etmenin zorlaşması ve hastalıkların yayılmaya başlaması ülkelerin Karantina uygulamalarını daha da sertleştirmesine neden olmuştur ve bu sertleşen karantina uygulamaları ülkelerden tüccarların kaçmasına neden olarak uluslararası ticareti olumsuz yönde etkilemiştir.

Farklı yıllarda dünya da altı farklı pandemi ile grlen ve neredeyse dünyadaki her ülkenin ekonomisini olumsuz yönde etkileyen kolera salgını olumlu ve olumsuz etkiler bırakmıştır. Kolera salgını bir ülke toplumu içerisinde ve dünya toplumları arasında var olan sosyal eşitsizliğin daha fazla görülür olmasına sebep olarak devletlerin sosyal eşitsizlikleri önlemek için reformlar gerçekleştirmesine sebep olmuştur. Fakat devletler reformların gerçekleştirilebilmesi için güçlü bir ekonomik alt yapıya ihtiyaçları olduğunu fark etmesi bu devletlerin bilimsel ve teknolojik alanlara yönelmesini sağlamıştır. (Hurberman, 2021, s. 200) Devletler yine kolera salgınları ile su temizliğine ve evre temizliğine yönelerek kolera salgını ile mücadele etmeye çalışmışlardır. Kolera salgını genel erevesi ile devletlerin sağlık alanı ve sağlık ile ilgili alanlara yatırımlar yapmasını sağlamıştır.

Covid-19 pandemisi ise diğer pandemilerden ve salgınlardan ayrılmaktadır. En önemli sebebi covid-19 pandemisinin yaşandığı dönem de dünya ekonomilerinin daha önce hiç olmadığı kadar birbiri ile bütünleşmiş durumda olmasıdır. Covid-19 pandemisi ile mücadele edilebilmesi için alınan önlemler ise ekonomik problemlerin büyümesinde önemli bir rol oynamıştır. IMF covid-19 pandemisini üç madde ile diğer pandemilerden ve salgınlardan ayırmaya çalışmıştır. Finansal ve ekonomik kriz salgınlarda yaşanan krizlerden çok daha fazladır.

Son madde salgın ile mücadele için alınan önlemlerin ekonomik politikaların gerçekleştirilebilmesini zorlaştırmakta olmasından bahsetmektedir. Covid-19 pandemisinin etkileri her sektör üzerinde farklı olmuştur. Arz ve talep olumsuz etkilendiği için üretim verimliliği, toplumların tüketimi ve imkanları, firmaların üretim gleri azalmıştır ve firmaların sektörler üzerindeki yatırımları neredeyse durma noktasına gelmiştir. Yaşanan etkiler düşük gelirli lkelerde daha büyük sorunlar olarak görülmüştür. Covid-19 pandemisinden dolayı küresel tedarik zincirlerinde büyük bozulmalar yaşanmış ve küresel finans piyasalarında net düşüşler yaşanmıştır. (Louhichi, vd., 2021, s. 2) Pandemi ile mücadele için alınan önlemlerden dolayı turizm, ulaşım gibi sektörler durma noktasına gelmiştir. Görüldüğü gibi pandemi ile mücadele için alınan önlemler ekonomik krizin temelini oluştırmaktadır. Covid-19 pandemisinin sadece 2020 yılının ilk üç ayı içerisinde dünya genelinde 50 milyondan fazla işsizliğe sebep olduğu iddia edilmektedir. Yine covid-19

pandemisi en gelişmiş ülkelerde dahil olmak üzere dünyada birçok ülkenin sağlık alt yapısındaki yetersizlikleri ortaya çıkarmıştır. Covid-19 salgını ile sosyal eşitsizler daha fazla görülür ve kamuoyu tarafından tartışılır bir hale gelmiştir. Covid-19 dünya yakın tarihinin en maliyetli pandemisi olarak kabul edilmektedir. Sağlık, finans krizleri, toplumsal ve sosyal krizleri beraberinde getirmiştir. Büyük Buhrandan itibaren ilk defa hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomiler durma noktasına gelmişlerdir. Salgın ekonomik ve sosyal bozulmaya sebep olmak ile kalmamış aynı zamanda sağlık sistemlerini de kilitlemiştir. Sağlık sistemlerinin sorgulanmasına dolaylı olarak yönetim biçimlerinin, neoliberal politikalarında sorgulanmasına sebep olmuştur. Salgınlar sağlık krizleri olarak kabul edilseler de ekonomik ve siyasi boyutları da vardır. Pandemiler uluslararası siyaseti, uluslararası ticareti etkileyebilirler ve birçok ülkede ekonomik yıkımlara neden olabilirler. Salgınlar neden oldukları mali çöküntülerden dolayı önemli ekonomik ve politik meseleler olarak da kabul edilmektedir. Bu minvalde salgınların siyasi etkilerini incelemek faydalı olacaktır.

2.5.4. Siyasi Etkileri:

Salgınlar tarihi değişimlerde ve gelişmelerde kritik roller oynamışlardır. İspanyol gribi salgınında olduğu gibi hem kamu politikalarının değişmesinde hem de uluslararası sistemin değişiminde kritik roller üstlenmişlerdir.

Pelepones Savaşlarında vebanın, Büyük İskender'in seferlerinde sıtmanın, Haçlı seferlerinin tifüsünün, Orta çağ yüzyıl savaşlarının vebanın, Kırım savaşının koleranın, I. Dünya Savaş'ının İspanyol gripinin gölgesinde yaşandığı ve savaşların sonuçlarına dolaylı ya da doğrudan etkilerinin olduğu iddia edilmektedir. Amerika ve Afrika kıtasının sömürgeleştirilmesinde kızamık, çiçek, sığır vebası gibi salgınların önemli bir etkisinin olduğu bilinmektedir. (Diamond, 2003, s. 108) Tabi ki bahsi geçen kıtaların sömürgeleştirilmesinde salgından başka birçok etken mevcuttur. Fakat salgınlar da sömürgeleştirme sürecine önemli bir katkı sağlamıştır. Yine XIV. yüzyılda ortaya çıkan ve kara ölüm olarak adlandırılan veba salgını ekonomik koşulların zamanla daha da kötüleşmesine neden olarak feodalizmin temellerini sarsacak gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Kara ölüm salgını ile monarşiler ve aristokratlar güç kaybederken işçi sınıfı ekonomik olarak kalkınmaya başlamıştır. Kara ölüm salgını doğu ve batı Avrupa arasındaki farkı daha da derinleştirmiştir. Batı Avrupa coğrafi keşifler ve sanayi devrimine gidecek sürecin temellerini atarken doğu Avrupa ise mutlakiyetçi yönetimlere teslim olmuştur. (Acemoğlu & Robinson, 2014, s. 114)

Kara ölüm salgınında doğu Britanya'da işçi sınıfı yaşam koşullarından ve vergi yükseklüğinden dolayı ayaklanmalar başlatmıştır. Köylülerin isteği mevcut nüfus salgından dolayı oldukça azaldığı için ve daha fazla azalması göze alınamadığı için kabul edilmiştir. 1830-1847 yılları arasında yaşanan kolera salgını ise hem Avrupa'yı aşmış olması hem de hızlı bulaşabiliyor olması nedeniyle devletler arası iş birliği ve diplomasi yolunu açmıştır. Uluslararası ilişkilerde sağlık çerçevesinde gerçekleştirilen ilk iş birliği 1851 yılında Uluslararası Sağlık Konferansı'nda kaydedilmiştir. 1902 yılında Pan Amerikan birliği içerisinde İlk uluslararası sağlık bürosu kurulmuştur. Büro Amerika kıtasındaki bulaşıcı hastalıklar ile ilgili önleyici çalışmalar yapılmasını hedeflemiştir. 1903 yılında ise on birinci Uluslararası Sağlık Konferansı'nda İlk uluslararası sağlık yönetmelikleri kabul edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü 1946 yılında kurulmuş ve 1 Nisan 1948'de resmi olarak göreve başlamıştır. SARS, MERS Salgınlarının sistem üzerindeki etkileri hissedilmemiş olsa da Covid-19 pandemisi başka bir boyutta gerçekleşmiştir.

Covid-19 pandemi sürecinde devletlerin aldığı önlemler ve hazırladıkları yardım paketleri sürecin başarılı bir şekilde hafiflemesini sağlamıştır. Devletlerin hem iç siyasette hem de dış politika da tekrar güç kazandığı yönündeki görüşlerin de alevlenmesini sağlamıştır. (Lapavitsas, 2020) Bu minvalde bakıldığında neoliberal politikalar ile güç kaybı yaşayan devletlerin tekrar güç kazanmaya başladığını söylemek yadırganmayacaktır. Fakat böyle bir ortam içerisinde devletlerin tekrar sınırlandırılabilmesi ve devletlerin insanoğlunun istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için NGO'lar tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Çünkü covid-19 pandemisi göstermektedir ki uluslararası bir iş birliği ve çaba olmadan artık pandemilerin üstesinden gelebilmek mümkün değildir.

Pandemileri sadece sağlık krizi olarak yorumlamak hem eksik hem de yanıltıcı olacaktır. Çünkü pandemilerin siyasi, ekonomik, toplumsal sorunlar başta olmak üzere birçok krizi beraberinde getirdiği ve gelecek pandemilerin de aynı etkiyi yaratabileceği covid-19 pandemisi ile görülmüştür. Bu minvalde DSÖ gibi uluslararası bir örgüt her ne kadar eleştiriliyor olsa da tedavi tekniklerinin paylaşımı, aşı geliştirilebilmesi için bilgilerin dünya genelinde paylaşılması, salgının etkisinin hafifleyebilmesi adına alınan ulusal önlemlerin ortak bir zeminde tutulması gibi birçok nokta da önemli etkisi olmuştur. Bu minvalde uluslararası örgütlerin, bölgesel örgütlerin, güçlü devletlerin dahi salgını önlemede yetersiz kalmış olması bu kurumlara olan güvenin zayıflamasına neden olmuştur. Meşru kabul edilen birçok aktöre karşı yaşanan güven kayıpları ise ortaya bir güç boşluğu çıkarmıştır. Covid-19 pandemisinin önlenmesi için uluslararası çabalar sarfedilmiş olsa da güçlü devletlerin dahi

ulusal çabalara yönelmiş olması küresel bir iş birliğini imkânsız kılmıştır. Bu noktada bir güç boşluğu yaşanmaktadır.

NGO'lar ise ortaya çıkan güç boşluğunu doldurabilme kapasitesine sahiptir. Özellikle DSÖ gibi uluslararası örgütlerin kararlarının zorunlu olmaması alınan karar süreçlerinde güçlü devletlerin etkili olabilmesi NGO'ların hem karar alma süreçlerinde hem de alınan kararlarda uygulanması gereken politikaların kontrollerinde önemli bir rol üstlenmesinin yolunu açmaktadır. Özellikle demokratik olarak işleyen kurumlar bu durumlarda kitlelerin taleplerine daha fazla önem vermek zorunda kalacaktır. Özellikle NGO'ların önemini arttıran bir diğer nokta pandemi ile mücadele için alınan önlemlerin demokrasilerin zarar görmesine ve insan haklı ihlallerinin artmasına neden olmaktadır. Bu minvalde NGO'ların devletlerin tekrar kontrol edilebilmesinde önemli bir rol oynayabileceğini iddia edebiliriz.

Covid-19 pandemisi ile mücadelede DSÖ, AB gibi hem uluslararası hem de bölgesel örgütler etkisiz ve yetersiz kalmışlardır. Bu örgütlerin yetersizliğinin büyük, güçlü devlet anlayışını beraberinde getirip getirmeyeceği tartışılan bir konudur. Bu minvalde devletlerin küresel krizlerin çözümlerinde maddi yoksunluklarından dolayı yaşadıkları çekincelere ve zihinsel sınırlılıklarına değinmek gerekmektedir. Üçüncü bölümde bu konu detaylıca incelenecektir.

2.6. Küresel İnsan Hakları Krizleri

Bu bölümde incelenecek olan krizlerin nedenleri ve devletler üzerindeki yarattıkları etkileri diğer bölümde inceleneceği için bu bölümde küreselleşme ile olan ilişkilerine ve neden küresel kriz olarak nitelendirildiklerine değinilecektir. İnsan hakları krizleri içerisinde ele alınan sorunların küreselleşme ile olan bağlantısının değerlendirilmesi çok detaylı bir konu olduğu için çalışma içerisine dahil edilmemiş ve genel kabul görmüş krizlerin küreselleşme ile bağlantısı kısaca anlatılmaya çalışılacaktır. Bahsi geçen sorunlar ele alınarak neden küresel oldukları açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışma içerisinde göç ve mülteci, ekonomik eşitsizlikler, İslamofobi, aşırı sağcı popülist fikirler gibi krizler en önemli insani krizler olarak değerlendirilmektedir. Üretimin küreselleşmesi ve ekonomik entegrasyon sonucunda küre genelinde gelir dağılımında eşitsizlikler artmıştır. Bu bağlamda BM'nin 2016 yılında yayımlanmış olduğu rapora göre Irkçılığın, eşitsizliklerin ve şiddet olaylarının artması birbirini tetikleyen dinamikler olarak değerlendirilmiştir.

2.6.1. Ekonomik Eşitsizlikler

İlk bölümde bahsedildiği gibi küreselleşme çok boyutludur. Bu çok boyutlu yapı ise farklı avantajlar ve farklı dezavantajlar sağlamaktadır. Özellikle ekonomik, toplumsal, teknolojik alanlar başta olmak üzere birçok alanda gelişmeye sebep olan küreselleşme ve neoliberal politikalar ekonomik alanda var olan eşitsizlikleri daha görünür hale getirmiş aynı zamanda daha da derinleştirmiştir. Küreselleşme olgusunun çok eski bir geçmişe sahip olduğunu ve bir süreç olduğunu ifade etmiştik. Bu doğrultuda çok eski tarihlerden itibaren dünya üzerinde ekonomik eşitsizlikler mevcuttur. Fakat 1980’li yıllar ile küreselleşmenin modern anlamda yükselişi ve neoliberal politikaların yaygınlaşması hem devletler hem de bireyler arasındaki ekonomik eşitsizlikleri derinleştirmiş aynı zamanda daha görünür hale getirmiştir.

Serbest piyasa politikaları, karşılıklı bağımlılık ve neoliberal politikaların uygulanması ile dünya genelinde bu eşitsizlikler derinleşmiştir. Bu minvalde dünya üzerinde fakir ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında gelir farkları artmış ve zengin ülkelerin daha da zenginleştiği fakir ülkelerin daha da fakirleştiği eleştirileri ortaya çıkmıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak bireyler arasındaki gelir eşitsizlikleri de artmıştır. Bireyler arasındaki bu eşitsizlikler gelişmiş ülkeleri de kapsamaktadır. Birçok zengin ülke içerisinde gelir eşitsizlikleri daha görünür hale gelmiştir. Temel insani ihtiyaçlarını bile karşılayamayan ve günlük 1 doların altında çalışan işçi sayısı artmıştır. Bu durumda küreselleşme ve neoliberal politikalar ile eşitsizliklerin yanında ekonomik istikrarsızlıklarda artmıştır. (Stiglitz, 2014, s. 6) Devletlerin ekonomik istikrarları birçok farklı aktöre bağlı hale gelmiştir.

Ekonomik eşitsizliklerin artmasında küreselleşme ile ortaya çıkan ÇUŞ’lar ve ulus-ötesi şirketlerinde etkileri vardır. Bahsi geçen şirketlerin kâr amaçlı yapıları yatırımlarını ucuz işçi ve ucuz hammadde elde edebilecekleri bölgelere aktarmalarına neden olmaktadır. Bu durum iki türlü eşitsizlik ortaya çıkarmaktadır. Birincisi yatırım yaptıkları ülke içerisinde ucuz işçi sayesinde ekonomik eşitsizliği derinleştirmeleridir. İkincisi ise bu ülkelerin hükümetlerinin ucuz işçi ve hammaddeye karşı önlem almasını engellemeleridir. Bu sayede yatırım yaptıkları ülkeden dahi daha güçlü hale gelen bu şirketler hükümetleri sınırlandırarak devletler arası ekonomik eşitsizlikleri derinleştirmektedirler. Stiglitz’e göre ekonomik eşitsizliklerin artması sermaye sahiplerinin kontrolsüz büyümesine ve kârlarını arttırmak için sermaye sahiplerinin usulsüz yöntemlere başvurmalarına neden olmaktadır. Stiglitz emeğin milli gelir içerisindeki payının düştüğünü ve sermayenin milli gelir içerisindeki payının arttığını

ifade ederek ekonomik eşitsizliklerinin temelinde bu sorunun yer aldığını ifade etmeye çalışmıştır. (Stiglitz, 2014, s. 15)

Gelir eşitsizliğinin hem bireyler hem de devletler nezdinde iki farklı şekilde ortaya çıktığını ifade etmiştik. Bu bağlamda bireyler arasındaki gelir eşitsizliği gelişmiş ülkelerde dahi görülmektedir. Özellikle son 50 yıl içerisinde gelişmiş ülkeler içerisindeki bireysel gelir eşitsizliği daha görünür hale gelmeye başlamıştır. (Danışoğlu, 2004, s. 225) Bu sorunun cevabı diğer bölümde açıklanmaya çalışacak olsa da temel nedeninin küreselleşme ve neoliberalizm olduğunu söylemek gerekir.

Küreselleşme ile sermaye, mallar ve insanlar hareket esnekliği kazanmıştır fakat sermayenin esnekleşmesi beklenildiği gibi dünya genelinde refahı arttırmayı sağlayamamıştır. Özellikle krizlerin ve ekonomik eşitsizliklerin daha da belirginleşmesine ve derinleşmesine neden olmuştur. Özellikle 1980’li yıllar ile yaşanan teknolojik gelişmeler ve bilginin evrenselleşmesi yaşanan ekonomik krizleri küreselleştirmiştir. Bazı görüşlere göre ekonomik eşitsizliklerinin derinleşmesinde serbest piyasa politikaları yer almaktadır. (Öztürk & Sözdemir, 2010, s. 2158)

Neoliberal politikalar ile sosyal yardımların azalması, özelleştirme politikaları ile ekonomik eşitsizlikler daha görünür hale gelmiştir. Bu noktada yoksulluk oranlarında yaşanan artış önemlidir. Bahsedildiği gibi neoliberal politikalar, serbest piyasa, karşılıklı bağımlılık ile krizlere karşı daha hassas ve kırılgan mali yapılar artmış ve yaşanan krizler ile ekonomik eşitsizlik derinleşmiş bu durum doğrudan yoksulluk oranlarında artışları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda küreselleşmeye karşı yapılan eleştiriler artmıştır. Son yıllarda dünyanın en az payını elde eden %20’lik nüfusun payının %1,4’e düştüğü görülmektedir. Bu doğrultuda küreselleşmeye rağmen yoksulluğun arttığı ve ekonomik eşitsizliklerin derinleştiği görülmektedir. Küreselleşmenin ekonomik eşitsizlikler üzerindeki etkisini kısaca beş madde ile özetleyebiliriz.

1. Güney ve Kuzey arasındaki fark açılmıştır.
2. Dünya ekonomisi beklenilenden daha yavaş büyümektedir.
3. Zenginler daha da zenginleşmiş, fakirler ise daha da fakirleşmiştir.
4. İş ve gelir güvensizliği artmıştır.

5. Nitelikli ve niteliksiz çalışanların ücretlerindeki fark artmış ve ciddi bir eşitsizlik sorunu ortaya çıkmıştır. (Hüseyin Çeken, Ökten, & Ateşoğlu, 2008, s. 92)

Genel resme bakıldığında insani krizlerin neredeyse hepsinin temelinde yoksulluk yer almaktadır. Ekonomik eşitsizlikler birçok insani krizin temelini oluşturmaktadır. Eğer ekonomik eşitsizlikler ve gelir eşitsizliği sorunu çözülebilirse birçok insani krizde çözümü üretilmiş olacaktır. (Karadağ, 2018, s. 491) Bu bağlamda bölüm içerisinde incelenen her küresel krizin devletlerin karşısına çıkardığı güçlükler mevcuttur. Bu krizlerin çözüm süreçlerinde, alınan kararların uygulanmasında ve meselelerin hem siyasallaştırılmasında hem de güvenlikleştirilmesinde devletler güçlükler ile karşılaşmaktadır.

2.6.2. Göç ve Mülteci:

Göç olgusu insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahiptir. Göç olgusunun küreselleşmesi ekonomik eşitsizlikler ve iç çatışmalar aracılığı ile gerçekleşmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında göç olgusunda yapısal bir dönüşüm yaşanmıştır. Bu bağlamda yapısal dönüşüm uluslararası göçleri etkilemiş ve devletler küreselleşen göç krizleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren neoliberal politikaların etkinlik kazanması ve küreselleşmenin modernleşmeye başlaması ile göç olgusu hızlanmış, çeşitlenmiş ve yaygınlaşmıştır. (Bimay, 2022, s. 92) Göç olgusunun küreselleşmesi 3 temel madde ile açıklanabilir. Birincisi ekonomik büyüme ve karşılıklı bağımlılıktır.

Neoliberal politikalar ve küreselleşme ile ekonomik eşitsizlik artmış ve devletlerarasındaki ekonomik eşitsizlikler görünür hale gelmiş ve göç olgusu çeşitlenerek küreselleşmiştir. İkincisi İnsanların hayatlarını daha iyi idame ettirebilmek ve refahlarını yükseltebilmek için farklı arayışlara girmişlerdir. Özellikle teknolojik gelişmeler ve bilginin evrenselleşmesi göçün bir tercih haline gelmesini ve küreselleşmesini sağlamıştır. Üçüncüsü güvenlik ve kimlik sorunlarının yaratmış olduğu zararlardan kaçma isteğidir. Bir başka ifade ile iç çatışmalar, terör saldırıları ve kimlik ve kültür çatışmaları göç olgusunun küreselleşmesine neden olmuştur. Görüldüğü gibi göç olgusu çağımızda çok çeşitli nedenlere dayanmaktadır. Bu bağlamda göçün farklı türleri de mevcuttur fakat göç türleri çalışma içerisine dahil edilmeyecektir. Çağımızda göç uluslararası göçlerin ve göçün küresel bir kriz haline gelmesinin birden fazla nedeni mevcuttur. Ekonomik eşitsizlik, güvenlik kaygıları, sosyal eşitsizlikler, kültürel nedenler ve politik kaygılar uluslararası göçün temel nedenleri arasında yer almaktadır. Çağımızda bu nedenleri 4 ana madde ile açıklayabiliriz.

1. Karşılıklı bağımlılık ve teknolojinin gelişmesi
2. Savaşlar ve iç çatışmalar
3. Devletlerin güvenlik merkezli politikaları
4. İklim krizi ve sağlık krizleri kaynaklı göçler.

Göçmenlerin göç ettikleri bölgelerde karşılaştıkları ırkçılık ve dışlayıcı yaklaşımlar küresel göçlerin bir başka nedenini oluşturmaktadır. Özetlemek gerekirse 1980'li yıllar ile küresel göç olgularının temel nedenleri arasına insan hakları ihlalleri, iklim krizleri, sağlık krizleri, sağlıkta eşitsizlikler ve salgın hastalıklarda eklenmiştir. (Mbembe, 2018) Uluslararası göçler ile ilgili çeşitli iddialar da mevcuttur. Birincisi küreselleşmenin etkilerinden kaynaklı olarak ekonomik, kültürel ve politik nedenlerden kaynaklı göç krizlerinin artacağıdır. İkincisi küreselleşme ile göçmenlerin hızlı bir şekilde örgütlü azınlık haline geleceğidir. İddialara göre küreselleşme ve neoliberal politikalar ile göç krizleri daha da küreselleşecektir. (Mills, 2008, s. 5)

Terör saldırıları, ekonomik krizler, küresel siyasi sorunlar ve göçler 1990'lı yıllardan sonra farklı bir uluslararası sistemin meydana gelmesinde ciddi bir rol oynamıştır. 11 Eylül saldırıları, 2008 ekonomik krizi, Arap Baharı, Covid-19 pandemisi göç ve mülteci krizinin küreselleşmesine neden olmuştur. Bu bağlamda küreselleşme hiç olmadığı kadar sorgulanmaya başlamıştır.

21. yüzyıl ile göç olgusunun nedenlerinden biri de ekonomik eşitsizlikler olmuştur. (Rana Eşkinat & Kutlu, 2002, s. 16) Özellikle devletlerin maddi yoksunlukları vatandaşların refah arayışına neden olmuştur. Bu doğrultuda göç olgusunun türleri çeşitlenmiştir. Göç krizlerinin küreselleşmesinin bir diğer nedeni ise iç çatışmalar ve savaşlardır. 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan terör saldırıları, iç çatışmalarda yaşanan artışlar ve devletlerin güvenlik eksenli politikaları göç olgusunun küreselleşmesinde ve göç krizlerinin küresel bir sorun haline gelmesinde kritik rol oynamıştır. (Aras & Bacık, 2004, s. 136) Bir diğer küresel göç nedeni ise iklim ve sağlık krizleridir. Önceki iki başlıkta bu konular detaylı olarak incelendiği için burada değerlendirilmemiştir. 21. yüzyıl ile ortaya çıkan göç olgularının temel nedenlerini bahsi geçen sebepler oluşturmaktadır. Küresel göç krizinin neden küreselleştiğine baktığımızda aslında temel nedenin bireysel güvenlik olduğu sonucuna varılabilir. Bu bağlamda küreselleşme ile öne çıkan bireysel güvenlik anlayışı göç olgusunun temel nedenleri arasında yer almalıdır. 21. yüzyıl ile küresel göç krizleri ile ilgilenilmesi için BM Mülteci

Örgütü olarak bilinen BM Mülteciler Yüksek Komiserliği kurulmuştur. 2018 yılında Fas'ın Marakas şehrinde imzalanan Küresel Göç Mutabakatı ilk uluslararası göç mutabakatı olarak tarihe geçmiştir.

Küresel Göç ve Mülteci Mutabakatları göç krizini küresel bir problem haline getirerek devletlerarası iş birliğinin gerekli olduğunu ifade etmiş ve bu farkındalığı sağlamak için girişimlerde bulunmuştur. (Özerim, Utku, & Yazgan, 2019, s. 4) Mutabakatların bağlayıcı olmaması ise farklı eleştirileri beraberinde getirmiştir. Küreselleşme ile devletlerin göçmenler için adımlar atmadığı temel barınma haklarını dahi sağlamadıkları bazı devletlerde görülmektedir. Hatta göçmenler için yapılan ulusal hukuki düzenlemelerin göçmenlerin haklarını değil ulusal güvenliği sağlamak amacı ile düzenlendiği görülmektedir. Bahsi geçen metinler insani amaçları ve faaliyetleri hedeflemiş olsalar da devletlerin güvenlik yaklaşımları metinlerin şekillenmesinde kritik rol oynamıştır. Devletler günümüzde göç krizlerini insani krizler olarak değerlendiriyor olsalar da gerekli sorumlulukları üstlenmekte ve adımlar atmakta çekingen kalmaktadırlar. Bahsi geçen konu diğer bölümde detaylı bir şekilde tartışılacaktır.

2.6.3. Terörizm

Terörizm çok eski bir tarihe sahiptir. Terörizmin ne olduğu hakkında genel bir kabul veya genel bir tanım mevcut değildir. 21. yüzyıl ile özellikle 11 Eylül saldırıları ve Avrupa'nın bazı ülkelerine yapılan terör saldırıları sonucunda küresel bir kriz veya sorun olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Bu döneme kadar terörizm elbette vardı fakat hem Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyi nezdinde hem devletler nezdinde iç çatışmalar olarak değerlendiriliyordu, fakat 11 Eylül saldırıları ve Avrupa'da yaşanan terör saldırıları sonrasında küresel bir sorun olarak değerlendirilmiştir ve yine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi nezdinde devletlere terörle askeri mücadele edilebilmesinin yolu açılmıştır. (Kaşıkçı, 2016, s. 9) Bu bağlamda devletler terörizmin genel bir tanımının ve kabulünün olmamasından dolayı bir ülkenin terörist olarak nitelendirdiği örgüt diğer ülke veya ülkeler tarafından terörist bir yapı olarak değerlendirilmemiştir. Bu durumun temel sebebi genel bir terörizm tanımının olmamasıdır.

Özellikle 21.yüzyıl ile küreselleşmenin sağladığı imkanlar terörizmin ve terör örgütlerinin genişlemesine hatta küreselleşmesine neden olmuştur. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, bilginin evrenselleşmesi ve kitle imha silahlarının terör örgütleri tarafından üretilmesi ve ekonomik eşitsizliklerin daha görünür hale gelmesi bu durumun başlıca

sebeplerini oluşturmaktadır. (Piazza, 2006, s. 171) Küreselleşme ile sınırların soyut olarak ortadan kalkması iletişim ve ulaşım araçları ile bilginin ve haberleşmenin evrenselleşmesi ülke sınırlarının devletler tarafından denetimini ve kontrolünü zorlaştırmıştır. Terörist örgütler bu yollar ile çok daha kolay örgütlenebilir ve organize olabilir hale gelmiştir. Bu durum devletlerin kontrol mekanizmalarını zayıflatarak terörizmin küreselleşmesine sebep olmaktadır.

Terörizmin küreselleşmesini sağlayan bir başka etken ise uluslararası sistemin çok aktörlü bir yapıya dönüşmüş olmasıdır. (Türköz, 2016, s. 154) Terör örgütleri bu sayede çeşitlenmiş, genişlemiş ve kitle toplayabilir hale gelmiştir. Bu noktadan bakıldığında terörizmin bir araç haline geldiğini iddia edebiliriz. Terör örgütleri bu noktadan sonra bir devlet ile değil, direkt olarak uluslararası sistemin kendisi ile mücadeleye girmeye başlamışlar ve kendi doğrularını kabul ettirme arayışı içerisinde olmuşlardır. Tabi araç haline gelen terörizm aynı zamanda devletler tarafından da kullanılan bir noktaya evrilmiştir. Devletler kendi uluslararası politikaları için terör örgütlerine silah satışları, yardımları ve temel gıda yardımları yapmışlar kendi politikaları doğrultusunda yönlendirmeye çalışmışlardır. (Abdurrahmanlı, 2018, s. 596) Bu durumun temel sebebi daha önce bahsedildiği gibi terörizmin genel bir tanımının veya kabulünün olmamasıdır. Bu bağlamda terörizm ile mücadele için devletlerarasındaki iş birliği de zorlaşmaktadır. Fakat terörizm ile mücadele edebilmek için devletlerarası iş birliğinin zorunlu olduğu unutulmamalıdır.

11 Eylül saldırıları neden terörizmin küreselleşmesinde kritik bir rol oynamıştır? Bu noktada çok farklı bakış açıları mevcuttur. Bizim bu konuya yaklaşımımız Eleştirel Teori'nin güvenlik çalışmalarından ortaya çıkmaktadır. Eleştirel teoriye göre hegemonya sahibi olan devletin güvenlik sorunları diğer aktörlerin de güvenlik sorunu olmaktadır, bu durum diğer aktörlerin güvenlik sorunlarının göz ardı edilmesini sağlarken küresel bir güvenlik probleminin kabulünü beraberinde getirmektedir. Aynı zamanda bahsi geçen durum terörizmin devletler tarafından neden araç olarak kullanıldığının açıklanabilmesinde de ciddi bir bakış açısı sağlamaktadır. 11 Eylül saldırıları ile aynı zamanda dünyanın en güçlü devleti dahi terörizm karşısında çaresiz kalmış ve terörizmin her devlet için tehdit oluşturduğu algısı ortaya çıkmıştır. Fakat 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin Afganistan ve Irak müdahalesi beklenen etkiyi sağlamamış tam tersine dünya genelinde radikal çizgiye eğilimli insanların yeni örgütler kurmasına veya var olan örgütlere katılmasına ve terörizmin daha da küreselleşmesine sebep olmuştur. Bu nokta da ABD'nin uyguladığı müdahaleler esnasında ortaya çıkan işkence ve idam cezalarına ve insan hakları ihlallerine ait video kayıtları bu

durumun yaşanmasında temel nedenlerden biri olarak yer almıştır. Bahsi geçen yanlış hamleler terör örgütlerinin propaganda aracı olarak kullanılmış ve bu terör örgütlerinin adherent sayısını arttırmıştır.

Küreselleşme ile mekanların saydamlaşması ve mekân ve zaman algısının kaybolması ve devletler içerisinde çokkültürlü yapıların oluşması ile uluslararası sistem terör örgütleri tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Fakat burada dikkat çekici olan nokta küreselleşmenin kendi imkanları ile kendi karşıtlarına fırsatlar sunuyor olmasıdır. Özellikle küreselleşmenin sağladığı haberleşme, iletişim, ulaşım gibi imkanları kullanarak organize olan terör örgütleri göstermektedir ki küreselleşme kendi karşıtlarına kendi imkanları ile mücadele edebilecekleri bir ortam sunmaktadır. (Türköz, 2016, s. 158) Bu bağlamda küresel terörizm ulusal çabalar ile çözülemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Küreselleşmenin küresel terörizme sağladığı diğer fayda ise hedefe ulaşmakta sağladığı kolaylıklardır. Terör örgütleri küreselleşme ile daha az maliyetli saldırılar, kitlesel haberleşme ağları ile propagandalar ve kitle iletişim araçları ile imkân sağlamaktadır. Bu durumda küreselleşme ile insanlar, sermaye ve mallar serbestçe dolaşırken aynı zamanda uluslararası suç örgütlerinin de serbest hareket edebilir hale geldiği iddia edilebilir.

Özellikle nükleer, kimyasal ve biyolojik terör tehditlerinin yanına küreselleşme ile siber terör tehdit algısı eklenmiştir. Siber saldırılar ile devletlerin merkez bankalarına ve gizli bilgilerine yapılan saldırılar devletlerin ekonomik ve güvenlik sistemlerinin çökmesine neden olmaktadır. (Abdurrahmanlı, 2018, s. 603) Bu durum devletlerin siber güvenlik problemi ile yüzleşmesine ve tanışmasına neden olmuştur. Yine terör örgütlerinin birden fazla ülkede terör saldırıları gerçekleştirmesi, birden fazla ulustan adherentlara sahip olması ve belirli bir düşmanlarının olmaması küresel terör olgusunun kabul edilmesinde önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son olarak Küreselleşme ve iletişim araçları sayesinde küçük etnik gruplar kendilerini ezilen, sömürülen toplumlar olarak küresel kamuoyuna tanıtabilmiş ve destek toplayabilmişlerdir. Bu bağlamda küreselleşme ve terörizm arasındaki bağlantı ortaya çıkmıştır. Terörün amacı saldırı, şiddet faaliyetleri ile isimlerini ve isteklerini duyurmaktır. Küreselleşme ile radyo, TV, internet, gazete araçları artmış ve bu kitle iletişim araçları terörizmi küresel boyuta taşımıştır. (Zamanlı, 2019, s. 207)

2.6.4. İslamofobi

Soğuk Savaşın bitmesi ve SSCB'nin yıkılması ile uluslararası sistemde çok kutuplu yapının dinamikleri oluşmaya başlamış fakat küreselleşmenin etkileri ile hem siyasi hem de ekonomik istikrarsızlıklar ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda ırkçı yaklaşımlar küreselleşmenin içerisinde yerel, bölgesel ve evrensel boyutlarda kendine yer bulmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Yugoslavya'nın yıkılması ile bölgeselleşen ırkçılık, 11 Eylül saldırıları ve Avrupa'da yaşanan terör saldırıları ile evrensel boyut kazanmıştır. Avrupalı kimliğinin oluşumu için yaratılan öteki algısı İslamofobi'yi evrensel bir insan hakları ihlali boyutuna taşıyacak olan yaklaşımların temelini oluşturmuştur.

İslamofobi temelde Avrupa'da yaşayan Müslümanların tamamen teröristler olarak değerlendirilmesi ve her türlü olumsuzluğun nedeni olarak yorumlanmasıdır. (Kedikli & Akça, 2017, s. 68) İkinci dünya savaşı sonrasında bir savaşın yeniden yaşanmaması adına inşa edilmeye çalışan Avrupalı kimliğinin karşısında kurgulanmış bir ırkçılık türü olarak değerlendirilmektedir. Unutulmamalıdır ki kimlik kavramı kim olduğumuzu değil kim olmadığımızı göstermek için kullanılmaktadır. Bu nokta da 21. yüzyıl ile ırkçılığın temel mottosunu biyolojik miraslar ve mitolojiler değil, kültürel farklılıklar oluşturmaktadır. Bu minvalde küreselleşme ile başlayan çokkültürlülük düşüncesi beklendiği gibi evrensel kabuller yaratmış olsa da ırkçılığın da yükselmesine neden olmuştur. Bu durumun en temel sebebini her hegemonyanın karşıtını yarattığı fikri oluşturmaktadır.

1960'lı yıllar ile Müslüman coğrafyalardan dünyanın diğer coğrafyalarına başlayan işçi ve beyin göçleri ile etnik ve kültürel çeşitlilik kazanan coğrafyalarda yaşayan toplumlar bu çok kültürlü yapıya karşı reaksiyonlar göstermeye başlamışlardır. İslamofobi ise bu doğrultuda çok kültürlü yapılara karşı toplumların gösterdiği ırkçı reaksiyonlardan biri olarak değerlendirilmelidir. Soğuk Savaş sonrasında Batı da daha çok görülmeye başlayan İslamofobi 11 Eylül saldırıları ve 2000'li yıllarda Avrupa ülkelerinde yaşanan terör saldırıları ile daha fazla artmıştır. Küreselleşme ile gelen teknolojik araçlar ile algılar yapılmış ve iyice tırmandırılmıştır. Yapılan algılar ile bir dönem boyunca Müslümanlar ile teröristler bir tutulmuş ve İslami Terör algısı yaratılmıştır. (Kedikli & Akça, 2017, s. 76) Bu algıların okullarda verilen eğitimler, medya araçları, siyasiler, küresel haber ajansları ile yaratılması ise küreselleşmenin İslamofobi'nin küresel bir kriz olarak büyümesinde ne derece etkili olduğunu anlamak için önemlidir.

İslamofobi'nin yükselmesinde küreselleşmenin etkileri mevcuttur. Yukarıda bahsedilen etkilerin haricinde küreselleşmenin yaratmış olduğu krizlerin dolaylı etkileri de mevcuttur. Göç ve mülteci başlığı altında incelenen nedenler bu nokta da İslamofobi'nin yükselmesinde de etkili olmuştur. Birincisi ekonomik krizdir. (Nye & Welch, 2011, s. 345) Özellikle işsizlik oranlarının artması, neoliberal politikalar ile sosyal yardımların azalması ve ucuz işçi arayışları göç nedenleri arasında yer almaktadır. Bahsi geçen nedenler aşırı sağ fikirlerin sıkça başvurmuş olduğu argümanlar arasında yer almaktadır ve dolaylı olarak İslamofobi'nin küresel insan hakları krizi olarak değerlendirilmesinde önemli etkenlerdir. İkinci olarak küreselleşme ile teknolojik alanda yaşanan gelişmeler ve bilgi ve iletişim araçlarında yaşanan gelişmelerdir. Küreselleşme ile bireylerin özgürlük, refah arayışları artmış bu doğrultuda uluslararası göç olgularında artışlar yaşanmıştır. Fakat bu bağlamda asıl önemli olan İslamofobi'nin yükselmesi için yapılan haberler, kampanyalar ve algılardır. (Deniz, 2014, s. 93)

Teknolojik araçların gelişmesi, çeşitlenmesi ve bilginin evrenselleşmesi ile Müslümanların terörist olduğu algıları yapılmış ve bu doğrultuda İslamofobi küresel bir kriz haline dönüşmüştür. Toplum üzerinde oluşturulan bu algı modern dünya mı? Yoksa yeni ortaçağ mı? Sorusunu gündeme getirmektedir. Fakat bu sorunun incelenmesi başka bir araştırma konusunu oluşturduğu için tartışılmayacaktır. Küreselleşme ile birey güvenliği, kimliği ve refahı ulusal ve küresel her olgudan etkilenmeye başlamıştır. İletişim araçlarının yaygınlaşması, bilginin evrenselleşmesi kültürlerin çatışmasına neden olmaktadır. Bütün bunlara ek olarak Orta Doğu merkezli radikal İslamcı terör örgütlerinin insanlık dışı faaliyetlerini video kayıtlara alması ve bu kayıtları sosyal medya aracılığı ile paylaşması ve idam videolarının paylaşılması İslamofobi'nin evrensel bir boyut kazanmasında kritik rol oynamıştır.

2.6.5. Aşırı Sağ Popülist Fikirler:

İnsan hakları krizi dünya genelinde geniş bir sorun olarak kabul edilmektedir. 21.yüzyılın başlarında yaşanan 11 Eylül saldırıları devletlerin güvenlik algılarının çeşitlenmesinde ciddi bir rol oynamıştır. Aynı zamanda 2000'li yıllarda bazı Avrupa ülkelerinde yaşanan küçük ve büyük çaplı terör saldırıları, 2008 yılında yaşanan Ekonomik kriz, 2015 yılında Suriye kaynaklı ortaya çıkan mülteci ve göçmen krizi ve son olarak 2019 yılında ortaya çıkan koronavirüs insan hakları ihlallerinin çeşitlenmesine ve insani krizlerin artmasına neden olmuştur. Bu bağlamda ırkçılık, aşırı sağ fikirlerin küre genelinde

yükselmesi, göç ve mülteci krizleri, ekonomik eşitsizlikler gibi birçok sorun küreye yayılarak ulusal çözümlerin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Çünkü bu krizlerin hepsi birbirleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkan, yükselen ve azalan krizlerdir.

Özellikle ırkçılık, aşırı sağın yükselişi diğer krizler doğrultusunda yükselmiş ciddi problemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu doğrultuda aşırı sağ popülist fikirler, ırkçılık, faşizm gibi düşünceler çok eski tarihlere sahip olsalar da konumuz gereği bu tarihsel süreç incelenmeyecektir. Küresel krizler, yaşanan iç karışıklar nedeniyle yerlerini terk eden insanların diğer ülkelere göç etmesi ile aşırı sağ fikirlerin yükselmesi birbiri ile bağlantılıdır. Fakat aşırı sağ fikirlerin yükselmesi, ırkçılık sadece göç ile açıklanamaz böyle bir yaklaşım eksik ve hatalı olacaktır. Aşırı sağ fikirlerin nasıl ortaya çıktığı ve neden yükseldiği üzerine birçok görüş mevcuttur. Bu görüşler her ülke içerisinde farklı nedenler sunuyor olsalar da temel bazı nedenler veya kavramlar mevcuttur. İslamofobi, ekonomik krizler, Orta doğu kaynaklı Güneyden Kuzey'e yönelen göç hareketleri, işsizlik, suç oranlarında yaşanan artışlar temel nedenler olarak kabul edilmektedir.

Literatür içerisinde yaygın görüşlerden biri haline gelmiş olan modernleşmenin kaybedenleri kavramı genel olarak aşırı sağın yükselişini açıklayabilmek adına kullanılabilecek iyi bir kaynaktır. (Robinson, 2019, s. 168) Modernleşmeden zarar gören insanların aşırı sağ altında birleşmesi ifade edilmektedir. Modernleşmenin kaybedenleri kavramına göre küreselleşme ekonomik, politik ve kültürel bir güvensizlik ortamı yaratmaktadır. Aşırı sağın bahsi geçen nedenlerden dolayı yükselişe geçtiği iddia edilmektedir. Aşırı sağ popülist fikirlerin yükselişini sağlayan sebeplerin temelinde küreselleşme olgusu yer almaktadır. Birinci bölümde incelenen küreselleşme karşıtları ise tam olarak aşırı sağ popülist fikirlerin tarafında yer almaktadır. Aşırı sağ fikirlere göre küreselleşme göçmen akımlarını arttırmaktadır. Bu bağlamda ben ve öteki kavramı ortaya çıkmıştır. Ben ve öteki kavramı ise ulusal egemenliğin korunması için ciddi bir dayanak olarak kabul edilmektedir. Aslında bahsedilen kimlik kavramının asilime olacağı korkusudur. (Tokatlı, 2022, s. 39) Bu doğrultuda aşırı sağ fikirler mültecileri ve göçmenleri ülke içerisinde yaşanan olumsuzlukların temel sebebi olarak görmektedirler. Yani bir nevi günah keçisi olarak değerlendirmektedirler. Birçok ülkede aşırı sağ popülist fikirlerin yükselme sebebi bu gibi ırkçı yaklaşımlardır.

ABD'nin Afganistan ve Irak müdahaleleri sonrasında 2011 yılında başlayan Arap Baharı ve 2015 yılında ortaya çıkan Suriye kaynaklı göçmen krizleri Küre genelinde göçmen hareketlerinin artmasına neden olmuştur. İşsizlik oranlarının artması, ekonomik krizler, ülkeler içerisinde artan suç oranları aşırı sağ popülist fikirlerin yükselmesine neden olmuştur. Aşırı sağ popülist fikirlerin sunmuş oldukları argümanlar bahsi geçen nedenler ile şekillenmiştir. Fakat unutulmamalıdır ki, aşırı sağ popülist fikirler canlı kalabilmek ve taraftar toplayabilmek için göçmenlere ihtiyaç duymaktadır.

Göçmen ve mülteci krizleri ile insani krizler ile ilgili bir diğer kriz terörizm ve İslamofobi'dir. İslamofobi 11 Eylül saldırıları ve 11 Eylül saldırıları sonrasında artan göç hareketleri sonucunda ortaya çıkmıştır. Aşırı sağ popülist fikirler yabancı düşmanlığı üzerinden İslam, Müslüman karşıtı fikirleri kullanarak taraftar toplamaya çalışmaktadır. Özellikle 11 Eylül sonrasında artan terörist saldırılar aşırı sağ fikirler için önemli bir fırsat olmuştur. (Cengiz Dinç, 2021, s. 512) Küre genelinde artan terör saldırıları ve radikal girişimler terörizmin mülteci ve Müslüman kesimle anılmasına neden olmuştur.

Dünya genelinde aşırı sağ popülist fikirlerin, ırkçılık, göç ve mülteci, ekonomik eşitsizlik gibi krizlerin yükselmesinin ve otoriter yapıların genişlemesinin nedenlerinden biri küreselleşme ve beraberinde sistemin dönüşmesidir. Serbest piyasa ve 1980'li yıllarda uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar ve üretim süreçlerinin etkileri devletlerarasındaki ekonomik eşitsizliklerin artmasına ve daha görünür hale gelmesine neden olmuştur. Bu ekonomik eşitsizlikler aynı zamanda ülkeler içi sorunların, isyanların yaşanmasına neden olmuş ve küreye yayılan göç ve mülteci sorunlarına sebep olmuştur. Bu bağlamda ırkçılık, aşırı sağ popülist fikirler taraftar toplamaya başlamış ve küre genelinde ulusal çözümler ile önlenmesi zor olan sorunlar olarak karşımıza çıkmıştır. Aynı zamanda ekonomik eşitsizliklerin artışı ile küresel işsizlik sorunları, ekonomik durgunluk gibi problemler göçmen ve mültecilerin günah keçisi ilan edilmesine ve ırkçılık ile aşırı sağ popülist fikirlerin yükselmesine neden olmuştur. (Dinç, 2021, s. 513) Özellikle 2008 yılında yaşanan Ekonomik kriz ile ırkçılık ve göçmen ve mülteci karşıtlığı küresel siyaset içerisinde popülist politikalar olmaya başlamıştır.

Küreselleşme ile güvenlik sorunlarının çeşitlenmesi kültürlerin ve normların geçerliliğini kaybetmeye başladığı korkusunu ortaya çıkarmış ve direkt olarak kimlik sorunsallarının yaşanmasına neden olmuştur. Yine bu doğrultuda suç oranlarında artışlar yaşanmış ve toplumsal şiddet oranlarında ciddi bir artış yaşanmıştır.

Özellikle Avrupa ve ABD içerisinde yükselişe geçen aşırı sağ fikirler birbirlerini tetiklemiştir. Yine terör saldırıları aşırı sağ fikirlerin yükselmesinde önemli bir sebeptir. Covid-19 pandemisi ile hem AB'nin hem de küre genelinde devletlerin ulusal politikalara yönelmeleri aşırı sağ fikirlerin yükselmesinde bir diğer nedeni oluşturmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme ile aşırı sağ fikirlerin yükselişe geçmesi, popülist fikirlerin artması devletlerarası iş birliğini zorlaştıran etkenlerden olmuştur. Özellikle devletlerin ekonomik çıkarlarını ön planda tutması iş birliklerini zorlaştıran aşırı sağ popülist fikirlerin yükselmesine neden olmuştur. (Elias, 2021) 2022 yılında başlayan ve şu an da devam eden Rusya-Ukrayna savaşı, enerji krizinin ve gıda krizinin yaşanması popülist fikirlerin ve söylemlerin güç kazanmasına ve taraftar bulmasına neden olmaktadır. Ukrayna-Rusya savaşı ile başlayan göç hareketi, enerji fiyatlarının artması, ekonomik durgunluk, gıda fiyatlarının yükselmesi aşırı sağ popülist fikirlerin artmasına doğal olarak ırkçılığın yükselmesine neden olmuştur. (Tokatlı, 2022, s. 42)

Bakıldığında aşırı sağ popülist fikirlerin yükselmesinde küresel ekonomik eşitsizlikler, küreselleşme ile kültürel alanda yaşanan dönüşüm ve tahribat çok etkili olmaktadır. Bu konular küreselleşmenin etkileri ile küresel problemler hatta krizler haline gelmiştir. Bahsi geçen krizlerin de küreselleşmesi yine küreselleşme ile yaşanan olgular sayesinde gerçekleşmiştir. Evrensel çerçevede aşırı sağ popülist fikirlerin yükselişi aslında iki ana fikre dayanmaktadır. Birincisi küresel ekonomik eşitsizlikler ve sosyal alanda artan güvensizliktir. İkincisi ise küreselleşme ile sınırların daha kolay geçilebilir olması ile ilgilidir. Yani küreselleşme ile kültürel alanda dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Bir başka ifade ile kimlik ve ahlaki yozlaşma kültürel bir dönüşüm ve güvensizliğe neden olmuştur. (Karina Velasco Gonzalez, Weesie, & Poppe, 2008, s. 673) Küresel krizlerin küreselleşme ile ilişkisine değindikten sonra bu bağlamda bahsedilen küresel krizlerin çözüm süreçlerinde devletlerin karşılaştıkları güçlükleri incelemek ve bu güçlükler ile NGO'ların doldurduğu güç boşluğunun nasıl oluştuğuna değinmek gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: KÜRESEL KRİZLERİN ÇÖZÜMLERİNDE DEVLETLERİN KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLER

3. ZİHİNSEL SINIRLILIKLAR

3.1 Neoliberalizm

Neoliberalizm liberal teorinin bir türüdür. Bu minvalde neoliberalizmden önce liberalizmin ne olduğundan bahsetmek gerekmektedir. Liberalizm Avrupa coğrafyasında kökleri 17. yüzyıla dayanan bir teoridir. Liberalizm temel olarak bireysel özgürlüğü, hukukun üstünlüğünü, serbest piyasa ekonomisini ve devlet müdahalesinin sınırlandırılması gerektiğini savunmaktadır. Siyasal alanda ilk defa 1812 yılında İspanya’da İspanyol Liberal Parti ve 1840 yılında Britanya’da Liberal Parti isimleri ile görülmüştür. (Erdoğan, 2003, s. 22) Fakat liberalizmin yükselişi bireysel özgürlük anlayışı ile olumlu bir yaklaşım kazandığı 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleşmiştir. Liberal teorinin öncülerinden olan Adam Smith’in yazmış olduğu “Milletlerin Zenginliği” adlı eserde uluslararası ticaretin serbestliği liberal politikalar olarak yorumlanmıştır. Yine bu eser içerisinde Liberal kelimesinin sıkça kullanılması kavramın siyasal bir anlam kazanmasına öncü olmuştur. Liberal teorinin gelişimi ilk bölümde küreselleşme tarihinde bahsetmiş olduğumuz birinci dönem küreselleşme süreçlerine denk gelmektedir.

Rönesans, reform, Amerika ve Fransa’da yaşanan devrimler, aydınlanma dönemi, bilimsel devrimler dönemi küreselleşmede olduğu gibi liberalizmin felsefi temellerinin oluşmasında önemli tarihsel olgulardır. Liberalizm Hume ve Mill gibi aydınlanma dönemi düşünürlerinin fikirleri ışığında felsefi bir alt yapıya sahip olmuştur. Fakat liberalizm üç temel kaynaktan oldukça etkilenmiştir. Birincisi Kant’ın daimî barış teorisidir. Liberalizmin temel yaklaşımlarından biri olan bireysel özgürlüklerin sadece Cumhuriyet ile ayakta kalabileceği inancı Kant’ın daimî barış teorisinden doğmuştur. Cumhuriyet yönetiminden kastedilen ise yargı ve yürütmenin ayrılması, bireysel özgürlüklere saygı duyulması ve özel mülkiyet haklarına saygı duyulmasıdır. Kant’a göre devlet hem egemenlik sınırları içerisinde hem de uluslararası arenada barışı ve güvenliği hukukun üstünlüğü ile tahsis etmelidir. (Kant, 2018, s. 16) Keohane ise bu durumu düzenleyici liberalizm olarak yorumlamaktadır. (Keohane, 2002, s. 45)

Bir diğer isim ise John Locke'dur. Liberalizm bireylerin kendi hayatlarını yönlendirebilmesine yani kendi hayatları üzerinde söz sahibi olmasına oldukça önem vermektedir. (Mert, 2022, s. 39) Locke ise bireylerin özgür olması gerektiğini ve bireyin hayatını kendi kurması gerektiğini savunmaktadır. Locke bu durumu “herkes kendinin yargıcısıdır” diyerek özetlemiştir.

İlk bölümde bahsettiğimiz gibi Locke'un sivil toplum hakkında ortaya koyduğu yaklaşımlar liberalizm için önemli bir yol haritası olmuştur. Locke toplum sözleşmesi ile yaratılan devletin meşru olduğunu fakat sınırlı devlet anlayışının benimsenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Sınırlı devlet anlayışı da ilk defa Locke tarafından ortaya atılmıştır. (Mert, 2022, s. 43) Locke'a göre devlet bireylerin mülklerine saygı duyduğu sürece meşruluğunu koruyabilecektir. Locke burada mülklerden bahsederken mülk kelimesine maddi ve manevi bir anlam yüklemiştir. Locke'a göre mülkiyet bireylerin yaşama hakkını, özgürlüğünü ve mallarını ifade etmektedir. Devletin bu hakları koruması ve saygı duyması gerektiğini ifade eder. Locke'a göre devletin korumaktan başka hiçbir görevi yoktur.

Liberalizmin etkilendiği bir diğer kaynak ise İskoç aydınlanmasıdır. İskoç aydınlanması içerisinde Hume ve Smith Liberalizm için öne çıkan isimler olmuştur. Hume devletin en zaruri görevini özgürlüklerin ve adaletin sağlanması olarak görmektedir. (Mert, 2022, s. 44) Smith ise ekonomik liberalizm düşüncesini destekleyerek serbest piyasaya kavramına katkı sağlamıştır. Kısaca Liberal teori içerisinde devletin rolü insan haklarının korunması ve sağlanmasıdır. Devlet'e korumacı bir görev biçilmiştir. Nozick gibi liberaller korumacı devleti insan haklarının ihlallerinden korumakla yükümlendirirler. (Robert, 1974, s. 90) Liberalizme göre devlet ve toplum arasındaki ilişki bireysel özgürlüklerin, hakların sivil anayasalarla düzenlenmesi gerekir. Anayasalar temel hak ve hukuk kurallarını desteklemeli ve yasalar bütün bireyleri eşit olarak korumalıdır. Yargı tamamen bağımsız olmalıdır.

Liberalizm yaşanan tarihsel olgular sonrasında farklı bakış açılarına sahip olmuştur. Fakat bütün liberal perspektifler bireysel özgürlük, adalet, yargı bağımsızlığı, sınırlı devlet ve insan hakları gibi ortak temeller üzerine inşa edilmiştir. Liberalizmin çok eski bir geçmişe sahip olması ve devlet rolünün üzerine farklı perspektiflerin ortaya çıkması liberalizmin türlere ayrılmasına neden olan faktörlerdir. Liberalizm temelde devlet müdahaleciliğini destekleyen ve desteklemeyen türlere ayrılmıştır. Devlet müdahaleciliğini destekleyen türler cumhuriyetçi liberalizm, sosyal liberalizm, neoliberalizm, Chiago Okulu, Virginia Okulu ve

ekonomik liberalizmdir. Liberalizm türlerinin bazıları hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

Cumhuriyetçi liberalizm devletin sınırlı ve kontrol edilebilir bir yapı olması gerektiğini savunur, fakat yasalar ile baskı oluşturmaya gerektiği görüşündedirler. (Doyle, 1983, s. 223) Devlet rolüne büyük önem veren cumhuriyetçi liberaller anayasal bir düzen oluşturulabilmesi için devlet müdahalesine ihtiyaç olduğunu iddia ederler. Devleti ulusal ve uluslararası ilişkilerde barışı, sükûneti ve iş birliğini sağlayabilecek yegâne güç olarak görürler. Ekonomik liberaller ticarete çok fazla önem verirler. Serbest piyasaya önem veren ekonomik liberaller devlet rolünü bireysel hakların korunması ile sınırlandırmışlardır. Ekonomik liberallere göre farklı uluslarda yer alan tüccarların kuracağı iş birliği karşılıklı bağımlılığa dönüşecektir. Karşılıklı bağımlılık ise savaşları engelleyecek ve daimî barışı sağlayabilecektir. 1929 Büyük Buhranı sonrasında John M. Keynes klasik liberalizmin yetersiz kaldığını iddia ederek sosyal liberalizm veya refah liberalizmi olarak adlandırılan bir model iddia etmiştir. Sosyal liberalizme göre bireylerin gelişebilmesi için devlet aktif bir rol üstlenmelidir. Devlet piyasayı düzenlemeli, denetlemeli, gerekli olduğunu düşündüğü durumlarda müdahale etmelidir. (Dalbay, 2019, s. 51) Sosyal liberalizme göre devlet aynı zamanda sosyal adaletin sağlanabilmesi için müdahale yeteneğini de elinde bulunduran bir yapı olarak kabul edilmektedir. Sosyal liberalizmin yegâne hedefi gelir eşitsizliğinin engellenebilmesi olmuştur. (Rawls, 2012, s. 70) Sosyal liberalizmin öncülerinden biri olan John Rawls “*Bir Adalet Teorisi*” adlı eserinde “hakkaniyet için eşitlik” kavramı ile sınırlandırılmayan kapitalizmin sosyal gelir eşitsizliğini arttıracak olduğunu iddia etmiştir.

Devlet müdahaleciliğine destek veren türlerin yanında destek olmayanlardan da bahsetmiştik. Devlet müdahalesine karşı olan liberalizm türleri Liberteryenizm, Minimal devlet, Anarko kapitalizm, Agorizmdir. Liberteryenizm bireysel özgürlüklerin tamamen korunabilmesi için sınırların ortadan kaldırılması gerektiğini ve devletin sadece güvenlik meseleleri ile ilgilenmesi gerektiğini savunur. Bireysel özgürlüklerin önündeki en büyük engel devlet olarak yorumlanmaktadır. (Barnett, 2000, s. 13) Minimal devlet türü ise devletin mümkün olan en az yetkiler ile donatılması gerektiğini savunmaktadır. Minimal devlet anlayışına göre devlet "gece bekçisi" rolünden fazlası değildir. Vatandaşlarını şiddete, hırsızlığa karşı korumaktan başka bir yetkisi olmamalıdır.

Neoliberalizmin devlete atfettiği rolü daha iyi anlayabilmek için Keynesyen politikalardan neoliberal politikalara geçiş sürecine değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran sonrasında klasik liberalizm devlet müdahalesine karşı olmasına rağmen yaşanan krizlerin çözümlerinde yetersiz kalınmasından dolayı fordist veya Keynesyen olarak adlandırılan politikalarla beraber devlet müdahaleciliği kabul edilmeye başlanmıştır. Sosyal liberalizmde bahsettiğimiz gibi fordist veya Keynesyen politikalar devletin piyasa üzerinde düzenleyici, destekleyici ve gerektiğinde müdahaleci bir rol üstlenmesine sebep olmuştur.

Fakat 1970 yılında yaşanan Petrol krizi ve sonrasında yaşanan ekonomik çöküş devletlerin kamu harcamalarından dolayı zor durumda kaldığı, ekonomiyi kontrol edemediği eleştirilerini beraberinde getirmiştir. Yaşanan kriz sonrasında minimal devlet anlayışına doğru bir geçiş görülmektedir. Bu minvalde ilk başta ABD Başkanı Reagan ve Birleşik Krallık Başbakanı Thatcher minimal devlet politikalarına geçişin öncüleri olmuşlardır. (Freeman, 2015, s. 172) Keynesyen politikalardan neoliberal politikalara geçiş küresel ekonomi düzenine geçiş olarak adlandırılmaktadır. Bu minvalde devletlerin bu geçiş sürecinde üstlenmiş olduğu sorumluluklar küresel neoliberal düzen içerisinde devletlerin rolünün ne olduğu sorunu ortaya çıkarmıştır.

Devletin neoliberal düzen içerisinde rolü nedir? Görüldüğü gibi neoliberal politikaların uygulanma süreçlerinde devletlerin üstlendiği rol neoliberalizmin devleti reddetmediğini göstermektedir. Devlet müdahalesinin piyasa güvenliğini sağlayabilmek ve ulusal ekonomi politikalarından, uluslararası ekonomi politikalarına geçiş için devlete bir aracı rolü atfettiği görülmektedir. (Bockman, 2013, s. 15) Hayek liberalizmin yeni bir türü olarak neoliberalizmi tasavvur etmiştir. Piyasaların korunmasının yolu olarak minimal devlet anlayışını iddia etmiştir. Hayek'e göre minimal devlet özel mülkiyeti koruyacak ve yoksullara bir miktar destek sağlayacaktır. (Harvey, 2007, s. 156) Devlet karşıtı olarak yorumlanan bu yaklaşım neoliberal politikalarla devletin ortadan kaldırılmasını değil, yeni bir devlet türü yaratmayı hedeflemiştir.

Brown'a göre Conse 1937 yılında yayınladığı *The Nature Of The Firm* adlı makalesinde neoliberalizmin kurumsal kökenlerini ortaya atmıştır. (Brown, 2002) Brown'a göre Conse bu çalışmasında toplum ve siyasi elitler arasındaki ilişkilerin tarihini, işletmeler ve sosyal ilişkileri, iktisadi bir perspektif ile yorumlamaya çalışmıştır. Bu yaklaşım ise iktisadi emperyalizm olarak adlandırılmaktadır. Neoliberalizmin felsefi temellerini Hayek ve Mises'in

1940'lı yıllarda yaptıkları çalışmalarda bulabiliriz. Neoliberalizm bireylerin özel mülkiyet haklarına, serbest piyasa anlayışına, serbest ticaret anlayışına dayanmaktadır. Neoliberalizm bireysel refahın gelişebilmesi için en önemli katkının serbest piyasa ve serbest ticaret ile yapılacağını savunmaktadır. Serbest piyasa ve ticarete katılımın ise serbest girişimcilik ve bireysel becerilerin gelişmesi ile sağlanabileceği savunulmaktadır. (Lehman, 2014)

Neoliberalizmin serbest piyasanın ve ticaretin insanlık için en uygun kılavuz olacağını savunmaktadır. Çünkü bireylerin ideallerini, hayallerini sadece ticaret yoluyla gerçekleştirebileceğini iddia etmektedir. Neoliberalizme göre her birey kendi eylemlerinden ve sonuçlarından sorumludur. Çünkü neoliberalizme göre bireylerin başarıları veya başarısızlıkları onların performansı ile ilgilidir. Çünkü sistem herkese eşit fırsatlar sunmaktadır. Bu minvalde neoliberalizm günlük yaşamdan, düşünce biçimlerine, insanlar arasındaki ilişkiye kadar en uygun kılavuzun serbest piyasa ve ticaret olduğunu iddia ederek sadece ekonomik değil politik ekonomik bir program olarak ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllarda liberalizmin modern hali olarak ortaya çıktığı iddia edilebilir.

Neoliberalizmin üç temel ilkesi vardır. Deregülasyon, liberalizasyon, özelleştirme. Deregülasyon devletin piyasalara müdahalesinin sınırlandırılmasıdır. Sınırlı veya minimal devlet anlayışı deregülasyon kavramından gelmektedir. Neoliberal teori devletin piyasaya ve ekonomiye müdahalesini “*toplum mühendisliği*” kavramı üzerinden eleştirmiştir. Devletin sürekli olarak kamusal yardımlarda bulunmasının toplumun tembelleşmesini sağlayacağını ve sınıfsal baskıların alınan kararlarda idarecilerin tarafsız kalmasını engelleyeceği eleştirilerini yöneltmişlerdir. 1980-1990'lı yıllarda neoliberal politikalar dönemin şartları doğrultusunda yaygınlık kazanmıştır. Neoliberal teori bireysel tercih hakkının, özel mülkiyet hakkının önemine vurgu yaparak sınırlı devlet anlayışının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Neoliberal teoride birey anlayışı “*homo economicus*” olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Her zaman kendi çıkarlarını gözetken bu insan modeli sürekli rekabet halinde olacağı için kaynaklarını en doğru şekilde harcamaya çalışacak ve bu şekilde refah elde edebilecektir.

1998 yılında Asya ekonomik krizinin ve 2001 yılında Batı ekonomik krizinin yaşanması ile sınırsız serbestleşmenin tamamen başarılı olamayacağı anlaşılmıştır. Özellikle çevre ve yarı çevre ülkelerde neoliberal politikalara geçişte yaşanan sorunlar minimal devlet anlayışının ne kadar yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Yönetişim olarak adlandırılan ikinci nesil reformları ile düzenleyici devlet anlayışı yaygınlaşmıştır. Bu minvalde Stiglitz minimal devletin sorunların çözümlerinde yetersiz kaldığını vurgulayarak devletin ekonomik alan

içerisine tekrar yerleştirilmesi gerektiğini açıklamıştır. (Stigliz & Greenwald, 2016, s. 285) İkinci nesil reformlar olarak adlandırılan süreç bu şekilde başlamıştır. DB ise ikinci nesil reformları “iyi yönetim” ve “piyasa dostu devlet” olarak tanımlamıştır.

Yönetişim kavramına bu noktada değinmek gerekiyor. Yönetişim kavramı üzerinde net bir tanım yapabilmek mümkün değildir. Yönetişim kavramı genel olarak literatürde devlet otoritesinin özel sektör, sermaye ve bürokrasi arasında paylaşılması olarak yorumlanmaktadır. İyi yönetim politikaları devletin sosyal yardımlardan ve kalkınma planlarından çekilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Bu minvalde topluma önemli roller düşmektedir. NGO’lar sistemden kaynaklı yıkıcı etkileri karşılayabilmek ve sivil toplumu temsil etme görevlerini üstlenmektedir. Bu politikaların yönetim temelde devlet müdahaleciliğini, karar alma aşamalarında devletin tek merkezli yapısını ve devletin piyasa üzerindeki hakimiyetini dengelemenin tek yolu olarak sivil toplumun yetkilendirilmesini önermiştir. Yönetişim temelde iki önemli katkı sunmuştur. İlk katkısı rekabetçi piyasanın uygulanabilir ve sürdürülebilir bir yapıya dönüşmesini sağlamıştır. Tekelleşme, merkezileşme gibi sorunların çözülmesini devlet müdahaleciliği ile sağlamaya çalışmıştır. Devlet düzenleyici bir yapıya bürünmüştür. Bu minvalde yönetim devletin küreselleşme ile uyumunu sağlamaya çalışmış ve aynı zamanda devletin küresel şartlara göre yapılandırılmasını sağlamıştır.

Yönetme yani ulusal ve uluslararası alanda yürütülen karar alma süreçleri devlet merkezli bir yapıdan ayrılarak çok aktörlü bir yapıya dönüşmüştür. Bu minvalde devletin görevi ulusal ve uluslararası alanda çeşitli aktörler ile alınan kararların uygulanması ve denetlenmesi ile sınırlandırılmıştır. (Şimşek, 2017, s. 112) İkinci önemli katkısı devletin toplum veya toplumlar üzerindeki hakimiyetini kaldırarak toplumların kendi kendilerini yönetebilmelerini sağlamıştır. Devletler karar alma süreçlerinde NGO’lar, özel sektör, gibi aktörler ile uyumlu çalışmaktadır. Bu minvalde yönetim kavramının ortaya çıkarmış olduğu devlet minimal değil, düzenleyici devlet olarak adlandırılabilir.

Yönetişim kavramına göre piyasaların etkin ve mobil şekilde işleyebilmesi için düzenleyici mekanizmaların devletten bağımsız olması gerekmektedir. Bu minvalde karar alma süreçlerinde bahsettiğimiz gibi NGO’ların özel sektörün katılımını daha geniş alana yaymak yönetim kavramının temel öncelikleri arasında yer almaktadır. Yönetişim kavramından bahsettikten sonra neoliberal teoride devletin yerini anlayabilmek için devlet üzerine yapılan farkı yorumlara değinmek zaruridir.

Cox neoliberalizmi gelişmiş devletlerin yönetim şekilleri olarak yorumlamıştır. Cox neoliberal devletin ekonomilerini küreselleşmeye uyumu ile görevli bir uluslararası devlet olarak yorumlamaktadır. Uluslararasılaşmış devlet küresel kurumlarla uyumlu hareket eder ve ekonomilerini küresele uyarlamaya çalışan devlet yapısıdır. (Moolakkattu, 2011, s. 448) Jessop ise neoliberal politikaların devletleri rekabetçi bir yapıya dönüştürdüğünü öne sürmektedir. Uluslararası konuma sahip olan devletin neoliberal politikalar sayesinde ilişkilerini küreselleştirdiğini iddia etmiştir. Foucault ise neoliberalizmi iktidarların devletleri piyasa ile yönetme girişimi olarak yorumlamaktadır. (Robinson W. I., 2011, s. 132)

Bourdieu ise neoliberalizmi sınıfsal bir bakış açısı ile yorumlamıştır. Wilson'a göre neoliberalizm devletin rolünü ekonomik alt yapıyı sağlamak ve bireylerin piyasada işlem yapabilmesi için gerekli ortamı ve sermayeyi sağlamakla sınırlandırmıştır. (Wilson, 2015, s. 83) Toplumların yeniden yapılandırılmasını sağlayan ideolojik bir program iddiasında bulunmuştur. Bourdieu'ya göre neoliberalizm toplumu rekabet toplumuna dönüştürmüştür. Robinson ise ulus ötesi devlet kavramını ileri sürmüştür. Robinson uluslararasılaşan devletten farklı olarak ulus ötesi devleti küresel kapitalizme uyum sağlamaya çalışan devlet olarak tasavvur etmiştir. Fakat ulus ötesi devlet sadece küresel kapitalizme uyum sağlamaya çalışmamaktadır. Ulus ötesi devleti uluslararası kurumlarla siyasi ve ekonomik uyumluluğunu tamamlayan ve birlikte hareket eden bir ağın parçası olarak yorumlamaktadır.

Görüldüğü gibi neoliberalizm teorisi içerisinde devletin rolü farklı bakış açıları ile farklı şekilde yorumlanmıştır. Neoliberal teori içerisinde devletin rolü nedir? Neoliberal teori bahsi geçen soru özelinde çok fazla tartışılmaktadır. Neoliberalizmin devleti ortadan kaldırdığı ise yaygın bir görüş olarak literatürde yer almaktadır. Neoliberal politikalar içerisinde devlet-piyasa arasında hiç bağlantı olmadığı kanısı yaygındır. Fakat devlet ve piyasa birbirilerini tamamlayan mekanizmalara sahiptir. Çünkü piyasalar devletler tarafından oluşturulan, işletilen, korunan alanlardır. Sermaye devletsiz kalamayacağı için piyasanın devletsiz oluşturulabilmesi ve sürdürülebilmesi mümkün değildir. Yukarıda bahsedildiği gibi neoliberal politikaların uygulanmasında ve yaygınlaşmasında devletlerin rolü çok önemlidir. Bu minvalde neoliberal süreci başlatan, geliştiren ve devam ettiren devletlerdir. Neoliberalizmin tamamen devlete karşı olmadığı bu noktada anlaşılmaktadır.

3.2. Küresel Krizler Üzerinden Neoliberal Teorinin Eleştirisi

Neoliberalizmin garip bir ölümsüzlüğe sahip olduğu ve neoliberal rejimlerin ölümsüz bir hayatta ısrar ettiği yapılan eleştiriler arasında yer almaktadır. Bu ölümsüzlük Neil Smith tarafından ölü ama baskın olarak tanımlanmıştır. (Smith, 2008, s. 2) Smith serbest piyasa anlayışının geçerliliğini kaybetmesine rağmen dünya genelinde baskın olarak devam ettiğini ifade etmiştir. Bu noktada Smith aslında yaşanan krizlerin aşılma süreçlerinde devletlerin üstlenmiş olduğu rollere vurgu yaparak serbest piyasa anlayışının yetersiz kaldığını ve geçerliliğini kaybetmesi gerektiğini ifade etmeye çalışmıştır. Karl Marx ise neoliberalizm için aldaticı ortaklaşma kavramını ortaya atmıştır. Karl Marx'a göre liberalizm sınıflar arasında tarafsız bir devlet yapısını savunuyor olsa da tarafsız kalamamıştır. Karl Marx özellikle ekolojik konularda devletlerin sermaye erklerinin çıkarlarını gözettiğini ve çıkar çatışmalarının sebebinin devletlerin bu yaklaşımı olduğunu ifade etmektedir. Başka bir deyişle Marx çevrenin sermaye için bir kaynak olarak kullanıldığını ve bu yaklaşımın çıkar çatışmalarına sebep olduğunu ifade etmektedir. (Wood, 2014, s. 27-28) Bu konu özelinde Marx doğal kaynaklar ile ilgili alınan kararların devletler tarafından ekonomik kaygılar ile alındığını ve alınan kararların sermaye erkinin çıkarlarını gözettiğini ifade ederek neoliberal politikaların doğal kaynaklar üzerinde yaşanan krizlere çözüm sunamayacağını ifade etmiştir. Bu minvalde devletin asli görevi mülk sahiplerinin çıkarlarını gözetmektir.

Marx'a göre küresel krizlerin en önemli sebebi artan tüketim ve atıklardır. Devletlerin minimal bir anlayış ile yönetilmesinin ise devletlerin doğal kaynaklar üzerinde hakimiyetlerini kaybetmelerine sebep olmuş ve sorunların daha derinleşmesini sağlamıştır. (Gülcan, 2018, s. 59) Doğal kaynaklar piyasaya indirildiği için siyasi karar mekanizmalarının sorumluluklarının dışında kalarak iktisadi alana tabi tutulmuştur. Doğal kaynakların kullanımı ise bu sayede siyasi bir kontrol mekanizmasından yoksun bırakılarak hesap verilebilirlikten uzaklaşmıştır. Marx'ın bu noktada tamamen haksız olduğu söylenemez. Çünkü doğa neoliberal teori içerisinde sermaye için bir araçtır. Yoksulluğun artışı, sosyal eşitsizliklerin artışı en önemli faktörlerden biri doğal kaynakların piyasaya indirgenmesidir.

Temiz hava neoliberal teori içerisinde pazara indirgenemediği için temiz hava ile ilgili sorunların çözümlerinde hem sermaye erkleri hem devletler hem de özel sektör gönülsüz davranmaktadır. Bu durum Küresel iklim krizi içinde geçerlidir. Krizin engellenebilmesi için alınacak önlemlerin belirlenmesinde ve belirlenen önlemlerin uygulanmasında hem devletler hem uluslararası örgütler hem de sermaye erkleri gönülsüz davranmaktadır. Temel argüman ise ekonomik kaygıdır. Marx ise aldatıcı ortaklaşma kavramını liberalizmin özgürlükçü görüntüsü üzerine yorumlamıştır. Marx'a göre bireylerin çıkarları toplumun çıkarları değildir. Marx neoliberal teori içerisinde belirlenen toplumsal çıkarların sermaye erklerinin çıkarları olarak yorumlamaktadır. Harvey de neoliberal politikalara geçişi bir dönüşüm olarak yorumlamaktadır. Bu dönüşümün toplumun ve bireylerin refahlarını arttırmadığını sermaye erklerinin kazançlarını daha sürdürülebilir hale getirdiğini ifade etmiştir. (Harvey(b), 2015, s. 250) Neoliberal teoriye göre devletin üretim ve tüketim konularında sınırlama getirmesi bireylerin günlük hayatlarının nasıl olması gerektiğini belirleyecektir. Bu minvalde neoliberal teori içerisinde eko-otoriteryan bir distopya korkusundan bahsedilmektedir. (Harvey(b), 2015, s. 250)

Covid-19 ve 2008 ekonomik krizlerin önlenebilmesi ve kontrol altına alınmasında neoliberal politikaların başarısızlıkları ve 2008 krizinden güçlü olarak çıkan iki devletin Çin ve ABD'nin ve Covid-19 pandemisinin kontrol altına alınabilmesi ve ekonomik yıkımların engellenebilmesi için neredeyse bütün devletlerin Keynesyen politikalara başvurmaları neoliberal teorinin artık işlevsiz olduğu görüşlerini alevlendirmiştir. Devletlerin tekrar eski gücünü kazandığı ve devlet müdahaleciliğinin geri döneceği iddiaları da şiddetle savunulmuştur. Fakat yaşanan iki kriz içerisinde de görülüyor ki devlet müdahaleciliği neoliberal teori için bir düşman değil, bir acil durum butonudur.

Neoliberal politikalardan kaynaklanan ihmaller krizlerin boyutlarını genişletmiş ve bireylerin büyük zararlar uğramasına neden olmuştur. Aynı zamanda krizin kontrol edilebilmesi adına alınan önlemlerin ve açıklanan ekonomik yardım paketleri demokratik hakların ve insan hakları ihlallerinin gerçekleşmesine neden olmuştur. Salgını kontrol altına alabilmek için uygulanan önlemlerin küresel bir şekilde uygulanması yine devletlere atfedilmiş olsa da bu koordinasyon DSÖ tarafından sağlanmıştır. Covid-19 salgınının kontrol altına alınamamasının en önemli sebebi bireysel piyasa köktenciliği olarak yorumlanmaktadır. Salgın ile anlaşılmıştır ki sağlık gibi kamu alanlarının piyasaya indirgenmesi, özelleştirilmesi ve kar odaklı hale getirilmesi büyük sorunları beraberinde getirmektedir. Brown bireysel ihtiyaçların, isteklerin ve neredeyse her alanın kâr amaçlı bir pazara indirgenmesinin

sorunların çözümlerinde yaşanan çıkar çatışmalarının en önemli nedeni olduğunu vurgulamaktadır. Covid-19 salgınında hem devletler hem de özel sektör başarısız olmuştur. Bu başarısızlığın temel argümanı ise neoliberal politikaların kâr odaklı sistemidir. Neoliberal politikaların bu piyasa endeksli anlayışı hem küresel krizlerin önlenbilmesinde hem de krizlerin çözümlerinde yaşanan sorunların temel kaynağıdır.

Neoliberalizm bireylerin günlük hayat rutinleri de dahil olmak üzere neredeyse her alanı metalaştırmaktadır. Neoliberal politikalar kültürel değerler, sağlık, eğitim gibi alanlar başta olmak üzere neredeyse bütün alanları pazara indirgemektedir. Bu durum neoliberalizmin şiddeti olarak adlandırılmaktadır. Bahsi geçen piyasa mantığının gereğinden fazla acımasız olduğu ve bu yüzden neoliberalizmin piyasa mantığını şiddet aracı olarak kullandığı yorumları yapılmaktadır. Neoliberalizmin çeşitli düzeylerde şiddete sahip olduğu görüşleri de literatür içerisinde yer almaktadır. Neoliberalizmin bir toplumun eleştirel düşünme kapasitesini zayıflattığı ve bireyseliğe yoğunlaşarak toplumsal düzeyde narsistliği tetiklediği ve narsistliğin önlenbilmesi içinde cezalandırıcı bir devlet yarattığı iddiaları literatürde yer almaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi özellikle bireyseliğin ön planda tutulması, sosyal hayatların pazara indirgenmesi ve kar odaklı şirketlerin sayılarının artması küresel krizlerde çözümsüzlüğü beraberinde getirmektedir. (Lohmayer & Taylor, 2021, s. 629)

3.2.1. Küresel Krizlerde Devlet Egemenliği

Egemenlik kavramını tanımlayarak bir teori haline getiren ilk kişi Jean Bodin'dir. Bodin "Devletin Altı Kitabı" adlı eserinde egemenlik kavramını ülke toprağı üzerindeki yaşayan insanların üzerinde sınırsız, mutlak ve üstün bir iktidar olarak yorumlamıştır. Aynı zamanda egemenliği dışta bağımsız bir devlet olarak ifade etmiştir. Bodin bu şekilde egemenliği iç ve dış olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu minvalde iç egemenlik kendi arasında türlere sahiptir. Egemenlik kavramı genel olarak üstün güç veya tek otorite anlamları ile ifade edilmektedir. (Barkin & Cronin, 1994, s. 111) Egemenlik ortaçağın sonlarında ve yeniçağın başlarında ortaya çıkmıştır. 1648 yılında gerçekleştirilen Westphalia antlaşması ile kurulan ulus-devlet sisteminin bir zarurietisi olarak meydana geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu minvalde egemenlik kavramını ulus devletten ayrı düşüneyiz. Egemenlik nedir? Bu soru üzerine net ve ortak bir cevap verebilmek şu an için mümkün değildir.

Egemenlik temelde sınırsız, paylaşılamayan, devredilemeyen ve mutlak olan bir yapı olarak ifade edilmektedir. Fakat yaşanan tarihsel olgular ile bu klasik egemenlik anlayışının ifade ettiği temeller aşındırılmıştır. Avrupa’da yaşanan güç mücadelesi yapısal bir değişikliği meydana getirerek monarşilerin yıkılmasına ve ulus-devlet sistemli krallıkların kurulmasına sebep olmuştur. Yakınçağa geldiğimiz de ilk bölümlerde ve neoliberalizm de bahsetmiş olduğumuz kırılma dönemleri egemenlik kavramı üzerinde de etkili olmuştur. Yaşanmış olan rönesans, reform, Fransız ihtilali, Aydınlanma dönemi vs. bu dönemler egemenlik kavramının bireye indirgenmesinin ve demokratik hale getirilmesinin bir mecburiyet olduğu fikirlerine yol açmıştır. Bu tarihsel olgular içerisinde liberalizmin ve rönesansın içerisinde ortaya çıkan hürriyet, eşitlik gibi kavramlar egemenlik kavramının dönüşmesinde önemli rollere sahip olmuştur. (Akyılmaz, 1998, s. 3)

Yaşanan bu gelişmeler Avrupa’da monarşilerin yıkılmasına halk ve millet iradesine dayalı egemenlik türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dış egemenlik için devletlerin eşit haklara sahip olması ilkesi ise devletlerin uluslararası alanda güçlü aktörler olarak rol almasına sebep olmuştur. (Polat, 2020, s. 495) Egemenlik kavramı toplumların gelişmesi ve dönüşmesinde önemli rol oynadığı gibi toplumların gelişmesi ve dönüşmesinde yaşanan kırılma anları da egemenlik kavramının gelişmesi ve dönüşmesinde önemli rol oynamıştır. Düşünürlerin egemenlik kavramı üzerine yapmış olduğu tanımlara değinmek hem egemenlik kavramında yaşanan dönüşümü hem de egemenlik türlerinin tarihsel olgular ile nasıl dönüştüğünü anlamamıza yardımcı olacaktır.

Blackwell’e göre egemenlik siyasal hiyerarşide tepe noktasına yakın bir yerde, karar verme ve anlaşmazlıkları noktalama yetkisine sahip yasal yargıç konumundaki bir tarafın niteliklerine denk düşen erk ya da yetkidir. (Miller, 1998, s. 207) Blackwell egemenliğin üstün güç olduğuna sınırlandırılmayacağına ve paylaşılamayacağına değinmektedir. Bodin ise egemenliği Yurttaşlar ve uyruklar üzerinde yasayla kısıtlandırılamayan en üstün iktidardır şeklinde tanımlamıştır. Bodin de klasik egemenliği sınırlandırılmaz, paylaşılamaz oluşuna vurgu yapmaktadır. (Bodin, 2012, s. 14) Grotius egemenlik kavramını eylemleri bir denetime bağlı olmayan yaptıkları bir başkasının iradesiyle geçersiz kılınamayan bir güç olarak yorumlamaktadır. Grotius’a göre egemenlik sınırlandırılmayan, paylaşılamayan ve mutlak bir yapı olarak yorumlanmaktadır. Küresel krizler de devletlerin neden tam olarak çözümlere dahil olamadığını açıklayabilmenin bir yolu da egemenliğin modern anlamda yaşadığı dönüşümdür. Bu minvalde insan haklarına, küreselleşmeye ve ekonominin uluslararasılaşmasına değineceğiz.

3.2.1.1. Küreselleşme ve Egemenlik

Soğuk Savaş sonrasında artan küreselleşme eğilimi ile devlet egemenliğinde büyük dönüşümler yaşanmaya başlanmıştır. Küreselleşme temel olarak devlet işlevini ve kurumlarını büyük ölçüde dönüştürmüştür. Küreselleşme öncesinde devletler uluslararası ilişkiler içerisinde temel aktör olarak kabul edilirken küreselleşme ile çok aktörlü bir yapı oluşmaya başlamış ve NGO'lar, ÇUŞ'lar, bölgesel örgütler, küresel örgütler ve uluslararası örgütler çok aktörlü yapı içerisinde önem kazanmaya başlamışlardır. Devlet minimal devlet olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Neoliberal politikalar ve küreselleşmenin etkisi ile devlet merkezi konumu kaybetmiştir. Neoliberal politikaların etkisi ile bireyler ve uluslararası aktörler önem kazanmaya başlamıştır. Küreselleşme ve neoliberal politikalara rağmen devletin yerini alacak bir aktörün olmadığı bir gerçekliktir fakat devlet artık 18. yüzyıldaki devlet değildir. Karşılıklı bağımlılık, kuvvetler ayrılığı, insan hakları, hukuk devleti self-determinasyon (kendi başının çaresine bakmak) gibi kavramlar ile devlet ve egemenlik kavramları büyük anlamda dönüşüm geçirmiştir.

Bu minvalde güncel egemenlik durumunun nereye gidebileceğini kestirebilmek kolay değildir. Küreselleşme ile devletler arasındaki sınırlar etkinliğini kaybetmiş, ÇUŞ, NGO, BM, AB gibi bölgesel örgütler ve kuruluşlar büyük önem kazanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda çok uluslu şirketler, NGO'lar, uluslararası örgütler, küresel örgütler ve bölgesel örgütler uluslararası alanda karar alma süreçlerine etki edebilen aktörler olmaya başlamışlardır. Devlet güvenliği konusu da küreselleşme ile genişlemiştir. Diğer başlıkta değinileceği için artık askeri güvenlik devletler için her şey değildir demek yeterli olacaktır. 21. yüzyılda yaşanan sorunların küreselleşmesi ile devletler sorunların çözümlerinde yetersiz kalmışlardır. Devletler bu nokta da sorunların çözümü için ortak hareket etme amacı ile egemenliklerini kendi rızaları ile sınırlandırmışlardır.

Küreselleşme ile ortaya çıkan sistem aslında üç temel esasa dayandırılabilir. Birincisi uluslararası alanda devletler artık tek başına karar alabilen aktörler değildir. Bireyler, toplumlar, şirketler, uluslararası örgütler, NGO'lar da karar alma süreçlerine etki eden aktörler haline gelmiştir. İkincisi devletlerin uluslararası alanda esas görevi sınırları içerisinde yaşayan grupların, toplumların çıkar ve isteklerini dile getirmektir. Anlaşıldığı gibi devlet artık uluslararası alanda grupların, toplumların ve uluslararası alandaki aktörlerin çıkar ve isteklerini dile getiren bir yapı haline gelmiştir. Üçüncüsü devletler artık uluslararası hukukun verdiği yükümlülükleri yerine getirmekle görevlendirilmiştir. Görüldüğü gibi devlet artık

dönüşüm yaşamıştır. Egemenlik sınırlandırılmış, paylaşılmış ve mutlaklığı sorgulanmaya başlamıştır. Küreselleşme devletlerin siyasi iradesinin ulus-üstü ve ulus-altı dinamiklere ayrılmasını sağlamıştır. Devletlerin egemenlik alanlarını aşındıran alanlardan biri ekonomidir. Genel kanı bu konularda sermaye sahiplerinin ekonomiyi yönettiği ve devletlerin bu yönetime uyum sağladığıdır. (Ateş, 2010, s. 926) Bu minvalde en büyük etki ekonominin küreselleşmesi ile gerçekleşmiştir. Ekonominin küreselleşmesi ile yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek devletler için dış politikadan ve askeri yatırımlardan daha önemli bir konuma yükselmiştir. (Sabina, 2015, s. 199) Devletler yabancı sermayeleri çekebilmek için kendi sınırları dışarısında yer alan sermayedarların da çıkarlarını gözетerek kararlar almaya başlamıştır. Devletlerin izlediği bu tür politikalar ise dünya ekonomisinin birbirine daha bağımlı hale gelmesine sebep olmuştur. Küresel ekonomiden kaynaklı sorunları devletler tek başlarına çözemezler bu yüzden sorunların aşılabilmesi için devletler uluslararası ve bölgesel örgütler kurmuşlardır.

NAFTA ve AB, IMF, DB bu konu üzerindeki en güçlü örneklerdir. Sonuç olarak ekonominin küreselleşmesi ile klasik egemenlik anlayışında yer alan uluslararası alanda devlet eşitliği ilkesi zayıf ve güçlü devlet tanımları ile geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. (Wang, 2004, s. 475) Başka bir şekilde ifade edersek eğer devletler küreselleşme ile AB, NAFTA gibi örgütlere üye olarak egemenliklerini kendi rızaları ile sınırlandırmışlardır. DB, IMF gibi kuruluşlar ise kredi sağladıkları ülkelerin iç ve dış egemenlik alanlarını sınırlandıracak şartlar sunmuşlardır. 1970 ve 1980'li yıllarda başlayan küreselleşme ve neoliberal politikalar devletin işlevselliğini ve yetki alanını sınırlandırmıştır. Devletin merkeziliği kaybolmuş ve özelleştirme politikaları ile devletin kontrol yeteneği sınırlandırılmıştır.

Devletlerin kendi rızaları ile egemenlik alanlarını sınırlandırması klasik egemenlik anlayışındaki temellerin de hiçe sayılması demektir. Sınırlandırılmaz ve paylaşılamaz olan egemenlik yetkisi hiçe sayılmaktadır. Devlet egemenliğini kısıtlayan bir diğer aktör ise Çok uluslu şirketler (ÇUŞ) dir. Sermaye sahibi, bir devletin toprağında olan, birden fazla ülkede ticaret yapan ve kâr amaçlı olan şirketlerdir. Özellikle kâr amaçlı olmaları ticaret yaptıkları ülkeyi her açıdan etkileyebilme yeteneği sağlayabilmektedir. (Özgez, 2019, s. 76) Kaynak akışında sınırsızlığa ve yüksek kâr amaçlarına sahip olmaları bu şirketlere günümüzde küresel ekonomiyi etkileyebilme yeteneği sağlamaktadır. Çok uluslu şirketleri küreselleşmenin ekonomik ayağını oluşturan bir aktör olarak tanımlayabiliriz. Temel de 19. yüzyılda sanayi devriminde ortaya çıkmışlardır. Küreselleşme ile daha geniş etki alanı ve ticaret ağına sahip

olmuşlardır. ÇUŞ'lar yatırım yaptıkları ülkelerde kâr amaçlarını azaltabilecek olan yasalar ve işçi ücretlerinin yüksekliği gibi zorluklar ile karşılaştıklarında yatırımlarını hemen geri çekebilirler. ÇUŞ'lar bu minvalde devletler ile çıkar çatışmaları içerisine girebilmektedirler. ÇUŞ'ların dünya ekonomisinin temelini oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İnsan hakları konusu da devletlerin egemenlik haklarını sınırlandıran bir başka örnektir. İnsan hakları devletlerin egemenliği üzerinde önemli sınırlandırmalara sebep olmuştur. İkinci Dünya savaşı esnasında yaşanan Yahudi soykırımı ve sayısız birçok insan hakları ihlalleri devletleri insan hakları sorunlarını ortak bir zeminde çözmeye itmiştir. 1948 yılında imzalanan Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve 1950 yılında Avrupa İnsan Hakları Kanunu bireylerin devlet karşısında güçlü bir pozisyon kazanmasına neden olmuştur. 1945 yılı sonrasında yaşananlar egemenliğin mutlak olmadığını ve aşındırıldığını kanıtlayan gelişmeler olarak kayda geçmiştir. İnsan haklarını bir devletin ihlal etmesi diğer devletlere ve BM ve NATO gibi örgütlere müdahale hakkı tanımaktadır. Bu durum devletlerin iç egemenliğine müdahale edilmesinin yolunu açmıştır. Bakıldığında olumlu bir gelişme olarak kabul edilse de ABD'nin Irak'a yaptığı müdahaleyi insan hakları ihlallerine dayandırması ve sonrasında yeterli kanıtı sahip olmaması bu durumun şaibeli olduğu fikirlerini de beraberinde getirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireylerin tek başına başvuru yapabilme hakkı kazanması ise bireylerin devlet karşısında güçlü bir pozisyona sahip olmasını sağlamıştır.

İnsan hakları ile ulus-üstü hukuk kuralları büyük önem kazanmaya başlamıştır. Küreselleşme ile önem kazanan bireysellik anlayışı ve insan hakları devlet egemenliği karşısında güçlü bir konuma sahip olmuştur. Max Weber egemenliğin en temel özelliği olarak meşru şiddet kullanımı gösterir. (Andrew, 2017, s. 26) Fakat küreselleşme ve insan hakları sayesinde devletin meşru şiddet kullanımı da sınırlandırılmıştır. Özellikle geliştirilen demokratik hukuk devleti kavramı içerisinde devlet egemenliğini meşrutiyet ile sağlayabilmektedir. (Adaoğlu, 2008, s. 4) Devlet meşrutiyet kazanabilmek için vatandaşlarının siyasi, ekonomik ve kültürel haklarına saygı duymalıdır. Demokratik devlet aynı zamanda hukuk devletidir. Hukuk ile sınırlandırılmış siyasilere, politikacılara ve politikalara sahip olmalıdır. Sorunların çözümü için devlet çok istisnai durumlarda şiddete başvurabilir. Hukuki sorunlar hukuksal yollarla çözülmelidir. Devletin meşrutiyet kazanması için önemli adımlardır. Yani devlet egemenliği ülke içerisinde anayasa, ülke dışarısında ise uluslararası hukuk ile sınırlandırılmıştır.

Devlet egemenliğini sınırlandıran bir başka konu ise NGO'lardır. Küreselleşme ile devletler karşısında önemli rollere sahip olmuşlardır. Demokratikleşme, insan hakları, özgürlük, çevre, küresel krizler gibi birçok alanda çalışmalar yapabilme yeteneği kazanmışlardır. (Özgez, 2019, s. 75) NGO'lar hayırseverlik, bölgesel çatışmaların engellenebilmesi gibi konularda devletlere yardım eden, küresel seviyede etkili olabilen NGO'lar ise devletlerin hukuksuz davranışlarına karşı koyabilen, karar alma süreçlerinde etkili bir aktör haline gelmiştir. (Özgez, 2019, s. 76) NGO'lar bahsi geçen özelliklerinden ve daha önce bahsedilen yeteneklerinden dolayı devlet egemenliğini sınırlandırabilen aktörler haline gelmişlerdir. Devletler aynı zamanda kendi sınırları içerisinde olmayan fakat küresel bir kriz olarak nitelendirilen sorunlar ile karşılaşmaktadır.

Egemenlik devletin sınırları içerisindeki tüm olgulara da hâkim olabilmesi anlamına gelmektedir. İç egemenlik vatandaşların temel kaynaklara erişimini ve refah taleplerinin karşılanmasını içeren bir anlayışa da sahiptir. Bu minvalde iklim krizi devletlerin iç egemenlik alanında bu görevi yerine getirememesine sebep olabilecek bir tehdittir. (Werrell & Femia, 2016, s. 224) Devletlerin sınırları içerisindeki ekolojik, çevre sorunları küresel bir boyut kazanmıştır. Devletler tek başlarına bu sorunlara çözüm üretebilecek teknolojiye ve bilgiye sahip değildirler. Bu minvalde devletlere bu sorunların çözümü ile ilgili yapılan baskılar artmaktadır. Fakat devletler bu sorunları ortak bir zeminde çözmeye çalışıyor olsalar da diğer aktörlerin çıkarları ile alınan önlem kararları arasında bir çatışma yaşanmaktadır. İlk bölümde bahsedildiği gibi neoliberal politikalar her şeyi piyasaya indirgemektedir ve bu yüzden temiz hava gibi satılamayacak olan durumlar alt politika olarak görülürken şu an yaşanan iklim krizi ise şirketlerin kârlarını azaltan önlemler ile çözülebilmektedir. Bu durum kurbağa metaforu ile açıklanabilir. Bir kurbağayı sıcak bir suyun içerisine atarsanız direkt kaçmaya çalışacaktır. Fakat kurbağayı suya koyduktan sonra suyu yavaş yavaş kaynatırsanız oradan kaçamayacaktır. Şu an dünyamız da var olan iklim krizi tam olarak bu şekildedir.

Devletler sorunların çözümünde birbirlerine daha fazla bağımlı hale gelseler de bir devletin ürettiği çözüm politikasının diğer aktörlerin çıkarları veya devletlerin çözüm politikaları ile çakışmasına sebebiyet vermektedir. Yani devletlerin çözüm politikaları birbirlerinin sınırlandırmaları ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu minvalde uluslararası antlaşmalar devreye girmiş olsa da bazı kaynaklara göre alınan kararlar emisyon azaltım kredisi oranlarının satılmasını sağlayan antlaşmalar ile sonuçlanmıştır. (Guerrero, 2018, s. 34)

Yani havanın bile piyasaya indirgenmesi ile sonuçlanmıştır. Alınan kararlar uluslararası bir antlaşmada kabul görse de uluslararası kamuoyu ve NGO'lar tarafından baskı görmektedir. Buradan anlaşılacağı gibi devletler artık tek başlarına politika yürütemez hale gelmişlerdir.

Bir diğer küresel kriz ise sağlık krizleridir. Küreselleşmenin ve neoliberal politikaların beraberinde getirmiş olduğu özelleştirme politikaları sağlık alanında kamu desteğinin büyük oranda azalmasına sebep olmuştur. Tedavi şartlarına erişimde yaşanan eşitsizlikler zengin, fakir ülke ayrımı yapılmadan birçok ülke de görülmektedir. Yukarı da bahsedildiği gibi sağlık alanında yaşanan eşitsizliklerin beraberinde getirdiği problem küreselleşmeye başlamıştır.

Devletler salgın hastalıklar esnasında çoğu zaman Keynesyen politikalara dönüş sağlamaktadır, fakat bu dönüşüm egemenlik alanları içerisinde gerçekleşse de belirli seviye de başarılı olabilmektedir. Fakat küresel bir salgın hastalık karşısında devletlerin öne sürdüğü ulusal çözümler yetersiz kalmıştır. Devletin tekrardan klasik egemenliğini geri kazanabileceği fikirlerini canlandırmıştır. Bu konu yukarıda tartışıldığı için neoliberal politikalar için küresel krizler durumunda devlet müdahaleciliği bir acil durum butonu olarak kabul edilmelidir demek yeterli olacaktır.

Genel olarak bakıldığında insan hakları, uluslararası örgütler, uluslararası hukuk, NGO'lar, ÇUŞ'lar, ulus-üstü örgütler gibi aktörler ve kuvvetler ayrılığı, self-determinasyon gibi kavramlar klasik egemenlik anlayışından doğan egemenliğin sınırlandırılmaz, paylaşılamaz ve mutlaklık ilkelerini ihlal eden gelişmelerdir. Bu gelişmeler ise küreselleşme ve neoliberal politikalar ışığında meydana gelmiştir. Genel kabul artık uzlaşmacı egemenlik anlayışıdır. Yani devlet egemenliği ulus-üstü, uluslararası örgütler ve kuruluşlar arasında paylaşılmaktadır. Küreselleşme ve neoliberal politikaların beraberinde getirdiği yenilikler ile devlet egemenliği siyasetin ve toplumların temel konusu olmaktan çıkmıştır. Fakat bütün bu problemlere karşı devletler politikaların uygulanmasında, denetlenmesinde ve yürütülmesinde ana aktör olmaya devam etmektedir.

3.2.2. Devletlerin Değişen Güvenlik Algısı

Güvenlik kavramının genel kabul görmüş bir tanımı mevcut değildir. Abraham Maslow'un ünlü ihtiyaçlar teorisi içerisinde ikinci sırada yer alan güvenlik kavramı tehlikede olmama, tehlike hissetmeme durumu olarak tanımlanabilir. Yorulmaz'a göre Wolfers da güvenliği var olan değerlere karşı bir tehdit unsurunun bulunmaması olarak yorumlamıştır. (Yorulmaz, 2014, s. 107) Yani var olan değerlere karşı bir tehlikenin ve çekincenin olmaması olarak yorumlamaktadır. Güvenlik kavramının aslında fiziksel ve psikolojik olmak üzere iki boyutu vardır. Fiziksel tehdit durumu daha çok askeri ve stratejik algılamaların beraberinde gelen tehditlerdir. Psikolojik boyutta ise güvenliğin nasıl algılandığı, kimin güvenliği olduğu, tehdit unsurlarının neler olduğu, bahsedilen güvenliğin ne olduğu gibi soruları tartışmak güvenlik kavramının ontolojik olarak incelenmesini gerektirir. (Özcan, 2004, s. 448) Yine devletlerin tehdit algılamaları da ontolojik olarak bazı soruları beraberinde getirmektedir. Fakat güvenliğin ontolojik boyutunu tartışabilecek yer ve zaman mevcut değildir bu yüzden yüzeysel bir inceleme ile devletlerin değişen güvenlik algısı anlaşılmaya çalışılacaktır.

Güvenlik kavramını açıklayabilmek ve anlayabilmek adına analiz birimi olarak devleti kullanmak uluslararası ilişkiler teorileri ile güvenlik kavramı arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için önemli olsa da güvenlik kavramını sadece devlet üzerinden incelemek artık yetersizdir. Bu minvalde güvenlik kavramı üzerine uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde bir analiz yapabilmek de kolay değildir. Uluslararası ilişkilerde devletlerin en temel amacı güvenlidir. Fakat güvenlik kavramı dönemlere göre değişim göstermiştir. Kimin güvenliği sorusuna verilen devlet güvenliği cevabı zamanla birey güvenliği olarak dönüşüm geçirmiş ve birey güvenliği devlet güvenliği ile eşit kabul edilmiştir.

Küreselleşme tarihinde bahsedilen kırılma dönemleri egemenlik kavramında, küreselleşme de olduğu gibi güvenlik kavramının da dönüşmesinde ve geniş bir yelpazeye sahip olmasında etkili olmuştur. Fakat ulusal güvenlik kavramı için en önemli dönemler Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası yaşanan dönem olmuştur. I. ve II. Dünya savaşları devletler için askeri güvenliği ön plana çıkarmıştır. Soğuk Savaş dönemi ile askeri güvenlik fiziksel ve psikolojik boyutlarıyla büyük bir önem kazanmıştır. Fakat Soğuk savaş sonrasında yaşanan küreselleşme etkileri hem uluslararası ilişkiler teorilerinde güvenlik üzerine yapılan çalışmaları çeşitlendirmiş hem de devletler haricinde aktörlerin ortaya çıkmasına sebep olmuş ve bu aktörlerin de güvenlik ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Güvenlik için birden çok analiz düzeyi mevcuttur. Ulusal, toplumsal, çevresel, insani ve cinsiyet güvenliklerinden bahsedilmektedir. Bu minvalde güvenlik kavramının dönüşümü önemli teoriler ve yaşanan olgular ile şekillenmiş devlet merkezli anlayış bireye indirgenmiştir. Nye'ye göre güvenlik içerisine dahil edilen konular ulusal güvenlik için risk teşkil etmektedir. Teknoloji ile risklerin ön görülemez hale gelmesi ve çeşitlenmesi ulusal güvenliği artık askeri ve ekonomik boyut ile açıklanamaz duruma getirmiştir. (Nye(b), 2003, s. 13)

Nye güvenlik meselelerini ulusal güvenlik çerçevesinde incelemeye çalışmıştır. Soğuk Savaş döneminde realist teori 1940-1970 yılları arasında hâkim paradigma olmuştur. Realist teoriye göre uluslararası ilişkilerin temel aktörü devletlerdir. Realist teori aynı zamanda savaş ve güvenlik konularını üst politika aracı olarak kabul ederken ekonomik, kültürel ve toplumsal konuları alt politikalar olarak kabul etmektedir. (Baldwin, 1997, s. 20) Yani realist teoriye göre en öncelikli meseleler askeri ve güvenlik meseleleridir. Bu minvalde 1940-1970'li yıllar realist perspektif ile yaşanmış devletler savaş ve güvenlik politikalarına önem vererek silahlanma yarışlarına girmiş fakat bu silahlanma yarışları ise devletlerin savaştan çekinmesine sebep olan caydırıcılığı beraberinde getirmiştir. Kısaca özetlemek gerekirse eğer klasik güvenlik anlayışında devletin güvenliği sağlandığı sürece bireysel güvenlik sağlanabilir. Devlet askeri perspektif üzerinde güvenlik anlayışını geliştirmektedir. Güvenliği sağlayacak yegâne şey askeri kapasite ve operasyon başarılarıdır. (Aktel & Kanat, 2019, s. 114)

1970'li yılların sonu ile artan küreselleşme etkisi ve uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar ise realist teorinin hakimiyetini kaybetmesine neden olmuştur. 1970'li yıllarda Keohane ve Nye'nin öncülüğünü yapmış olduğu karşılıklı bağımlılık teorisi ortaya çıkmıştır. Nye ve Keohane göre uluslararası sistem içerisinde birçok aktör birçok mesele üzerinde birbiri ile karşılıklı bağımlılığa sahiptir. (Keohane(b) & Nye, 1989, s. 248)

Liberalizm 1920'li ve 1930'lu yıllarda idealizm teorisi ile kendine yer bulmuş fakat 1980'li yıllarda ortaya çıkan neoliberal teori ile tekrar gündeme gelmiştir. Neoliberalizm daha önce bahsedildiği gibi ekonomik ve sosyal bir yapı için serbest piyasa koşullarının en iyi şekilde sağlanmasını amaçlayan ve bunun için devleti gece bekçisi olarak konumlandıran bir teoridir. Neoliberalizm uluslararası örgütlerin ve kurumların uluslararası iş birliğini sağlayacağını ve bahse konu olan uluslararası iş birliğinin uluslararası güveni sağlayacağını

iddia etmektedir. Neoliberalizm aynı zamanda güvenliği bireyselleştirerek devletlerin bireysel hakları, özgürlükleri koruması gerektiğini vurgulamaktadır.

1980’li yıllar ile 1973 ve 1979 yılında yaşanan Petrol krizleri, diğer çeşitli çevre krizleri güvenlik algısının dönüşümünde etkili olmuştur. Bu minvalde küresel yönetim ve bütünleşme kavramları ile plüralizm, transyonalizm, fonksiyonalizm gibi kavramlar geliştirilmiştir. Fonksiyonalizm toplum ile ilgili her konuda ve alanda barışın ve güvenliğin sağlanabilmesi için uluslararası bütünleşmeyi savunmaktadır. (McSweeney, 1999, s. 51) Fonksiyonalizm için AB (Avrupa Birliği) güçlü bir örnektir. Plüralizm ise artık tehditlerin küreselleştiğini her ülkenin başka bir ülkede yaşanan krizlerden etkilenebilme ihtimali ile karşı karşıya kaldığını iddia etmektedir. Transyonalizm realist teorinin devlet merkezli yaklaşımına karşı küresel sistem yaklaşımını iddia etmiştir. Realist teorinin tek boyutlu yaklaşımı ile küresel sistemi açıklamanın mümkün olamayacağını iddia etmektedir. Transyonalizme göre birden çok aktör sistem içerisinde etkileşim ve karşılıklı bağımlılığa sahiptir. Plüralizm ve transyonalizme göre devletler sorunları tek başına çözemezler güvenliği birden çok aktör ile iş birliği yaparak sağlayabilirler. Bu doğrultuda Soğuk Savaş döneminde realist paradigmanın hakimiyetinden bahsedilebilir olsa da idealist teorinin de etkinliği gözle görülebilir derecede olmuştur. Fakat Soğuk savaş döneminde güvenlik üzerine en belirgin yaklaşım tehdit algısının sadece devletler olduğudur. Devletler haricinde hiçbir durum devletlerin tehdit algılamaları içerisinde yer almamıştır.

3.2.2.1. Soğuk Savaş Sonrasında Devletlerin Güvenlik Algısında Yaşanan Değişim

Soğuk Savaş sonrasında küreselleşmenin hız kazanması ve neoliberal politikaların yaygınlaşmasıyla beraber devlet merkezli güvenlik çalışmaları geçerliliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu minvalde eleştirel teori, feminist teori, Kopenhag okulu ve Abbersywth okulu önemli katkılar sağlamışlardır. Bu noktada olay örgüleri üzerinden teorik bir inceleme ve çeşitlenen güvenlik tehditlerini ve devletlerin tehditler karşısındaki tutumlarını incelemek zaruridir. Çünkü devletlerin küresel krizlerin çözümlerinde yetersiz veya isteksiz olmalarının başlıca sebeplerinden biri devletlerin realist teoride yer alan alçak ve üst politika ayrımına gidiyor olmasıdır. Bu minvalde devlet merkezli soğuk savaş döneminden sonra birey merkezli yaklaşımlar ve tehditlerin çeşitlenmesi beraberinde bireyler için devletlerinde tehdit olarak algılanmasına sebep olmuştur. (Dylan, 2012, s. 24) İnsan hakları ihlalleri, terörizm, çevresel problemler ve sağlık sorunları önem kazanmıştır.

3.2.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Güvenlik

3.2.2.2.1. Eleştirel Teori Soğuk savaş sonrasında özellikle 2000 yılların başlangıcı ile uluslararası ilişkilerde güvenlik üzerine yapılan çalışmalar eleştirel teorinin katkıları ile disiplinlerarası bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Eleştirel teori güvenlik üzerine yapmış olduğu eleştirileri genel olarak realist teorinin iddia etmiş olduğu tek merkezli devlet anlayışı üzerine geliştirmiştir. Eleştirel teori ulusal güvenlik anlayışı ile ele alınan güvenlik çalışmalarına karşı çıkmıştır. Eleştirel teoriye göre güvenlik aktör hareketlerine, beklentilerine ve aktörlerin birbirleri ile olan etkileşimlerine göre şekillenen bir olgudur. Güvenliğin kimin için olduğu sorusunu yönelterek devlet merkezli güvenlik anlayışına karşı çıkmaktadır ve güvenlik kavramını devletten uzaklaştırarak bireye indirgemeye çalışmıştır. Eleştirel teoriye göre devlet merkezli güvenlik anlayışı askeri ve politik meseleleri gündeme getirerek toplum ve birey odaklı güvenlik tehditlerini ve toplum ile bireyin güvenliğini göz ardı etmektedir. (Buzan(B), 2008, s. 109) Devlet vatandaşlarının güvenliğini sağlaması gereken bir aktör olarak yorumlanmıştır. Eleştirel teoriye göre devletin temel amacı vatandaşlarının güvenliğini sağlamaktır. (Bilgin, 2003, s. 204)

Eleştirel teori aynı zamanda hegemonya, güç ve güvenlik arasındaki ilişkiyi eleştirel bir perspektif ile yorumlamıştır. Eleştirel teoriye göre hegemonyayı elinde tutan devletin güvenlik anlayışı evrensel bir güvenlik anlayışına dönüşmektedir. Başka bir ifade ile uluslararası sistem üzerinde hegemonyayı elinde tutan devletin ulusal güvenlik anlayışı uluslararası sistemin güvenlik anlayışını şekillendirmektedir. Bu minvalde sistem üzerinde hegemonyayı elinde tutan devletin güvenlik çıkarları diğer devletlerin, toplumların ve bireylerin güvenlikleri üzerine yönelen tehditleri ve güvenliklerini göz ardı etmektedir. (Sandıklı, 2011, s. 29) Kısaca özetlemek gerekirse eğer eleştirel teoriye göre güvenlik asla tekelleştirilemez, bireylerin ve toplumların güvenlikleri göz ardı edilemez, güvenlik güç ve bilgi ile şekillendirilmelidir. Son olarak hegemonyayı elinde bulunduran aktör uluslararası sistemin güvenlik anlayışını şekillendirmemelidir ve Küresel güvenlik için Kantçı kozmopolitan dünya görüşü uluslararası sistemde hâkim olmalıdır.

3.2.2.2.2. Feminist Teori

Feminist teori de eleştirel teori gibi klasik güvenlik anlayışın da yer alan devlet merkezli güvenlik yaklaşımlarını eleştirmiştir. Güvenlik üzerine yapmış olduğu çalışmalarda şiddet kavramına önem vermiş ve şiddeti doğrudan ve yapısal şiddet olarak iki farklı kategoriye ayırmıştır. Doğrudan şiddet feminist teoriye göre direkt olarak devletler ve devletlerarasında yaşanan çatışmalara odaklanmaktadır. Yapısal şiddet ise topluma ve birey güvenliğine odaklanmaktadır. Yapısal şiddet içerisinde ekolojik güvenlik gibi kavramlara yoğunlaşmaktadır. Feminist teori yapmış olduğu iki farklı şiddet sınıflandırmasının birbiri ile etkileşime sahip olduğunu vurgulayarak devletler tarafından gerçekleştirilen doğrudan şiddetlerin yapısal olarak etkiler doğurduğunu bireyler ve özellikle kadınlar için büyük bir güvenlik tehditti meselesi olduğunu vurgulamaktadır. (Sandıklı, 2011, s. 37) Feminist teori güvenlik olgusunu çok boyutlu olarak incelemeye çalışmıştır. Ekolojik, yapısal ve fiziksel tehditlerin azalmasını güvenlik olarak yorumlamıştır. Feminist teorinin güvenlik çalışmalarına yapmış olduğu en önemli katkı realist teorinin önermiş olduğu dost/düşman ayrımını cinsiyet yaklaşımları ile eleştirmesi olmuştur. Feminist teoriye göre klasik güvenlik anlayışında var olan bu dışlayıcı tavır bireyselleştirilerek kadın ve erkek ayrımı üzerinden küresel bir güvenlik sorunu yaratmaktadır. (Hampson, 2008, s. 242)

3.2.2.2.3. Kopenhag Okulu

Güvenlik çalışmalarının gelişmesinde ve güvenlik algılamalarının çeşitlenmesinde çok önemli katkılar sunan Kopenhag Okulu 1990'lı yıllarda çok boyutlu güvenlik çalışmaları ile Soğuk Savaş sonrası dönemin güvenlik çalışmalarına önemli katkılar sağlamıştır. Kopenhag okuluna göre güvenlik devletlerin ve toplumların var olan tehditlerden ve rakiplerinden bağımsızlıklarını, kimliklerini ve egemenliklerini koruma becerisi olarak yorumlanmıştır. Soğuk Savaş sonrasında 1990-2000 yılları arasında uluslararası sistemde var olan tek aktörlü yapı 21. yüzyılın başı ile hem küreselleşmenin artan etkisi hem neoliberal politikaların yaygınlaşması hem de teknolojik gelişmeler ile uluslararası alanda çok aktörlü bir sistem oluşturulmuştur. Çok aktörlü sistem ile devlet-birey-toplum merkezli güvenlik çalışmaları ve çok taraflı güvenlik yaklaşımları bir mecburiyet olmuştur. Bireylerin güvenliği ise bu yaşanan değişim sonrasında devlet ve toplum arasındaki etkileşimden etkilenmektedir. (Buzan & Hansen, 2009, s. 87)

Kopenhag okulu birey güvenliğine odaklanmamış olsa da devlet-toplum güvenliğine yönelmiş olması okulun dolaylı olarak birey güvenliğine de yönelmesine neden olmuştur. (Baysal & Lülecı, 2015, s. 79) Kopenhag Okulunun güvenlik üzerine sunduğu çözümlere baktığımızda liberalist, post-yapısalcı, neo-realist ve konstruktivist çalışmalardan etkilenmiş olduğunu söyleyebiliriz. Kopenhag okulunun önemli temsilcilerinden olan Barry Buzan 1983 yılında “People States Fear” adlı eserinde klasik güvenlikten daha farklı ve geniş bir perspektif ile yaklaşmış askeri güvenlik hususlarının yanına ekonomik, politik, toplumsal ve ekolojik güvenlik meselelerini dahil etmiştir. Buzan’ın bu yaklaşımları literatürde “genişletilmiş güvenlik” olarak tanınmaktadır.

Buzan güvenlik analizini üç temel düzey de yapmıştır. Buzan’a göre birey güvenliği yerine toplum güvenliği ile ilgilenmek gerekir. Uluslararası güvenlik için ise devletler merkezi rol oynamaktadır. Buzan güvenliği siyasal, askeri, ekonomik, çevresel ve toplumsal olarak beş kategoriye ayırmıştır. (Buzan & Hansen, 2009, s. 241)

Kopenhag okulu çevre güvenliği ile ilgili meseleleri küresel çevre güvenliği olarak ele almaktadır. Yaşanabilir bir dünya için öncelikli güvenliğin çevresel güvenlik olduğunu iddia etmiştir. Ekolojik güvenliğin sağlanması ile sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma gerçekleştirilecektir. (Buzan & Hansen, 2009, s. 258) Bahsedildiği gibi Buzan’ın geliştirmiş olduğu genişletilmiş güvenlik yaklaşımı hem çevresel güvenliğin uluslararası bir mesele olarak ele alan ilk kavram olması hem de beş kategoriye ayrılan her güvenlik anlayışının birbiri ile ilişkili olması açısından büyük öneme sahiptir.

Buzan’ın kavramsallaştırdığı genişletilmiş güvenlik yaklaşımları birbirinden bağımsız değildir. Bu minvalde herhangi bir güvenlik meselesinde yaşanan güvenlik problemi diğer güvenlik meselelerini de etkilemektedir. Genişletilmiş güvenlik kavramı içerisinde ele alınan her konu farklı örnekleri yansıtmaktadır. Kopenhag okulu güvenlik konuları olarak incelediği her konuyu bütüncül bir yaklaşımla incelemektedir. Kopenhag okulunun bu yaklaşımın altında Soğuk Savaş sonrası meydana gelen yeni sistemin daha iyi analiz edilebilmesi ve alt politika olarak görülen ve göz ardı edilen güvenlik meselelerinin kronikleşmeden çözülebileceği inancı yatmaktadır. Güvenlik meselelerine getirilen genişletilmiş güvenlik yaklaşımı hem güvenlik konularının çeşitlenmesine sebep olmuş hem de aktörlerin çeşitlenmesine sebep olmuştur. Buzan’a göre alt politika olarak görülen konuların ele alınması tek başına yeterli olmayacaktır aynı zamanda devletlerden farklı uluslararası aktörlerinde çeşitlenmesi gerekir. (Buzan & Hansen, 2009, s. 152) Weaver ise toplum

güvenliğine yoğunlaşarak kavramı genişletmiştir. Fakat hem çalışmanın konusu için hem de Kopenhag okulunun çalışmalarını daha iyi anlayabilmek için önemli bir yaklaşım olan güvenlik dışılaştırma yaklaşımına değinmek gerekir. Kopenhag okuluna göre güvenlik dışılaştırma daha önce tehdit olarak algılanan bir şeyin veya bir meselenin artık tehdit olarak algılanmaması anlamına gelmektedir. Bu çerçevede devletlerin belirli sorunları yok saymaları sorunları güvenlik dışılaştırarak sorunun çözümünde kendilerine atfedilecek olan yükümlülüklerden kurtulma çabalarına sebep olmaktadır.

3.2.2.2.4. Aberysfwrth Okulu

Eleştirel güvenlik çalışmaları içerisinde yer alan bir yaklaşımdır. Okulun öncülüğünü Ken Booth yapmaktadır. Okul güvenlik kavramını yeniden kuramlaştırmaya çalışmıştır. Çevre güvenliği ve toplumsal güvenlik gibi güvenlik alanlarını ön plana çıkarmaya çalışırken okul sorunları güvenlikleştirmek yerine politikleştirmeye çalışmaktadır. Realizmin öne sunmuş olduğu klasik güvenlik kavramının devlet merkezli anlayışının aksine devletin güvenliği sağlayacak bir araç olduğunu vurgulamıştır. Bu minvalde birey güvenliği devlet güvenliğinden daha önemli hale gelmiştir. (Bilgin(B), 2010, s. 84) Birey özgürlüğünün korunmasına verilen önem güvenlik olarak ilişkilendirilmektedir. Booth güvenliği beklentilerin garanti altına alınması ve bireysel isteklerin sağlanabilmesi için tehditlerin ve engellerin kaldırılması olarak yorumlamıştır. (Booth, 1997, s. 319) Booth'a göre özgürlük ve güvenlik birbiri ile ilişkilidir. Booth'un ortaya koymuş olduğu güvenlik yaklaşımına göre özgürlüğün olmadığı yerde güvenlikte yoktur.

3.2.2.3.Çeşitlenen Güvenlik Tehditleri

Soğuk savaş esnasında yaşanan petrol krizleri, iklim krizleri ve soğuk savaş sonrasında 1990-2000 yılları arasında yaşanan insan hakları ihlalleri, 2001 yılında yaşanan 11 Eylül saldırıları sonrasında güvenlik algısının ve tehditlerin çeşitlenmesine neden olmuştur. Çalışma içerisinde bütün güvenlik tehditlerini detaylıca inceleyecek yer ve zaman mevcut olmadığı için çalışmanın ana düşüncesine uygun tehdit unsurlarının nasıl geliştiğine ve neler olduğuna değinilecektir.

3.2.2.3.1.Çevresel Problemler. Çevresel güvenlik yaklaşımı devlet merkezli anlayıştan birey merkezli bir anlayışa geçişin önemli işaretlerinden biridir. Çevresel problemler birey hayatını riske atan gelişmeler olduğu için önemli bir konu olarak ele alınmaktadır. Çevresel güvenlikten kastedilen ise bireysel, ulusal ve küresel boyutta çevre güvenliğidir. Doğal felaketlerden kaynaklı ölümlerin azaltılması, temiz su ihtiyacından dolayı yaşanan ölümlerin azaltılması, kıtlığın engellenmesi gibi konuları küresel, bölgesel ve ulusal ölçekte ele almaktadır. Aynı zamanda doğal gaz, petrol gibi kaynakların dağıtımı, su kaynaklarının paylaşımı, göller, kaynakların kullanımları gibi sorunlarda çevresel güvenlik ile ilgili meselelerden olduğu gibi aynı zamanda siyasal ve politik sonuçlar doğurabilecek meselelerdir. (Brown L., 1977, s. 28) Çevresel güvenlik konuları uluslararası iş birliğini gerekli kılan sorunlar olduğu için sorunlar üzerinde farklı uluslararası düzenlemeler yapılmıştır.

3.2.2.3.2. İnsan Hakları ve İnsani Güvenlik

İnsani güvenlik ilk kez 1994 BM İnsani Kalkınma Raporunda kullanılmıştır. İlk zamanlarda iki boyutta ele alınmıştır. İlk boyutu açlık, salgın, hastalıklar, baskı gibi temel güvenlik anlayışından oluşmuştur. İkincisi ise günlük hayat akışının güvende tutulabilmesidir. Rapora göre güvenlik insan merkezlidir. (Speth, 1994, s. 25) İlerleyen dönemlerde BM Güvenlik Kurulu insan güvenliği çerçevesini genişletmiştir. İnsan güvenliğini özgürlük, onurlu yaşama, umutsuz ve yoksul bir hayattan uzak kalma olarak belirlemiştir. Bu çerçevede bireylerin yaşadıkları ülkelerde şiddete uğramaması, temel hak ve hürriyetlere sahip olması refah seviyesinin belirli oranda garantiye alınması, bireyin yaşadığı ülkenin işgale uğramaması gibi konuları içermektedir. (Gough, 2010, s. 146) Klasik güvenlik ile arasındaki fark güvenliğin kapsamında ortaya çıkmaktadır. İnsan hakları standartları yükseltilmeli ve korunmalıdır. Küreselleşme ile artan tehditler ulusal güvenliğe karşı meydan okumaktadır. Ulusal güvenlikten kasıt ise hem devletler hem de bireylerdir. İnsan haklarının uluslararası bir sorun olarak kabul edilmesi II. Dünya Savaş'ı sonrasında BM şartı ile gerçekleşmiştir. İnsan haklarının bölgesel ve küresel korunması yönünde atılan adımlar ile yıllar içerisinde yaygın bir kabulü elde etmiştir.

Fakat insan haklarının korunabilmesi için en başta devletlerin insan haklarını güvence altına alınması gerekir. II. Dünya Savaş'ı sonrasında yaşanan iç çatışmalar ve artan insan hakları ihlalleri devletlerin bireyler için bir tehdit olarak algılanmasına sebep olmuştur. Fakat şu anda küreselleşmenin etkileri ile insan hakları daha iyi korunurken devletlerin insan haklarına gösterdiği ilgi iyice artmıştır. BM Güvenlik Konseyi insan hakları ile uluslararası güvenlik arasında ilişki kurarak insan hakları ihlallerinin uluslararası güvenlik ve barış için bir tehdit olduğu fikrini savunmaktadır. İnsan haklarının ihlallerinin yoğun ve bilinçli olarak ihlal edilmesi sonucundan insani müdahale gündeme gelmiş ve koruma sorumluluğu kavramı 2001 yılında 11 Eylül sonrasında literatüre dahil edilmiştir. Koruma sorumluluğun temel amacı insan hakları ihlallerini engelleme, ihlale karşı müdahale ve özgürlüklerin tekrar inşası için sorumluluk üstlenmeyi amaçlamıştır. (Aktel & Kanat, 2019, s. 119) ABD'nin Irak ve Afganistan müdahaleleri bu duruma örnek gösterilse de ABD'nin Irak müdahalesinin gerekçelerinin yalan beyanlar ile sunulmuş olması kavramın tartışılmasını sağlamıştır.

3.2.2.3.3. Diğer Uluslararası Sorunlar

21. yüzyıl ile küreselleşmenin ve neoliberal politikaların etkisi ile terörizm, silahlanma yarışı, kaçakçılık, göç, uyuşturucu, sınır sorunları, kara suları, münhasır ekonomik bölgeler, enerji kaynaklarının dağıtımı ve kullanımı, salgın hastalıklar, ekonomik mücadelelerde zayıf devletlerin göz ardı edilmesi gibi uzun bir güvenlik sorunsalı ortaya çıkmıştır. Bahsi geçen sorunların hepsini incelemek için yeterli zaman ve yer mevcut olmadığı için bu sorunların tamamını detaylandırabilmemiz ve inceleyebilmemiz mümkün değildir. Fakat bahsi geçen sorunlardan çalışma içerisinde incelenen sorunlara baktığımızda sorunların devam ediyor olduğunu ve devletlerin çözüm süreçlerinde isteksiz ve çözüm için yapılan antlaşmalarda kendi çıkarlarını düşünerek hareket ettiğini söyleyebiliriz. Devletlerin küresel krizlerde ve diğer kronik sorunların çözümlerinde isteksiz olmalarının bir diğer sebebi maddi yoksunluklarıdır. Bu minvalde hem devletlerin hem de devletler tarafından oluşturulan uluslararası örgütlerin maddi yoksunluklarına değinmek mevcut sorunların çözümlerinde gerekli önlemlerin neden alınamadığını anlayabilmek için önemlidir.

3.3. Devletlerin Krizlerin Çözümlerinde Karşılaştıkları Maddi Yoksunluklar

3.3.1. Devletlerin Maddi Yoksunlukları

Küreselleşme ilk bölümde bahsedildiği gibi birden fazla boyuta sahiptir. Fakat küreselleşmenin itici gücü ekonomidir. Küreselleşme ile ekonomik alanda yaşanan gelişmeler devletlerin bir nevi maddi yoksunluklar yaşamasına ve egemenliklerini kendi rızaları ile sınırlandırmasına sebep olmuştur. Bu minvalde ekonomik küreselleşme ile oluşan sistem ve ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler geniş bir boyut kazanmıştır. Küreselleşmenin etkisi ve tarihsel olgular ile ekonomik düzen yüz yıllar boyunca değişim yaşamıştır. Yani ekonomik düzen küreselleşme içerisinde oluşan sistemler ve ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler doğrultusunda yeni boyutlara sahiptir. Küreselleşme ile bırakınız yapsınlar felsefesi uluslararası ticarete hâkim olmuştur. Bu sayede sermaye ve emek sınır ötesi hareket kabiliyeti kazanmıştır. Daha hızlı ve yerel marketlerden daha geniş üretim kapasitesi meydana getirmiştir.

Toplumların istek ve hobileri birbirine benzemeye başlamış ve standart üretim kalıpları meydana gelmiştir. Tüketim malları çeşitlenmiş pazarlarda rekabet artmış ve bu süreç doğrudan ürün kalitesini etkilemiştir. Fakat bu ekonomik düzen küçük firmaların batmasına neden olarak piyasanın tamamen büyük küresel şirketlerin hakimiyetine girmesini sağlamıştır. Sınırlar ise bu yüzden geçirgen bir yapıya sahip olmuştur. Ekonomiler ise bu sayede birbirileri ile iç içe geçmiştir. Ulusal ekonomiler uluslararası gelişmeler karşısında korumasız, kırılgan bir hale gelmiştir. Sermaye ise en ufak risk karşısında bir anda yatırım yaptığı ülkeyi terk edebilecek hareket esnekliğine sahip olmuştur. (Baylis, vd., 2008, s. 466) İşte bahsedilen devletlerin maddi yoksunluğu tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır. Devletler yabancı sermayeyi tutabilmek için inisiyatifler sağlarken onların yatırımları çekmesi ise ülke içerisinde kaosa ve belirsizliklere sebep olmaktadır.

20. yüzyıl ile ekonomik gelişim ve dönüşüm hızlanmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı'ndan önce altın ve sterlin uluslararası finans piyasalarında büyük etkinlik kazanmıştır. II. Dünya Savaşına kadar uluslararası finans büyük bir ivme yakalamıştır. II. Dünya savaşı sonrasında başlayan Soğuk Savaş döneminde dahi uluslararası piyasa ve ticaret önemli ölçüde gelişme sağlamıştır. 1948 yılında yapılan GATT antlaşması gümrük vergileri, kotalar, gibi ticaretin önündeki engeller kaldırılırken bir yandan da mal hareketlerinin esnekliği için ve ticaretin gelişmesi için birçok kolaylık sağlanmıştır. (Deniz & Dikkaya, 2006, s. 76) 1986-1994 yılları arasında GATT'ın Uruguay turu ile GATT Dünya ticaret örgütüne (DTÖ) dahil

edilmiştir. GATT antlaşmasını imzalayan ülkeler arasında yıllık ticaret için resmi kısıtlamalar ortadan kaldırılmıştır. 1950-1994 yılları arasında yıllık ticaret dünya genelinde %6'dan daha fazla artış yaşamıştır. İmalat ticareti yirmi altı kat artarken, uluslararası ticaret on dört kat artmıştır. 1950 yılı ile para akışının sağlanması için sınırlar önemli derecede açılmıştır.

Dolar standardı ise IMF aracılığı ile 1959 yılından itibaren hâkim ticaret para birimi olmuştur. Yaşanan petrol krizleri ile 1973-1976 yılları arasında dalgalı kur rejimi geliştirilmiş ve 1976 yılında IMF tarafından resmileştirilmiştir. Ülkeler arasında ticaret ve para hareketliliğinin serbestleştirilmesinden sonra sınırlar yabancı yatırımlara da kademeli olarak açılmaya başlamıştır. (Ayaz, 2021, s. 1204) Bu hareketler doğrudan yatırımları ve portföy yatırımları beraberinde getirmiştir. Devletler yabancı yatırımları sıcak para akışı için memnuniyetle karşılamışlardır. Birçok hükümet kurumlar vergisi oranlarını düşürmüş, dışa dayalı yatırımları teşvik edebilmek için yabancı sermayenin kârlarını aktarabilmesi adına bu sürecin önündeki engelleri kaldırmaya başlamıştır. (Ülgen & İnan, 2022, s. 11) Aynı zamanda çevre standartları gibi politikalar da 1960'lı yıllar ile yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu süreç ile uluslararası, çok uluslu ve küresel şirketlerin sayıları hızla artmaya başlamıştır. Sınır ötesi portföy yatırımları 1970'lerden bu yana önemli serbestleştirmeler yaşamıştır. Liberalleşme politikaları doğrultusunda finans piyasalarına katılım aşamasında var olan kontroller azaltılmıştır.

Ülkeler arasında ekonomik işlemlerin önündeki var olan engeller yakın tarihte dünya genelinde büyük oranda azalmıştır. Aynı zamanda küreselleşme ile yaşanan teknolojik gelişmeler hem ticaretin hem parasal akışın neredeyse bütün küreye yayılmasını sağlamıştır. Devletlerin maddi yoksunluklarının temelinde küreselleşmenin geniş bir etki yelpazesine sahip olması yatmaktadır. Bu minvalde küreselleşmenin ekonomik boyutu ve etkileri kritik bir rol üstlenmiştir. Küreselleşme devletlerin, bireylerin ve toplumların karşılıklı ekonomik ilişkileri, iletişim ve ulaşımında yaşanan gelişmeler ile zaman ve mekân algısının kaybolması ve bilgiye ulaşmanın kolaylaşması sayesinde büyük bir hız kazanmıştır. ÇUŞ'lar anlaşmalar ve farklı yatırımları ile hem yatırımlarını hem üretimlerini hem de kârlarını korumayı hedeflemektedirler. (Ayaz, 2021, s. 1205) Devletlerin kendilerini korumak amacıyla getirdiği vergiler, kotalar gibi engeller küreselleşmenin önündeki büyük engeller olarak kabul edilmektedir. Küreselleşmenin yabancı sermaye akışı ile birçok ülke ekonomisini kötü anlamda etkilediği iddia edilmektedir. ÇUŞ'lar ise bu doğrultuda ekonomik avantajların olduğu bölgelere yönelmişlerdir.

Yaşanan ekonomik küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık ile devletler egemenliklerini farklı kurumlar ile paylaşmak zorunda kalmışlardır. Bazı devletlerde bu duruma karşı olsa da uluslararası ticaret bu devletleri de etkilemiştir. Uluslararası finans ağlarının dünya genelinde büyük bir sermaye alışverişine neden olması dalgalı kur rejiminin bazı istikrarsızlıklarını gözler önüne sermiştir. (Ülgen & İnan, 2022, s. 15) Uluslararası sermayenin vergilerden korunmasını sağlamak için devletlerin birbirleri ile iş birliğini arttırmasını bir gereklilik haline getirmiştir. Bu minvalde devletler için uluslararası sermayenin akışını sağlamak bir üst politika meselesi haline gelmiştir. Gümrükler ve diğer ulusal vergiler GATT ve WTO çabaları ile kaldırılmıştır. Bu durum özel sektörün ve ÇUŞ'ların (Çok Uluslu Şirketler) büyümesini sağlarken devletlerin hem ulusal hem de uluslararası piyasalar üzerindeki kontrol yeteneğinin zayıflamasına neden olmuştur. ÇUŞ'ların stratejileri temel olarak kâr elde edebilmek, büyümek ve rekabet edebilmek üzerine kuruludur. Fakat bu hedefler için ÇUŞ'lar ahlaki anlayışı zayıf, gayri insani, sömürü ve tabiatın zarar görmesini sağlayan politikalar ve uygulamalar izlemektedir. Bu konudan önce küreselleşmenin ekonomik boyutlarına değinmek gerekiyor. Ekonomik küreselleşme genel çerçeve de ulusal ekonomilerin küresel ekonomiyle bütünleşmesi dünyanın tek pazara sahip olması anlamına gelmektedir. Bu minvalde gelişmiş firmalar önemli bir işlevi üstlenmektedir. Bu firmalar aracılığı ile teknoloji, hizmet, ürünler ve para gelişen ülkelere aktarılmaktadır. Uluslararası şirketler ise sürecin küreselleşmesini sağlamıştır. Ekonomik küreselleşmeyi sınıflandırarak üç konu üzerinde inceleyebiliriz fakat bu konuların tamamı esasa dayalıdır. Başka bir ifade ile ÇUŞ yatırımlarına ve sermayenin dolaşımına dayalıdır.

Birincisi ticari küreselleşme ticaretin önünde yer alan kısıtlamaların ve engellerin kaldırılmasıdır. 1947 yılında GATT ile gümrük tarifelerinin ve kotalarının kalkması uluslararası ticaretin küresel serbestleşmesi amacını taşımaktadır. 1980'lerden sonra GATT'ın kontrolü altında bulunan ülkelerin arasındaki ticaret engelleri azaltılmıştır. (Baylis, vd., 2008, s. 857) 1980'li yıllar ile uluslararası ticaret büyük bir hız kazanmıştır. İkincisi mali küreselleşmedir. İlk olarak yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek adına direkt sermaye yatırımları alanında meydana gelmiştir. (Aydemir(B) & Kaya, 2007, s. 269) Devletler yabancı sermaye yatırımlarını teşvik edebilmek için mali politikalar üretmişlerdir. Özellikle 1980'li yıllarda başlayan neoliberal akım ile meydana gelen özelleştirme hareketleri bu süreçte kilit bir rol oynamıştır. Teknolojik gelişmeler ile uluslararası sermaye kuvvetlenmiş ve para akışını sağlayacak yeni aktörler ve ticaret ürünleri ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü ise üretimin küreselleşmesidir. Üretimin dünya genelinde yayılması olarak yorumlayabiliriz. Ekonomik

küreselleşmenin başka bir boyutudur. Firmaların ürünlerini farklı ülkelere ve kıtalara satması olarak yorumlayabiliriz. Tüm dünyayı pazara indirgemeye çalışan girişim kabiliyeti anlayışı içerisinde ÇUŞ'lar büyük bir rol oynamıştır.

3.3.1.1. Çok Uluslu Şirketler

ÇUŞ'ların modern anlamda küreselleşmeyi meydana getirdiğini iddia edebiliriz. ÇUŞ'lar sadece gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmazlar, aynı zamanda gelişmiş ülkelere, gelişmekte olan ülkelere bir sermaye akışı yani sıcak para akışı sağlamaktadırlar. (Balkanlı, 2002, s. 22) Özellikle devletlerin ÇUŞ yatırımlarını çekebilmek için uyguladığı teşvik politikalarının en önemli sebeplerinden biri bu devletlerin kaynaklarında kıtlık yaşıyor olmaları ve ekonomik büyümeyi amaçlıyor olmalarıdır. Devletler aynı zamanda ÇUŞ yatırımları ile istihdam problemini ve ihracat yoluyla döviz elde edebilmeyi amaçlamaktadır. Küreselleşme ile hareket kabiliyetinin hızlanması uluslararası sermayenin de hareketini hızlandırmıştır.

1980'lerde uluslararası sermayenin serbestleşmesi ve 1990'lı yıllarla fazla üretim ve rekabet piyasasının ortaya çıkmasıyla kâr odaklı firmalar ve devletler için her şey piyasaya indirgenmeye başlanmıştır. Bu minvalde devletler maddi gerekliliklerden kaynaklı olarak krizlerin çözümlerinde isteksiz davranmaktadır. Bu durum ise mali serbestleşmeyi meydana getirmiştir. Bu minvalde kaynak ihtiyacı ve döviz ihtiyacı olan devletler daha fazla yatırım çekebilmek adına teşvik politikalarını genişletmişlerdir ve teşvik politikaları ile aynı oranda devletlerin dış borçları da artmıştır. ÇUŞ'ların üretim alanı olarak tüm dünyayı belirlemiş olduğunu iddia edebiliriz. Üretim, hammadde, iş gücü ve dış maliyetleri daha düşük olan ülkelere yatırım yapmayı tercih etmişlerdir. ÇUŞ'lar daha önce bahsedildiği gibi çevre koruma standartlarının meydana getirdiği maliyetlerden kurtulmak ve rekabet ortamında avantajı elde etmek için çevre koruma yükümlülükleri daha az olan veya bu yükümlülükleri görmezden gelen ülkelere yatırım yapmayı tercih etmektedirler. Doğal kaynak kullanımı, üretim tesislerinin yeniden yapılandırılması, yeni pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi, teknolojinin büyük önem kazanması gibi faktörler 20. yüzyıla göre devletlerin hareket kabiliyetini büyük oranda sınırlandırmaktadır. (Ateş(B), 2006, s. 30)

Başarının tek belirleyicisi hem devletler hem de ÇUŞ'lar için kâr olmuştur. Ulus devletler ise sermayenin kârını koruyabilmek ve arttırabilmek adına her türlü toplumsal, yasal ve idari sınırlandırmayı “akıl dışı” olarak nitelendirmiştir. (Yeldan, 2003, s. 14) ÇUŞ'ların gelirleri dünya genelindeki birçok devletten daha fazladır. Bu durum ise devletlerin maddi endişelerden dolayı küresel krizlerde net adımlar atmasını engellemektedir. ÇUŞ'ların güçlü ekonomik yapıları, gelişmiş teknolojilere sahip olmaları çok geniş faaliyet bölgelerine sahip olmaları, sayılarında yaşanan sürekli artış ÇUŞ'ların dünya ekonomisi üzerinde en etkili aktörler arasında yer almasına sebep olmaktadır. ÇUŞ'lar şu an da birçok ulus devletten ekonomik olarak daha güçlü konumdadır.

Küreselleşme ile meydana gelen NAFTA, AB gibi bölgesel aktörlere karşı DTÖ “çok taraflı yatırım antlaşması” düzenlemiştir. Bu antlaşma ÇUŞ'ların girdikleri ülkelerde üretim, pazarlama, mülkiyet hakkı gibi konularda devletlerin uyguladıkları kontrollerin ve sınırlandırılmaların kaldırılmasını içermektedir. (Samur, 2013, s. 59) Bu antlaşma bahsi geçen özelliği ile sermayenin anayasası olarak nitelendirilmektedir. Antlaşmanın amacının sermayenin önünde duran bütün engellerin kaldırılması ve kaynakların daha hızlı dağıtılması olduğunu iddia edebiliriz. Finans piyasalarının, kurumlarının ve araçlarının yasal olarak yeniden düzenlenmesi ve serbestleştirilmesi finansal araçların, kurumların artmasına ve faiz oranlarının devletler tarafından serbest şekilde belirlenmesine neden olmuştur. (Helleiner, 2001, s. 252) Bir başka ifade ile serbestleşme ilkeleri doğrultusunda sermayenin rahatça sınırlardan geçebilecek konuma gelmesidir. Çok taraflı yatırım antlaşmasında (MAİ) ÇUŞ'ların hak talepleri görülmektedir. Bu noktada en dikkat çeken üç talepten bahsetmek gerekiyor.

Birincisi şirket çalışanları yatırım yapılan ülkelere serbestçe girip çıkabilmelidir. İkincisi ise ulusal sermaye ve uluslararası sermaye hakları arasında farklılıklar olmamalıdır. Üçüncüsü ise ÇUŞ'lar sermayelerini diğer şirketlere karşı koruyabilmeli ve hakları hiçbir şekilde farklı olmamalıdır. (The Multilateral Agreement on Investment Draft Consolidated Text, 2002) Bu taleplerin işleyebilmesi için ÇUŞ'lar demokrasi ve şeffaflık ilkelerini desteklemektedir. MAİ'ye göre ÇUŞ'lar haksız rekabet ile karşılaşılırsa yatırım yaptıkları devletten tazminat talebinde bulunabilmektedirler. Aynı zamanda ÇUŞ'lar yerli ve yabancı sermaye arasında ayırım yapılmamasını talep etmektedirler. ÇUŞ'lar devletlerin aldıkları önlemler sonrasında kârlarında bir azalma ile karşılaşılırsa bu zararın karşılanması için devletten tazminat talep edebilmektedirler.

Sonuç olarak uluslararası sermaye artık devlet sınırlarından çok rahat geçebilmektedir. Bu durum literatürde çağdaş sömürgecilik olarak da yorumlanmaktadır. Görüldüğü gibi devletlerin kriz süreçlerinde maddi yoksunluklarından kaynaklı olarak isteksiz davranıyor olduğu iddiasında bulunabiliriz. Çünkü devletler yabancı sermayeyi ülke içerisinde tutabilmek ve ekonomik olarak bir ivme kazanabilmek için ÇUŞ'in yatırımlarına ihtiyaç duymaktadır. Küresel krizlerin çözümlerinde ÇUŞ yatırımlarının zarar görmesini sağlayacak önlemlere karşı katı bir tutum sergilemektedirler. Devletlerin maddi endişelerini bir üst politika aracı olarak gördüğünü fakat küresel iklim krizi gibi küresel krizleri alt politika aracı olarak değerlendirdiğini iddia edebiliriz. Bu durum ise alt politika aracı olarak değerlendirilen sorunların kronikleşmesine ve çözümsüz kalmasına sebep olmaktadır. Bahsi geçen küresel krizlerde devletlerin karşılaştıkları güçlükler ve bu güçlüklerin nedenlerine değindik. NGO'ların bu süreçte ne kadar etkili olduğunu anlayabilmek ve neden NGO'lara ihtiyaç duyulduğunu açıklayabilmek ve NGO'ların ortaya konulan güç boşluğunu nasıl doldurduklarını anlamak için NGO'ların küresel politikalar üzerindeki etkinliklerine ve sebeplerine değinmek gerekiyor.

3.4. NGO'ların Küresel Politika Üzerindeki Etkileri

NGO'lar ulusal ve uluslararası alanlarda rollere sahip aktörlerdir. Çalışma içerisinde yapılan sınıflandırma, belirlenen işlevleri ve NGO'lar hakkında yapılan tanımlama tamamen uluslararası özelliklerinin göz önüne alınması ile yapılmıştır. Literatürde NGO'ların öne çıkan üç temel özelliği mevcuttur. Bahsi geçen özellikleri hükümetlerden bağımsız, sosyal ve kamusal alanlarda hizmet sağlayan ve gönüllülük esasına dayanan kuruluşlar olarak ön plana çıkmaktadır. NGO'ların ulusal, bölgesel ve küresel meselelere karşı olan ilgileri ve çalışmaları yeni bir gelişme değildir. Daha önce bahsettiğimiz gibi 18. yüzyılda Britanya'da ortaya çıkan kölelik ile mücadele örgütü uluslararası alanda faaliyet gösteren ilk NGO olarak değerlendirilmektedir. Fakat NGO'ların çevre ve sağlık gibi alanlara yönelik ilgisi ve faaliyetleri 1960-1970'li yıllarda ortaya çıkmıştır.

NGO'lar işlevleri ve yöntemleri açısından geniş bir çeşitliliğe sahip aktörlerdir. NGO'lar bu çerçevede küresel kamuoyu oluşturma, doğrudan yardım hizmeti sağlama, uluslararası anlaşmalarda tarafların anlaşma koşullarına uyup uymadığının denetlenmesi, çatışma bölgelerinde çatışan taraflar arasında arabuluculuk rolü üstlenme, uluslararası örgütler nezdinde yapılan çalışmalarda aktif rol oynama, spesifik bir konuda uzmanlaşmak, çalışmalar yapmak ve uzmanlık hizmeti vermek gibi geniş işlevlere ve yöntemlere sahip aktörler olarak

karşımıza çıkmaktadır. NGO'ların işlevleri ve yöntemlerine bakıldığında anlaşılabacağı gibi NGO'ların meşruiyet kazanmasında en önemli faktör insanlara doğrudan yardım ve hizmet sağlıyor olmasıdır. Bu noktada NGO'ların hükümetlerden bağımsız yapılar olması ve gönüllülük esasına dayanması da önemli bir etkidir.

NGO'lar hakkında günümüzde ortak bir tanım yapabilmek mümkün değildir. NGO'lar Türkçe literatür içerisinde odalar, kooperatifler, dernekler, kulüpler gibi oluşumlar olarak değerlendirilmektedir ve Sivil Toplum Kuruluşları olarak adlandırılmaktadır. Fakat Non Government Organization olarak adlandırılan bu kuruluşların Türkçe çevirisi tam olarak hükümet dışı örgütler şeklinde yapılmaktadır. Yabancı literatür içerisinde ise NGO'lar kuruluş amaçlarına ve faaliyet alanlarına göre farklı adlandırmalar ile karşılaşmaktadır. Bu konu diğer başlıkta inceleneceği için bu başlık altında tanıma olan katkısı ele alınmıştır. NGO'ları tanımlamak gerekirse eğer NGO'lar kâr amacı taşımayan, belirli konu üzerinde kamuoyu oluşturabilen, katılımcı demokrasi anlayışını destekleyen, maddi olarak devletlerden tamamen veya kısmen bağımsız olabilen, gönüllülük esasına dayanan ve sivil toplum da yer alan kişi veya tüzel kişiler tarafından kurulmuş aktörlerdir.

NGO'lar dar anlamda kâr amacı taşımayan, gönüllülük esasına dayanan ve iyimserlik anlayışını belirleyen örgütler olarak tanımlanabilir. NGO'lar Machiavelli ve Montesque tarafından ara yapılar olarak adlandırılmıştır. (Sivrikaya, 2012, s. 107) DB'nin tanımına göre ise NGO'lar sosyal hayatı, refahı arttırmaya çalışan, yoksulluk ile mücadele edebilen, çevreyi korumayı amaçlayan, temel sosyal hizmetleri sağlayan ve sosyal gelişmeyi amaçlayan organizasyonlardır. NGO'lar dernekler, vakıflar gibi kanunlar ile kurulan topluluklar değildir. NGO'lar yönetimlerini kendi seçebilen ve denetleyen, toplumsal hedefleri destekleyen ve kâr amacı taşımayan kuruluşlardır. NGO'lar hakkında yapılan bir başka tanımda ise NGO'ların devlet ile sivil toplum arasındaki ayrımı, özel kurumların ve bütün olarak toplumsal sistemlerin köklerini, gelişim ve dönüşümlerini çözmeye ve anlamaya çalışan yapılar olduğu ifade edilmektedir. (Tuz, 2010, s. 98) NGO'lar için yapılan bir başka tanım ise gönüllülük esasına dayanan, topluma ve bireylere hizmet etmeyi amaçlayan, siyasetleri ve politikaları etkilemeye çalışan kuruluşlar olduğudur. (Gönenç, 2001, s. 42) NGO'lar otonom, hükümetlerden bağımsız karar alabilen mali bakımdan hükümetlerden bağımsız kalabilen, ikiden fazla ülke de teşkilatlanabilmiş, BM'nin hedeflerini kendine ilke edinmiş, ulusal ve uluslararası düzeyde bireylerin yaşam kalitesini arttırmaya çalışan, devletler veya uluslararası örgütler tarafından kurulmamış olan, tüzel kişiliğe sahip ve

devletlerin iç işlerine karışmamayı ilke edinmiş olan sosyal kuruluşlardır. Uluslararası NGO'lar bahsedilen özellikleri ile küresel politikaya etki edebilen aktörlerdir.

1980'li yıllar ile NGO'ların sayılarında, işlevlerinde ve etki yöntemlerinde önemli genişlemeler yaşanmıştır. Özellikle teknolojik gelişmeler, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, neoliberal politikaların dünya genelinde yaygınlaşması ve demokratikleşme eğilimlerinde yaşanan artışlar NGO'ların hem işlevlerinde hem de etki alanlarında genişleme yaşanmasına neden olmuştur. NGO'ların sayılarında yaşanan artış aynı zamanda uluslararası ilişkilerin kapsamında yaşanan genişleme ile doğru orantılıdır. (Çalış & Özlük, 2006, s. 10) Batıda 1980'li yıllarda yaşanan gelişmeler ile NGO'lar uluslararası arenada etkili aktörler olarak ortaya çıkmıştır. Jady William NGO'lar için klasik diplomasiyi öldüren yapılar diyerek NGO'ların mevcut rollerini özetlemiştir. (Çalış & Özlük, 2006, s. 11) Bu dönemde NGO'ların %45'ine yakını amaçlarının barışı sağlamak ve sürdürülebilir hale getirmek olduğunu ifade etmiştir. (Çalış(B) & Özlük, 2006, s. 85)

Çağımızda NGO'ların BM çerçevesinde sağlanan insani yardımlardan daha fazla yardım sağlayabilen aktörler olduğunu unutmamak gerekir. NGO'ların insani yardım, teknik yardım ve kalkınma gibi alanlarda yılda sekiz milyon Amerikan doları değerinde yardım sağladığı yapılan çalışmalarda tespit edilmiştir. (Bilman, 2001) NGO'ların küresel politikaya etki edebilme yeteneği bir konu üzerinde uzmanlaşmaları ile ilgilidir. NGO'lar bir konu üzerinde uzmanlaşırlar, tecrübe kazanırlar ve güçlenirler. Bu çerçevede NGO'lar birçok konu ile ilgilenmek zorunda olan kamu ve özel kuruluşlardan daha başarılı olmaktadır. NGO'lar çevrenin korunması, insan hakları gibi çeşitli konularda kamuoyu oluşturmuş ve bu sorunların ortak değerler olarak algılanmasına katkı sağlamışlardır. Yapmış oldukları katkı ile küresel politikaya etki edebilme yeteneği kazanmışlardır. Fakat NGO'ların küresel politikadaki yükselişini bu bahsi geçen özellikler ile kısıtlamak yanlış olacaktır. NGO'ların küresel politikaya etki edebilmesinde birden çok sebep mevcuttur. Günümüzde küresel sorunlarda büyük bir çeşitlilik yaşanmaktadır.

İklim krizi, çevre krizleri, doğal afetler, savaşlar, salgın hastalıklar, ekonomik eşitsizlik gibi birçok küresel problem mevcuttur. Bahsi geçen küresel sorunların çözümlerinde devletlerin tek başlarına ürettikleri çözüm politikaları ise yetersiz kalmaktadır. Küresel sorunların çözümü için birçok aktörün iş birliği yapması zorunluluktur. Bahsi geçen iş birliği zorunluluğu ise NGO'ların ulusal ve uluslararası roller üstlenmesine sebep olmuştur. NGO'lar ise bu sorunların çözümlerinde devletlerin karşılaştıkları güçlüklerden kaynaklı doğan güç

boşluklarını işlevleri, faaliyetleri ve etki yöntemleri ile doldurabilen aktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. (Ramon, 2013, s. 10) Küreselleşme ise bir diğer etkindir.

Küreselleşme ile NGO'lar bazı görevler üstlenmişlerdir. Birincisi uluslararası sistemde bireylerin ve toplumların çıkarlarının göz ardı edilmemesini sağlamaktır. İkinci uluslararası ticaretin ve üretimin bazı toplumlar ve bireyler üzerinde yaratmış olduğu olumsuz etkilerin karşılanabilmesidir. Üçüncüsü demokrasilerin yetersiz ve olmadığı bölgelerde demokrasi yayabilmek ve sürdürülebilir hale getirmektir. İnsan hakları, eşitlik ve adalet gibi konular üzerinde belirli rollere sahip olmuşlardır. Dünya genelinde bölgesel savaşlar, çatışmalar ve iç çatışmalar devam etmektedir. NGO'lar bu tür bölgelere üç farklı şekilde etki edebilmektedir. Birincisi savaşan taraflar arasında arabuluculuk yapabilmektir. İkincisi ise arabuluculuk görevinin yapılamadığı bölgelerde savaştan etkilenen insanlara insani yardım malzemeleri ve hizmet sağlamaktır. Üçüncüsü ise savaş sonrasında yeni düzenin kurulmasına yardım etmektir. (Şahin & Öztürk, 2008, s. 17) Başka bir ifade ile kamuoyu oluşturarak belirlenen bir sorun hakkında dünya genelinde farkındalık oluşturabilmek.

NGO'lar aynı zamanda hem devletlerin uygulamalarına karşı hem de piyasadaki düzenlemelere karşı bireyleri ve toplumları koruma amacı ile roller üstlenmişlerdir. NGO'lar sorunların çözümü ile ilgili birçok uluslararası aktör ile iletişim kurmaktadır. Uluslararası örgütler ve devletler ise birçok konu ile ilgili NGO'ların görüşlerine başvurmaktadır. Bu durum ise NGO'ların karar alma süreçlerinde etkili aktörler olarak yükselmesine neden olmuştur. Anlaşıldığı gibi NGO'ların işlevleri de ulusal ve uluslararası boyutlarda farklılaşmaktadır. NGO'lar aktiviteleri ile var olmaktadır. NGO'ların taban bulabilmesi, sürdürülebilir olabilmesi için aktivitelere ihtiyacı vardır. Bu çerçevede her NGO'nun bir ilgi alanı olmak zorundadır.

NGO'ların uluslararası rollerinde yaşanan gelişmeler geniş kapsamlıdır. NGO'lar uluslararası problemlerin ve bu problemlerin değerlerinin ve normlarının belirlenmesi, yeni geliştirilen teknolojilerin yaygınlaştırılması, devletlerarası çatışmaların, iç çatışmaların çözümü, küresel problemlere karşı direkt harekete geçebilme ve kaynakların kullanımı ve paylaşılması gibi alanlarda etkileri artmıştır. NGO'lar küresel problemler karşısında uluslararası kamuoyunu bilgilendirme ve harekete geçirme yeteneğine sahip olmuş ve aynı zamanda sorunlar karşısında kaynaklarını da direkt olarak hareket geçirebilmektedir.

20. yüzyılın başlarında aktif NGO sayısı beş yüz olarak belirlenmiş 2000’li yılların başlarında ise sayıları kesin olmasa da kırk beş bin den fazla NGO olduğu tespit edilmiştir. NGO’lar ulusal ve uluslararası meselelerde devletlerin yetersiz kaldığı alanlarda roller üstlenmektedir. NGO’lar 1980’li yıllarda ciddi finansal kaynaklar elde etmeye başlamışlardır ve mevcut yükselişlerinin en önemli sebeplerinden birisi de bu durumdur. NGO’lar 1980’li yıllar ile tarihte hiç olmadığı kadar finansal desteğe sahip olmuşlardır. Devletler savaşları engelleyebilmek adına daha demokratik ve özgürlükçü politikalar yürütmeye başlamışlardır. Devletlerin izlediği bu politikalar ise NGO’lar için gelişmelerinin ve ilerlemelerinin önünü açmıştır. Küreselleşmenin etkileri ile toplumlararası etkileşim artmaya başlamıştır. Aynı zamanda bilginin evrenselleşmesi ile sosyal ve kültürel dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Bahsi geçen dönüşümler ise insanların hak arayış bilincini kuvvetlendirmiştir. Bu dönüşümler ise NGO’ların sayısının artmasına ve ilgi alanlarının genişlemesine neden olmuştur. NGO’ların 1980’li yıllarda küreselleşmenin etkileri ile yükselişe geçtiğini iddia edebiliriz. Marchetti’ye göre Kaldor küreselleşmenin iki ana unsur üzerindeki etkisinin NGO’ların popülerliğini ve sayısını arttırdığını ifade etmektedir. Birinci olarak toplumların iletişim kurmaya başlaması ve bilgilerini ve fikirlerini paylaşması NGO’ların popülerliğini arttırmıştır. İkinci olarak devletin egemen gücüne karşı devlet dışı organlar olarak NGO’ların baskı kapasitesine sahip olması yine NGO’ların popülerliğini arttıran bir diğer unsurdur. (Marchetti & Paganini, 2020, s. 19)

NGO sayılarındaki artışın en önemli sebebi olarak devletlerin yaşanan kriz ve savaş süreçlerinden sonra sosyal yardımları sağlayamamış olmaları, iletişim ve haberleşme ağlarının gelişmesi ile meselelerin hızla kamuoyuna yayılması, çevre ve insan hakları ile ilgili ihlallerin ve sorunların daha belirgin hale gelmesi ve bu süreçler hakkındaki bilginin dünya kamuoyuna daha hızlı yayılmasından dolayı devlet kavramına duyulan güvensizliğin artması gösterilebilir. 1980’li yıllarda ekonomik, politik, sosyal, hukuk ve kültürel alanlarda yaşanan dönüşümler ulus devlet yapısının toplumsal sorunlar ile ilgilenmesini zorlaştıran diğer etkenler olmuştur. (Özdemir, vd., 2010, s. 170) 1980’li yıllarda NGO’ların demokrasinin yaygınlaşmasında görev almaya başladığı ve bu yüzden etkinliklerinin ve etki alanlarının 1980’li yıllarda genişlemeye başladığını iddia edebiliriz. 1980’li yıllarla beraber NGO’ların sayısında büyük bir artış yaşanmıştır.

Bazı kaynaklarda 1990'lı yıllar NGO'lar için kritik yıllar olarak kabul edilse de asıl dönüşümleri ve sayılarındaki artış 1980'li yıllarda başlamıştır. BM'de NGO'ların katılımları ve kazandıkları statüler ise NGO'ların dünya siyasetinde yeni bir aktör olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1990'lı yıllarda SSCB'nin yıkılması sonrası iki kutuplu sistem tamamen sona ermiş oldu. Fakat SSCB sonrası kurulan sistem hakkında net bir yorum yapmak mümkün olmasa da içerisinde çok kutuplu sistemin dinamiklerini taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. NGO'lar ise bu sistem içerisinde etkin bir role sahip olmaya ve önemli görevler üstlenmeye başlamıştır. Hatta bazı çalışmalarda 1990'lı yıllar “küresel örgütlenme dönemi olarak” adlandırılmaktadır. 1990'lı yıllarda BM'nin sivil topluma duyduğu destek ihtiyacının artmaya başlamış olması da NGO'ların hem karar alma süreçlerine etki edebilmelerini hem de önemli bir uluslararası aktör olarak kabul edilmelerini sağlayan bir diğer faktör olarak kabul edilmektedir.

1990'lı yıllardan itibaren NGO'lar klasik anlamda hayırseverlik, yardım kuruluşu olma rollerinden daha fazlasını elde etmeye başladığını iddia eden görüşlerde mevcuttur. (Krut, vd., 1997, s. 14) Özellikle demokratikleşme, devlet kontrolünün sınırlandırılması, vatandaş haklarının savunulması gibi meseleleri de görev olarak üstlendiği iddia edilmektedir. Bu minvalde küresel meselelerin çözümünde ve gündeme getirilmesinde NGO'ların oynamış olduğu rollere bakmak gerekir. 1992 Rio konferansında başlayan etkinlikleri ile bugüne kadar gelen süreçte almış oldukları roller NGO'ların insanoğlu ile karar alıcı mekanizmalar arasında bir arabulucu rolü üstlendiğini göstermektedir. (Paffenholz, 2010, s. 52) Fakat NGO'ların kâr amacı güden bireysel çıkarlar için kurulduğunu bu yüzden tamamıyla iyimser bir yaklaşımın sergilenemeyeceğini iddia eden yaklaşımlarda mevcuttur. Ehrenberg'e göre Keane NGO'ların bireysel çıkarlar için kurulmuş olsalar bile çıkarları için uluslararası bağlantılar kurmak zorunda kalacaklarını, hayırseverlik işlerine dahil olmak zorunda kalacaklarını ve bu mecburiyetlerden dolayı küresel bir düzenin kurulmasına katkı sağlayacaklarını iddia etmektedir. (Ehrenberg, 2020, s. 216)

1990'lı yıllar aynı zamanda hükümetler ile NGO'ların eşit statülere sahip olup olmadığı tartışmaları ile geçmiştir. 1996 yılında gerçekleştirilen HABITAT II Zirvesine kadar NGO'lar ile resmi temsilcilerin çalışmaları ayrı ayrı yürütülmekteydi. Fakat bu Zirvede Ortalık Komitesi kurularak NGO'lar ile resmi temsilcilerin çalışmaları bir arada değerlendirilmesi amaçlanmıştır. NGO'lar bu karar ile artık dünya meselelerine doğrudan katılım göstermeye başlamış oldular. 2000 yılında BM Bin yıl Zirvesinde BM Genel sekreteri Kofi Annan NGO'ların BM tarafından partner olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. NGO'ların BM ile

uyumlu şekilde çalışmalar gösteriyor olması NGO'ların bir partner olarak kabul edilmesini sağlamıştır. BM çalışmalarında öneri sunan, karar alma süreçlerine etki eden birer aktör olarak güç kazanmışlardır.

NGO'ların neoliberal politikaların bir sonucu olduğunu iddia eden görüşler literatürde yer almaktadır. Ancak NGO'lar tarihsel bir geri planı olan ve aydınlanma dönemi sonrasında toplumsal bir bilinçlenme sürecinin bir uzantısı olarak kabul edilebilir. Toplumsal yardımları ve toplumun ortak sorunları üzerine çalışmalar yapan NGO'ların demokrasi ve küreselleşme ile bir gelişim gösterdiği hatta bazı ülkelerdeki demokratikleşme süreçlerine katkı sağladığı bilinmektedir. Fakat NGO'lar tamamen neoliberal politikaların bir sonucu veya getirisi olarak kabul edilemezler. Küresel bir bilinç ile hareket etmeye çalışan NGO'lar küresel bir bilince sahip oldukları için tamamen bir ideolojinin veya bir görüşün uzantısı olmaktan çok uzaktırlar. Devletlerin yetersiz kaldığı konular üzerine yoğunlaşan NGO'lar sorunlara çözüm üretmeye çalışan, kamuoyunda sorunlar üzerinde farkındalık oluşturmaya çalışan kurumlardır. NGO'lar kriz dönemlerinde ve kriz meselelerin çözüm süreçlerinde uluslararası ilişkilerdeki karar alıcı mekanizmalar ile insanoğlu arasında arabulucu rolü oynamaktadır.

NGO'ların küresel politika üzerindeki yükselişini özetlemek gerekirse kısaca on bir madde altında açıklayabiliriz. İlk olarak NGO'ların iyimser yaklaşımları ve dengeleyici rolleri önemli bir etkidir. İkincisi ise küreselleşmenin yaygınlaşmasıdır. Daha önce bahsedildiği gibi küreselleşmenin katkısı NGO'ların etkinlik kazanmasında ve kendine alan bulmasında önemli katkılar sağlamıştır. Üçüncüsü ise küreselleşme ile güvenlik algılarının değişmesidir. NGO'lar insani ve bireysel güvenliğin ön plana çıkması ile önemli aktörler haline gelmişlerdir. Dördüncüsü ise neoliberal politikaların yaygınlaşması ile devletlerin birçok sosyo-ekonomik desteği durdurmasıdır. Toplumların sosyal, ekonomik ve sağlık gibi alanlarda desteğe duyduğu ihtiyaç neoliberal politikalardan sonra NGO'lar tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. Beşincisi ise neoliberal politikalar sonrasında toplumların sosyal kaygılarında yaşanan artıştır.

NGO'lar toplumların sosyal kaygılarında yaşanan bu artış ile küresel ölçekte uluslararası örgütlerin ve devletlerin karar süreçlerine etki edebilme yeteneği kazanmıştır. Altıncısı ise küreselleşme ile hem mevcut hem de yeni meydana gelen sorunların küresel bir boyut kazanmasıdır. Küresel boyut kazanan bu sorunlara karşı devletlerin veya toplumların tek başlarına alacakları önlemler yetersiz kalmaktadır ve ortak bir irade zorunluluk haline gelmiştir. Yedincisi NGO'lar devletler ve toplumlar arasında bir köprü rolü görmeye

başlamıştır. Siyasilerden uzak olan yapıları ile toplumların hak arama girişimleri NGO'lar aracılığı ile gerçekleşmeye başlamıştır. Sekizincisi ise iletişim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ile NGO'ların kamuoyu oluşturabilme ve bilgi paylaşımı sağlayabilme yetenekleri hızlanmış olmasıdır. (Yıldız, 2006, s. 100) Bu çerçevede NGO'ların etki alanları ve etki yöntemleri ciddi bir genişleme yaşamıştır. Dokuzuncusu ise Soğuk Savaş sonrasında devletlerin insani yardım politikalarına olan ilgisinin artmış olmasıdır. Onuncu neden ise hem BM hem de Batılı ülkelerde mevcut NGO'ların karar süreçlerine dahil edilmesidir. Son olarak ise dünya genelinde eğitim düzeyinin artmış olmasıdır. İnsanlar hak arayışları için çeşitli yöntemler kullanmaktadır, fakat insanlar çoğu zaman NGO'ları tercih etmektedir. Görüldüğü gibi NGO'lar birçok kırılma noktasından geçerek günümüze ulaşmışlardır. NGO'ların yaşamış olduğu bu kırılma noktaları NGO'ların dönüşmesine sebep olmuş ve bahsi geçen dönüşümler NGO'ların küresel politikada aktif rol almasına ve devletlerden ve uluslararası örgütlerden doğan güç boşluklarını doldurmasına neden olmuştur. NGO'ların karar alma süreçlerine etki edebilmesi ve toplumun karar alma süreçlerine etki edebilmesi için NGO'ların yönetim içerisinde olması gerektiğini vurgulayan görüşlerde mevcuttur. NGO'ların ne kadar etkili olduğunu anlayabilmek için NGO'ların başarılı örneklerine değinmek gerekir fakat çalışmanın tarafsızlığını koruyabilmek adına NGO'lara yönelik eleştirilerde incelenecektir.

3.5. NGO'ların Başarılı Olduğu Örnekler

NGO'ların uluslararası kararlara, devlet politikalarına ve uluslararası örgütler nezdinde yapılan konferanslara ve benzeri süreçlere etki edebildiği başarılı sonuçlar elde edebildiği süreçler yaşanmıştır. Bu başlık altında kısa kısa bu başarılı girişimlere değinilecek ve aynı zamanda çalışmanın tarafsızlığı için NGO'lara yöneltilen eleştirilerde incelenecektir. Fakat bu süreçte etki edebildikleri ve edemedikleri her girişimde birinci bölümde incelenen etki yöntemleri ve teknikleri kullanılmıştır. Başka bir ifade ile başlık altında değerlendirilecek olan örneklendirmeler de nasıl etkili olduklarına değinilmemiştir.

Bu çerçevede verilebilecek ilk örnek dünya genelinde Köleliğin yasaklanması olacaktır. Bilinen ilk NGO'lardan olan "Kölelik Karşıtı Cemiyeti" Britanya'da ortaya çıkmıştır. Dünya genelinde köleliğin kaldırılması için ciddi çalışmalar yürütmüş ve birçok NGO'yu yanına çekerek ortak çalışmalar yürütmüştür. ABD ve Avrupa'da kademeli olarak kölelik yasaklanmış olsa da en genel yasaklama kararı Milletler Cemiyetinde 1929 yılında alınmıştır. (Şaşmaz, 2012, s. 61)

1992 yılında gerçekleştirilen Rio Dünya Zirvesi NGO'ları BM sistemi içerisine dahil eden sürecin başlangıç noktası olmuştur. Dünya zirvesinde NGO'ların sağlamış olduğu katkılar ESK danışmanlık sisteminin tekrar değerlendirilmesini sağlamış ve ulusal NGO'larında danışmanlık statüsü elde etmesini sağlamıştır.

BMÇKK hem küresel çevre sorunlarının ele alınması hem de NGO'ların katılımlarının artması açısından dönüm noktası olmuştur. Rio Dünya Zirvesine 1400 NGO danışmanlık statüsü ile katılım sağlamıştır. NGO'ların paralel olarak düzenlediği konferansa ise 9000'e yakın NGO'nun katıldığı tahmin edilmektedir. 1983 yılında BM 38/16 kararı kabul edilmiş ve Dünya Kalkınma ve Çevre Komisyonu oluşturulmuştur. (Şaşmaz, 2012, s. 60) Komisyon tarafından 1987 yılında hazırlanan ortak geleceğimiz adlı raporun oluşturulmasında BM uzmanlık kuruluşlarının ve NGO'ların görüşlerine başvurulmuştur. Rapor sürdürülebilir kalkınma kavramının uluslararasılaştırılması bakımından çok önemlidir. BMÇKK öncesi oluşturulan bu çerçevenin oluşturulmasında ABD'de yer alan çevre NGO'larının etkinliği çok önemlidir. Bahsi geçen komisyon yetmiş ülkede yüz altmış kuruluş ile ortak çalışmalar yürütmüştür. Kuruluşlar arasında devletlerarası, çevre, kalkınma vb. NGO'lar ve sendikalar, mali kuruluşlar, medya kuruluşları vb. kuruluşlar yer almaktadır. BM'in NGO tanımına göre ise bu tür kuruluşların tamamı NGO olarak kabul edilmektedir. Komisyon çalışmaları ile Brundtland raporu meydana getirilmiş ve bu rapor BMÇKK için seferber edilmeye çalışılmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma komisyonu Gündem 21 başlığı altında toplanmıştır. Gündem 21 de NGO'ların uzmanlık, deneyim gibi kaynaklarından yararlanılabilmesi, devletlerin ve BM sistemlerinin karar alma ve uygulama aşamalarına NGO'ların katılımlarının arttırılabilmesi için SKK'na (Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu) NGO'ların katılımı kolaylaştırılmıştır. Rio Zirvesine katılan 1400 NGO'nun 570'i SKK oturumlarında yer almıştır. Danışmanlık statüsüne sahip olan NGO'lar gözlemci olarak toplantılara katılabilmiş, yazılı açıklamalar yapmış ve kısa konuşmalar yapabilmişlerdir. Aynı zamanda Konferans kararlarının uygulanmasında önemli roller üstlenmişlerdir.

1980'lerde iklim hareketi ilk defa aktivistlerin çabaları ile gündeme taşınmıştır. İlk gündeme taşıma girişimleri genellikle bilim adamları ve çevre aktivistleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çevreler ciddi boyutta çevre sorunlarını gündeme taşımışlar ve destek sağlamışlardır. Bahsi geçen dönemde yer alan aktivistler ciddi lobicilik ve savunuculuk faaliyetleri ile sonuçlar elde etmeye çalışmışlar ve kısmen başarılı olmuşlardır. Bu dönemde

gerçekleştirilen iklim hareketi başarıya oldukça yaklaşmış fakat baskı ve çıkar gruplarının karşı girişimleri ile tam anlamı ile istedikleri başarıyı elde edememişlerdir. Fakat küresel çevre sorununun uluslararası gündeme taşınmasında büyük bir rol oynamışlardır. 1960'lı yılların başlarında başlayan nükleer karşıtlığı ve çevre hareketleri vb. toplumsal hareketler ABD'de 1970'li yıllarda hızla destekçi kazanmaya başlamıştır. ABD'de yaşanan bu gelişmeler sonrasında 1979 yılında Cenovada iklim konferansı gerçekleştirilmiş ve hemen ardından dünyanın en zengin yedi ülkesinin katılımı ile Tokyo'da bir toplantı daha yapılmış ve karbon emisyonlarının azaltılması ile ilgili ortak bildiri yayımlanmıştır. (Kesgin, 2012, s. 64)

Rio Dünya Zirvesi sonrasında 1994 yılında BM Nüfus ve Kalkınma Konferansında, 1995 yılında Sosyal Gelişme Konferansında yayımlanmış olan bildirilerde NGO'ların sorun çözme potansiyeli yüksek olan aktörler olduğu vurgulanmıştır. 1995 yılında gerçekleştirilen BM Çevre Kadın Konferansında kadınların örgütlenmesi ve güçlenmesi adına NGO'ların büyük öneme sahip olduğu vurgusu yapılmıştır. 1990'lı yıllar ile BM ve diğer uluslararası örgütlerin gerçekleştirdiği zirvelerde NGO'ların katılımları ciddi sayılara ulaşmıştır. NGO'lar aynı zamanda İnsan "Hakları Evrensel Beyannamesi", "1979 Kadınlara Karşı Bütün Ayrıcalıkların Kaldırılması Konvansiyonu" ve "1989 Çocuk Hakları Konvansiyonun" oluşturulmasında ve kararlarında etkili olmuşlardır. (Fanid, 2020, s.2794) NGO'lar aynı zamanda uluslararası örgütlere yönelikte girişimlerinde başarılar elde etmişlerdir. IMF ve DB'na yönelik 2001 yılının mayıs ayında Prag'ta yapılan protestolar büyük bir yankı uyandırmış ve DB Başkanı NGO'lar ile görüşmeler gerçekleştirerek sorunların çözümü için bir yıllık bir süre istemiştir. Bu tür örnekler çok sayıda mevcuttur.

Antarktika'nın dünya parkı olarak seçilmesinde NGO'ların çok büyük payı bulunmaktadır. Antarktika kıtası ile ilgili egemenlik iddia eden birçok ülke 1961 yılında Antarktika antlaşmasını imzalamıştır. Yapılan bu anlaşmaya tepkiler çevre ile ilgili çalışmalar yürüten NGO'lar tarafından gelmiştir. Özellikle Greenpeace örgütü Antarktika'nın dünya parkı olarak ilan edilebilmesi için ciddi girişimlerde bulunmuştur. 1991 yılında Madrid de düzenlenen Madrid Protokolü ile Antarktika üzerinde otuz yıl boyunca maden arama ve işletme faaliyetleri yasaklanmıştır. Madrid Protokolü ile Antarktika kıtası dünya parkı olarak ilan edilmiştir. (Keck & Sikkink, 1998, s. 226)

Brent Sport petrol platformunun parçalanmasında ise yine NGO'lar ciddi roller üstlenmişlerdir. Bu olgu Greenpeace'in 1985 yılında başarı ile yürüttüğü iki büyük çalışmadan biridir. Brent Poll Kuzey denizi üzerine kurulmuş olan bir petrol arama platformuydu. 1990'lı yıllar ile platform eskimiş ve yavaş çalışmaya başlamıştı. Shell firması platformu batırmak istemiş fakat çevre NGO'ları platformun batırılmasına karşı çıkmışlardır. Greenpeace denize petrol yayılmaması için uyarıda bulunmuş ve Greenpeace üyeleri platform üzerine çıkarak olayı dünya gündemine taşımıştır. Shell bu kamuoyu çalışmaları sonrasında ciddi zararlara uğramış ve NGO'lar tarafından gerçekleştirilen eylemler sonrasında Shell firması yüksek maaliyetlere rağmen platformu parçalamak zorunda kalmıştır.

1990'lı yıllar ile NGO'lar meydana gelen birçok çatışma, savaş ve kriz silsilesinde önemli roller üstlendiler. Sudan, Çeçenistan, Irak, Bosna, Gazze, Afganistan, Peru, Sri Lanka, Ruanda gibi bölgelerde var olan savaş ve çatışmalarda meydana gelen insan hakları ihlallerinin uluslararası alana duyurulmasında, savaş ve çatışmalardan etkilenen insanlara insani yardımlar yapılmasında önemli roller üstlenmişlerdir.

"1979 Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine Dair Sözleşme" nin imzalanmasında etkisi olan ve bu konu üzerinde faaliyet gösteren birçok NGO'nun faaliyetleri ile BM Genel Kurulunda 1979 yılında 34/180 sayılı karar kabul edilmiştir. 20 devletin onaylaması ile 1981 yılında karar yürürlüğe girmiştir. "İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesi" BM Genel Kurulu tarafından 1984 yılında 39/46 sayılı karar ile imzaya açılmıştır. Bu alanda faaliyet yürüten NGO'lar sözleşmenin kabul edilmesi ve imzalanmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Sözleşme içerisinde yer alan 17. Madde denetim mekanizması önermiş ve NGO'ların yoğun olarak denetim mekanizması içerisinde olması gerektiğini vurgulamıştır. 1987 Ozon Tabakasına Zarar Veren Maddeler Hakkında Montreal Protokolü, 1992 de 178 ülkenin resmi temsilcileri ve 35.000'den fazla NGO temsilcisinin katıldığı Rio Dünya Zirvesi, Küresel Isınma BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin imzalanması, KYOTO Protokolü, 1997 Kara Mayınlarının Yasaklanmasına Dair Sözleşme ve Uluslararası Ceza Mahkemelerinin kurulmasında NGO'lar çok ciddi roller üstlenmişlerdir ve faaliyetleri ile başarılı sonuçlar elde etmişlerdir.

1970’li yılların başlarında üçüncü dünya ülkelerinin dış borçlarında yüksek bir artış yaşanmıştır. Bu ülkelerin kredi borçları *doğa için borç takası* anlaşması ile bazı NGO’lar tarafından daha düşük fiyatlar ile üstlenilmiş ve bu devletlerin çevre koruma politikalarını kabul etmeleri sağlanmıştır. Bu antlaşma ise NGO’ların ilk antlaşma türü olarak tarihe geçmiştir. NGO’lar anlaşılacağı gibi devlet dışı aktörlerle de antlaşmalar yapmaktadırlar. (Sivil Toplum Örgütlerinin Uluslararası Hukuktaki Yeri, 2020)

1980’li yıllar ile NGO’lar Uluslararası Ceza Mahkemeleri için çok ciddi girişimlere başladılar. 1993 yılında NGO’lar tarafından ortaklaşa yayımlanan bildiri ile faaliyetlerini hızlandırmışlardır. Bahsi geçen süreç 1996 yılında konunun BM Genel Kurulunda görüşülmesini sağlamıştır. Başka bir ifade ile NGO’lar ICC’nin kurulması için yapılan çalışmalara öncülük etmişlerdir. Bosna ve Eski Yugoslavya topraklarında yaşanan soykırım ve katliamlar sonucunda 1993 yılında “Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi” kurulmuştur. NGO’lar ise bu süreçte topladıkları bilgiler, faaliyetleri ve baskıları ile mahkemenin kurulmasında ciddi rol oynamışlardır. Fakat NGO’lar olayların ilk başladığı andan itibaren kamuoyu oluşturma ve olayı uluslararası gündeme taşıma çalışmaları yaparak sorunun dünya kamuoyuna yansıtılmasında da önemli rol oynamışlardır.

Kara Mayınlarının sökülmesinden önce antlaşmanın yapılması ve hazırlık süreçlerinde de bu alanda çalışmalar yürüten NGO’lar önemli rol oynamışlardır. Jody Williams 1992 yılında dünya genelinde Kara Mayınlarının Kaldırılması ile ilgili bir kampanya başlatmıştır. Birçok ülkeden çok sayıda destek bulmuştur. Williams elde etmiş olduğu bu destek ile konu ile ilgili bir komisyon kurulmasında öncülük etmiştir. Kara Mayınlarının yasaklanması ile ilgili çalışmalar altı NGO ile başlamıştır. Kampanyaların başlamasında ise savaşlarda mayınlardan kaynaklanan sivil kayıpların sayısı çok önemlidir. 1993 yılından itibaren NGO’lar konu ile ilgili düzenli konferanslar gerçekleştirmişlerdir. 1996 yılı itibari ile kırk ülkeden altı yüz NGO’nun katıldığı bir yapı haline dönüşmüştür.

Kurulan komitenin gerçekleştirdiği çalışmalar ile 1997 yılında Ottawa da Sözleşme imzalanmıştır. Ottawa Sözleşmesi olarak adlandırılan bu sözleşme Kara Mayınlarının planlanması, üretimi, transferini yasaklarken devletlerin elinde bulunan kara mayınlarını imha etmesini dayatmıştır. ABD sözleşmeyi imzalamamış ve muhalefet göstermiş olsa da 1997 yılında Jody Williams Nobel Barış Ödülünü kazanmıştır. Kara Mayınlarının yasaklanması dünya genelinde en fazla kabul gören antlaşmadır. Dünya genelinde 162 devlet antlaşmanın tarafıdır. NGO’lar elde ettikleri bu başarı sonrasında misket bombalarının yasaklanması için

girişimler başlatmışlardır. 2008 yılında Publin Diplomatik Konferansında Misket bombaları sözleşmesi imzalanmıştır. (Pearce, 2000, s. 30) Ruanda’da yaşananları detaylı olarak inceleyen ve takip eden İnsan Hakları İzleme Örgütü 800.000’ne yakın insanın katledildiğini BM Güvelik Konseyine taşımıştır. 1995 yılında dört NGO liderliğinde ABD’de Brundi/Ruanda politika ve güvenlik formu gerçekleştirilmiştir. Benzer şekilde Avrupa’daki NGO’lar Londra’da bir forum düzenlenmiştir. Bu katliamlardan kaçanlara NGO’lar insani yardımlar sağlamışlardır ve konuya BM’de müdahil olmuştur. 1997 yılında Kimyasal silahlar sözleşmesiyle beraber kurulan daimî denetim mekanizması NGO’ların ciddi çabaları sonucu meydana gelmiştir. Kadın hakları konusunda bütün ülkeler “Equality Now” adı ile denetime tabi tutulmuştur. Mozambik’te 1992 yılında biten iç savaştaki uzlaşmayı “Community of Sant Eqidio” isimli NGO tek başına sağlayabilmiştir. NGO’ların baskıları aynı zamanda uluslararası şirketleri de hedef almaktadır. Nike ve Nestle başta olmak üzere benzer birçok şirket satış politikalarını ve üretim koşullarını daha iyi hale getirmek zorundadır. Tüm örnekler doğrultusunda NGO’lar birçok alanda etkili olmayı başarmıştır.

Greenpeace uzun yıllar süren baskıları ile BM nezdinde 2001 yılında Kalıcı Organik Kirleticilere son verilmesi antlaşmasının imzalanmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Rusya’nın Kyoto Protokolüne dahil olması için yapmış olduğu baskılarda sonuç vermiştir. NGO’lar yedi yıllık bir çaba ile Çin hükümetinin genetiği değiştirilmiş pirinç ticaretini durdurmayı başarmıştır. Bu gibi birçok olaya ve ülkeye müdahalesi olmuştur. (Cicioğlu & Bostancı(B), 2017, s. 75)

Tunus’un yeniden inşası sırasında NGO’ların rolü çok önemlidir. İnsan hakları ve demokrasi ile ilgili yeni yasaların ve politikaların üretilmesinde NGO’lar önemli rol üstlenmişlerdir. Tunusun düşünce suçları ile ilgili çıkartmış olduğu yasalarda Tunus hükümeti NGO’lar ile kapsamlı bir iş birliği gerçekleştirmiştir. NGO’lar yine 2011 yılında yapılan ilk demokratik seçimlerde şeffaflık ve hesap verilebilirlik noktasında çok önemli roller üstlenmişlerdir. NGO’lar Tunus örneğinde görüldüğü gibi ülkelerin iç politikalarına da müdahale edebilen aktörlerdir. Nepalde 2010 yılında Kast Temelli Ayrımcılık Yasağı ve Dokunulmazlık Yasasının hazırlanmasında NGO’lar da yer almıştır.

Köleliğin kaldırılması, Nükleer santraller, savaş, hayvan katliamları, küreselleşme, açlık, küresel çevre, sağlık gibi sorunlara karşı NGO'ların çok önemli katkıları vardır. NGO'lar global ölçekte önemli kuruluşlar ve oluşumlarda meydana getirmiştir. (Korkmaz, 2022, s. 27) Ortak konular üzerine faaliyetler gösteren NGO'lar aynı zamanda ortak kuruluşlar ile çalışmalarını beraber yürütebilmektedir. Bahsi geçen durum NGO'ların daha etkili olmasını sağlamaktadır. Örnek vermek gerekirse eğer World Organization Against Torture (İşkence Karşıtı Dünya Koalisyonu) işkence, keyfi göz altı gibi konular ile ilgilenen NGO'lar tarafından karşılıklı kurulmuş bir koalisyondur. Başta BM olmak üzere birçok kuruluşla karşılıklı iş birliği projeler ve faaliyetler yürütmektedir. OMCT BM İnsan Hakları Komitesi, İşkence Karşı Komite, Irk Ayrımını Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Komite gibi komitelerde raporlar sunabilen ve çalışmalar yapabilen bir kuruluştur. (Dinç, 2007, s. 19)

Son olarak 2018 yılında İsviçre parlamentosunun önünde oturma eylemi yapan Greta Thunberg bu eylem ile iklim hareketinin en dikkat çeken kampanyasını başlatmış oldu. Thunberg ile başlayan bu protesto dünya genelinde her yerden milyonlarca öğrenciye ve yetişkin destekçilere ulaşmıştır. Bahsi geçen bu dalga ise 20-27 Eylül 2019 tarihlerinde milyonlarca insanın katıldığı global bir eylem haftasının yaşanmasını sağlamıştır. Thunberg bu olaylar bir eylem haftasının yaşanmasını sağlamıştır. Thunber bu olaylar sonrasında ilk uluslararası platform konuşmasını Katowice de yapılan UNFCCC tarafından gerçekleştirilen 2018 İklim Zirvesinde yapmış ve dikkatleri üzerine çekmiştir. Thunberg kendine birçok platformda yer bulmuş ve iklim hareketlerinin en başarılı kampanyasını başlatmıştır. (Dunlap & Jacques, 2013, s. 720)

3.6. NGO'lara Yönelik Eleştiriler

Küresel sorunlara yönelmiş ve toplumu temel alarak çalışmalar yürüten NGO'ların başarı ve başarısızlıklarını değerlendirebilmek çok zordur. Başarı ve başarısızlığı yeniden tanımlanabilmektedir. Çünkü NGO'ların girişimlerinin başarıya ulaşmasını karar alıcılardan alınan inisiyatifler, ödünler üzerinden yorumlamak çok eksik ve sorunludur. Toplum temelli NGO'lar daha önce bahsedildiği gibi olayları uluslararası alana taşımayı, uluslararası siyasetin dikkatini sorunlara yöneltmeyi, yasal düzenlemelerin yapılmasını hedeflemiş ve zaman içerisinde bu hedeflere ulaşmayı başarmış örgütlerdir. Toplum temelli örgütler uluslararası kurumlar içerisinde kendine yer bulmuş, denetleme ve konferanslarda söz hakkı alma, temsilci bulundurma gibi yetkilere sahip olmuş aktörlerdir. Bahsi geçen özellikleri ile karar alıcılar üzerinde etkili olabilen baskı grupları olarak değerlendirilmektedirler. (Kesgin, 2012,

s. 78) NGO'lara yöneltilen eleştirilere geçerse eğer en fazla yapılan eleştirileri incelemek faydalı olacaktır. NGO'lar yeni bir çatışma bölgesinde yoğun faaliyet göstermeye hızlı bir şekilde başlamaktadır. Fakat NGO'lar bu şekilde bölgede faaliyet yürüten ulusal NGO'ların faaliyetlerine zarar verebiliyorlar ve bu yüzden ulusal NGO'lar tarafından eleştirilmektedirler.

Bir başka eleştiri ise uluslararası NGO'ların işlevleri üzerinedir. Kosova'da kriz döneminde faaliyetlerine devam eden NGO'ların aralarında iletişimsizlik ve NGO'ların tecrübesizliği gibi durumlar NGO'ların işlevsiz kalmasına neden olmuştur. Bu minvalde NGO'ların bazı durumlarda zarar verebildiği ifade edilmektedir. Uluslararası NGO'ların SSCB'nin yıkılmasında önemli rol oynadığı ve Ruanda, Irak ve Somali gibi iç çatışmaların bulunduğu bölgelerde bazı Uluslararası NGO'ların olumsuz faaliyetlerde bulunduğu da yapılan eleştiriler arasında yer almaktadır. Bazı uluslararası NGO'ların terör eylemlerinde bulunduğu dahi iddia edilmiştir. Örnek vermek gerekirse 1998 yılında Kenya'da ABD elçiliğine yapılan saldırının sorumluları arasında gösterilen NGO'larda mevcuttur. NGO'lara yöneltilen bir başka eleştirisi ise çok çeşitli olan sorunları temel bir noktaya indiriyor olmalarıdır. En sık karşılaşılan örnek ise üçüncü dünya ülkelerinin borçlarının silinmesi ile ilgili yapılan NGO girişimleridir. Kampanyalar borçların silinmesi ile sonuçlanmadığı gibi kredi sağlayan kuruluşlarında kredi vermekten çekinmesine sebep olmaktadır.

Bir diğer eleştiri ise NGO'ların meşruiyet alanlarına sahip olmadığı, yönetim ekiplerinin seçimle belirlenmediği ve yönetici ekibin kimleri veya kimi temsil ettiklerini bilmediği yönündedir. Bu durum ise NGO'ların geleneksel liderlik yapılarına sahip olduğu, süreklilik sağlayamadığı ve şeffaf olmadıkları yönünde eleştirileri beraberinde getirmektedir. NGO'ların istenilen seviyede katılımcı olmadığı aynı amaçları taşıyan diğer NGO'lar ile iş birliğine yatkın olmadığı da yapılan eleştiriler arasında yer almaktadır.

Uluslararası NGO'lara kaynak sağlayan Batı menşeli kuruluşların siyasi ve kültürel bağlarından dolayı bahsi geçen NGO'ların Batılı devletlerin kontrolünde olduğu onların politikalarını gerçekleştirmeye çalıştığı iddia edilmektedir. Özellikle bahsi geçen NGO'ların demokrasi ve özgürlük kavramları altında yaygınlaştırmaya çalıştığı değerlerin küresel kapitalizm için çalışan normlar olduğu iddia edilmektedir. Bu durum ise NGO'ların bağımsız sermaye yapılarının sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu minvalde küresel NGO'ların birçoğunun Batı menşeli olması dünya genelinde Batılı devletlerin çıkarlarını gözetken kuruluşlar olarak yorumlanmasına neden olmuştur. Yine ÇUŞ'ların NGO'lara sağlamış

olduğu kaynakların NGO'ların tarafsızlığı üzerine yapılan eleştirileri arttıran başka bir etken olmaktadır. (Aslan(B) & Alkış, 2013, s. 306)

NGO'ların temsil, hesap verilebilirlik ve şeffaflık konusunda sorunlu ve tartışılıyor olmasına rağmen dünya genelinde demokrasinin yayılmasına destek veriyor olması NGO'ların meşruiyetinin sorgulanmasına neden olan bir başka etken olmaktadır. Bu minvalde NGO'lara verilen sorgusuz ve sınırsız destekler eleştirilmektedir. Bu eleştirileri yönelten taraflar NGO'ların anti-demokratik unsurlara sahip olduğunu ifade etmektedir. (Aslan(B) & Alkış, 2013, s. 307) NGO'ların kriz bölgelerinde ekonomik kalkınma amacı ile gerçekleştirdikleri faaliyetlerde ülkeler içerisinde nüfusun çok azına ulaşıyor olduğu ve bu minvalde NGO'ların yetersiz veya taraflı olduğu eleştirileri de yapılmaktadır. Örnek vermek gerekirse eğer Bangladeş ve Zimbambe gösterilebilir. Bangladeş'te toplumun gelirlerini arttırmaya çalışan NGO'ların ülke nüfusunun %20'inden daha azına ulaştığı tespit edilmiştir. Zimbambe de ise bu durum daha vahimdir. NGO'lar ülke genelinde nüfusun %1'inden daha azına ulaşmaktadırlar.

NGO'ların siyasallaşma etkileri de yapılan farklı bir gözlemdir. Son yıllarda bağışçılar tarafından finanse edilen NGO'ların 1970-1980'li yıllara göre daha az politik olduğu ifade edilmektedir. Bu minvalde ise modern NGO'ların uygulamaların gerçekleştirilmesi ile daha çok ilgilendiği politika ve siyasetten uzak kalmaya çalıştığı iddia edilmektedir. Babbington ve Farrington ise bu durum doğrultusunda NGO'ları fırsatçılar olarak adlandırmaktadırlar. Onlara göre NGO'lar elit ve orta sınıfın kar elde edebilmek için kurduğu paravanlardır. (Zaidi, 1999, s. 267)

Murphy ise NGO'ların etkinliğini değerlendirebilmek için altı soru geliştirmiştir.

1. NGO'lar küresel anlaşmalara taraf mı? Yani küresel politikalar üretebilen rollere sahipler mi yoksa politika üreten aktörler mi sorusuna cevap bulmaya çalışmıştır.
2. NGO'lar uluslararası iş alanlarını ve üniversiteleri harekete geçirmeyi başarabiliyorlar mı? Yani küresel bir kamuoyu oluşturabiliyorlar mı?
3. Demokratik olmayan süreçlerin daha demokratik olabilmesi için çaba gösteriyorlar mı?
4. NGO'ların düzenlediği kampanyalardan kimler faydalaniyor?
5. NGO'lar toplumsal talepleri karşılayabilmek için DTÖ'yü ve bazı ekonomik anlaşmaları düzenlemeye veya dönüştürmeye çalışıyor mu?
6. NGO'lar ticaretin daha adil yapılabilmesi için uğraşıyorlar mı?

Yukarıda bahsedilen bu sorular NGO'ların etkilerini değerlendirebilmek adına önemli süreç ve sonuç kriterlerini ortaya çıkarmaktadır. Süreç kriteri NGO'ların Politika oluşturma ve NGO'ların karar alma aşamalarına katılımını içermektedir. Murphy'e göre bahsi geçen süreçler daha demokratik olacaktır. Sonuç kriteri ise statükoya meydan okuma, adaletin yaygın şekilde sağlanabilmesi ve kampanyaların ihtiyacı olanlara ulaşabilmesini içermektedir. Sonuç olarak NGO'ların başarılı mı başarısız mı olduğunu değerlendirebilmek çok zordur. (Ahmed, 2011, s. 820)

Bazı bilim adamlarının ve politikacıların NGO'lara yönelik en büyük eleştirisi şeffaflık, hesap verebilirlik ve demokrasi üzerine olmuştur dolayısıyla NGO'ların meşruiyetleri üzerine yapılmıştır. NGO'ların birçoğunun toplumun tamamını temsil etmediği ve küresel NGO'ların hepsinin iyi finanse edildiği ve küresel olmayan NGO'ların iyi bir finans kaynağına sahip olmadığı, küresel güce sahip olan NGO'ların kuzey NGO'ları olduğu eleştirileri yapılmıştır. Başka bir ifade ile uluslararası alanda söz sahibi olan ve faaliyetler yürütebilen NGO'ların büyük çoğunluğunun kuzey NGO'ları olduğu ve bu minvalde kuzey ve güney NGO'ları arasında ekonomik kapasitelerinden kaynaklanan büyük bir farklılığın olduğu iddia edilmiştir.

NGO'ların konuları ele alış şekilleri ve en temele indirgemeleri de eleştirilmektedir. NGO'ların bu yaklaşımlarının sorunların çözümlerinde diğer sorunları göz ardı ederek çözümler beklediği ve bu durumun farklı sorunları beraberinde getirdiği iddia edilmiştir. NGO'lara yapılan eleştirilerin birçoğu ön yargılara ve ideolojik bakış açlarına dayanmaktadır. (Lehr-Lehnardt, 2005, s. 14)

SONUÇ

Küreselleşme serbest piyasa ekonomisi, toplumlararası etkileşim ve iletişimin evrenselleşmesi ve teknolojik gelişmeler çerçevesinde gelişme göstermiş bir olgudur. Küreselleşmenin bu doğrultuda bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Tarihsel olgular küreselleşmenin var olmasını ve gelişerek şekillenmesini sağlamıştır. Küreselleşme bir dönem içerisinde bir anda var olmuş bir olgu değildir. Tarihsel bir geri plana sahip ve tarihsel olgular sayesinde gelişen, yeniden düşünülen, kendini, dünyayı ve uluslararası sistemi yeniden şekillendiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960'lı yıllar sonrasında yaşanan gelişmeler küreselleşmenin ivme kazanmasını sağlamıştır. Fakat 1960'lı yıllara kadar yaşanan tarihsel olgular 1960'lı yıllarda ve sonrasında yaşanan gelişmelerin alt yapısını oluşturmuştur. Küreselleşme çok boyutlu bir olgu olduğu için tarihi ve tanımı her boyuta göre yeniden şekillenebilmektedir. Fakat tarihte küreselleşmenin neredeyse her boyutunu etkileyebilmiş ortak olgular mevcuttur. Bu olgular ise küreselleşme tarihi hakkında yeterli bilginin elde edilmesini sağlayan olgular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşmenin modern dönemde yükselişi 1980'li yıllara denk gelmektedir. 1970'li yıllarda ÇUŞ'ların ortaya çıkması, 1980'li yıllarda teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ve 1990 yılında SSCB'nin yıkılması küreselleşmenin modern anlamda yükselişini sağlayan temel olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 1970'li yıllarda uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde başlayan ve 1980'li yıllar uluslararası sistem üzerinde etkinliği göstermeye başlayan uluslararası aktörler ve teoriler üzerinde yaşanan dönüşüm birey odaklı yaklaşımları, uluslararası örgütleri, NGO'ları ve ÇUŞ'ları uluslararası sistem üzerinde ön plana çıkarmaya başlamış ve bu aktörlerin uluslararası sistem üzerinde etkili aktörler olmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda devletlerin dış politika araçları genişlemeye başlamıştır. Aynı zamanda neo-ortaçağ olarak adlandırılan 1948 sonrası dönemde devlet egemenliğinin sınırlandırılması ve dönüştürülmesi tartışılmaya başlanmıştır.

1948 sonrası yıllar da devlet egemenliğinin sınırlandırılabilmesi adına adımlar atılmış ve uluslararası sistem içerisine NGO'lar, ÇUŞ'lar, uluslararası örgütler yeni aktörler olarak rollere sahip olmuştur. 1915-1948 yıllar arasında yaşanan iki büyük dünya savaşı ve ekonomik kriz toplumlar üzerinde devletlerin sınırsız kabiliyet yeteneklerine karşı güvensizlik yaratmış ve devletlerin sınırlandırılması için adımlar atılmasına neden olmuştur. NGO'lar ise doğan boşlukları doldurabilmek adına girişimler de bulunmuşlardır. 1980'li yıllarda yaşanan teknolojik gelişmeler bilginin evrensel boyut kazanmasını sağlamış ve toplumların sosyal ve

kültürel etkileşimini arttırarak bireylerin hak arayış konusunda bilinçlenmesini sağlamıştır. Bu doğrultuda NGO'lara duyulan ilgi ve istek artmaya başlamıştır. NGO'lara karşı duyulan ilginin artmasını sağlayan sebepleri dört nokta üzerinden açıklayabiliriz. İlk olarak devletlerin yaşanan krizler ve savaşlar sonrasında asgari sosyal yardımları sağlayamamasıdır. Bu durum devletlerin savaşları ve krizleri engelleyememiş olmalarını da içermektedir. İkinci olarak iletişim ve haberleşme ağlarının genişlemesi ile konuların ve sorunların hızla küresel kamuoyuna ulaşmaya başlamasıdır. Üçüncü olarak çevre, insan hakları, sağlık gibi birçok sorunun küresel sorun haline gelmesi ve etkilerinin giderek büyümesidir. Dördüncü olarak yaşanan krizler ve sorunlar karşısında devletlerin ilgisizliğinden ve yetersizliğinden dolayı devlet kavramına duyulan güvensizliğin derinleşmesidir.

Özellikle 1980'li yıllarda neoliberal politikaların yaygınlaşması ile NGO'lar ülkelerin demokratikleşme süreçlerinde rol oynamaya başlamış ve popülerlik kazanmışlardır. BM nezdinde NGO'ların katılımları ve kazandıkları statüler NGO'ların uluslararası siyasette yeni aktörler olarak roller üstlenmesini sağlamıştır. 1990'lı yıllarda BM'nin sivil topluma verdiği önem NGO'ların karar alma süreçlerine etki edebilmelerinin ve uluslararası aktör olarak rol almalarını sağlayan bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küresel sorunlar ele alındığında sorunların ulusal çabalar ile çözülemeyecek boyutlara ulaştığı, toplumsal, politik ve ekonomik boyutlarda ciddi hasarlara sebep olduğu görülmektedir. Fakat küresel sorunlara karşı devletlerin ve uluslararası örgütlerin maddi yoksunlukları ve devletlerin zihinsel sınırlılıkları uluslararası aktörlerin alt-üst politika ayırımına gitmelerine sebep olmaktadır. Bahsi geçen zihinsel sınırlılıkların temelinde neoliberal felsefe, dönüşen egemenlik anlayışı ve güvenlik yaklaşımları yer almaktadır. Bu minvalde neoliberal politikaların yaygınlaşması ile devletler ve uluslararası sisteme yeni eklenen diğer aktörler kâr odaklı ekonomi politikaları üretmeye başlamışlardır. Bu durum ise aktörlerin özellikle devletlerin konular üzerinde alt-üst politika ayırımına gitmesini sağlamıştır.

Devletler bu dönem sonrasında ekonomik politikalara ve yabancı sermayeyi çekmeye önem vermişlerdir. Bu doğrultuda ekonomik kazançlara ve sermayenin kârına zarar verebilecek olan politikalara karşı mesafeli bir yaklaşım sergilemeye başlamışlardır. Bu nokta da temel sorun neoliberal politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma içerisinde bahsedildiği gibi neoliberal politikalar insanların günlük hayatlarını ve aktivitelerini dahi metalaştırarak pazara indirgemektedir. Neoliberal politikaların bu yaklaşımı ise küresel sorunların çözümlerinde hem devletlerin hem de diğer uluslararası aktörlerin maddi ve

zihinsel sınırlılıklar yaşamasına sebep olmaktadır. Neoliberal politikaların yaygınlaşması ile devletlerin egemenlikleri ve yetkileri sınırlandırılmış ve polis (koruyucu) devlet anlayışı yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu durum devletlerin politikalarında bağımsız karar alabilmelerini sınırlandırmıştır. Aynı zamanda neoliberal politikalar ile devletler sosyal yardımlarını ve hizmetlerini azaltarak NGO'ların ulusal roller üstlenmesini sağlamışlardır.

Sermaye devletsiz kalamayacağı için piyasa ve/veya piyasaların devletsiz oluşturulabilmesi imkansızdır. Fakat neoliberal teoriye göre devlet piyasanın işleyebilmesi ve oluşturulabilmesi ile görevlidir. Devletlerin neoliberal politikadaki rolünü kısaca özetlersek eğer devletler piyasanın oluşturulmasında müdahaleci, oluşturulan piyasanın işleyişinde minimal, piyasanın, sermayenin ve özel mülkiyet haklarının korunmasında koruyucu devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde sorunların engellenebilmesi için politikaların üretilmesinde, üretilen politikaların uygulanmasında devletler, uluslararası örgütler, ÇUŞ'lar ve sermaye erkleri isteksiz yaklaşımlar ortaya koymaktadır.

Temel kaygıları ise ekonomik kârın azalmasıdır. ÇUŞ'larda devlet egemenliğini sınırlandıran faktörlerden biridir. Neoliberal politikalar ile yabancı sermayeyi teşvik etmek isteyen, ülkesine çekmek isteyen devletler ÇUŞ'ların çıkarlarını gözeterek kararlar almaya başlamışlardır. NGO'lar ise devlet egemenliğini sınırlandıran bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. NGO'lar çalışma içerisinde bahsi geçen etki yöntemleri ile devletlerin kararlarını etkileyebilen aktörler haline gelmişlerdir. Başka bir ifade ile NGO'lar, ÇUŞ'lar, ulus-üstü örgütler ve uluslararası örgütler, kuvvetler ayrılığı, self-determinasyon gibi yaklaşımlar klasik egemenlik anlayışından doğmuş olan egemenliğin sınırlandırılmaz, paylaşılamaz ve mutlaklık ilkelerini ihlal eden gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel kabul artık uzlaşmacı egemenlik yaklaşımıdır. Başka bir ifade ile devlet egemenliği artık ulus-üstü, uluslararası örgütler ve kuruluşlar arasında paylaşılmaktadır. Fakat her şeye rağmen devlet ana aktör olmaya devam etmektedir. 21. yüzyılda devletlerin egemenlikleri artık sınırlandırılmış, paylaşılmıştır. Devletler uluslararası sistem üzerinde ana aktör olarak rol almaya devam ediyor olsalar da devlet artık 17. yüzyıldaki devlet değildir. Devletler artık sorunların çözülebilmesi, krizlerin aşılabilmesi gibi sebeplerden dolayı egemenliklerini kendi rızaları ile uluslararası örgütlere, ulus-üstü örgütlere devretmektedirler. Başka bir ifade ile küreselleşme devletlerin siyasi iradelerinin ulus-üstü ve ulus-altı dinamiklere ayrılmasını sağlamıştır. 1970 ve 1980'li yıllarda uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar ve küreselleşme etkileri devletlerin işlevlerini ve yetki alanlarını sınırlandırmıştır.

Egemenlik alanında yaşanan bu dönüşüm devletlerin güvenlik algısında da etkiler yaratmıştır. 1990-2000 yılları arasında yaşanan insan hakları ihlalleri, soykırımlar, 11 Eylül saldırısı, yaşanan iklim krizleri ve salgın hastalıklar devletlerin artık realist perspektifte yer alan askeri ve stratejik güvenlik algıları ile politikalar üretemeyeceğini, yetersiz kalacaklarını göstermiştir. 21. yüzyıl ile küreselleşme ve neoliberal politikaların etkileri doğrultusunda terörizm, çevre, sağlık, iklim, kaçakçılık, göç, uyuşturucu, sınır sorunları gibi birçok sorun ortaya çıkmış ve aynı zamanda mevcut sorunlar küresel boyutlar kazanmıştır. Devletler ise bu sorunlar karşısında klasik güvenlik anlayışı ile baş edememiş ve güvenlik yaklaşımlarını derinleştirmişlerdir.

Devletlerin güvenlik yaklaşımlarını derinleştirmesi ise üst-alt politika ayırımına gitmelerini sağlamıştır. Aynı zamanda devletler Soğuk Savaş sonrası döneme kadar realist perspektifte bir güvenlik anlayışını benimsemişlerdir. Soğuk Savaş sonrasında hem uluslararası ilişkiler teorilerinde hem de devletlerin politikalarında görüldüğü gibi klasik askeri güvenlik yaklaşımları terk edilmiştir. Devletler çeşitli güvenlik sorunlarına önem vermeye başlamışlar ve bireysel güvenlik, çevre, sağlık gibi konularında güvenlikleştirilmesi gereken sorunsallar olarak ele alınmaya başlandığı görülmektedir. Bu minvalde sorunların güvenlikleştirilmesi, bireylerin sorunlar hakkında bilinçlendirilmesi ve sorunların siyasallaştırılması bir problem olarak karşımıza çıkmıştır. Bu doğrultuda devletlerin maddi yoksunluklardan ve zihinsel sınırlılıklardan kaynaklı olarak sorunların siyasallaştırılması ve güvenlikleştirilmesinde çekimser ve isteksiz davranışları karar alma ve uygulama süreçlerinde bir güç boşluğu yaratmıştır. NGO'lar ise tam olarak bu nokta da kamuoyu meşruiyetlerine ve tarafsızlıklarına dayanarak ortaya çıkan bu güç boşluğunu doldurmaya çalışmaktadırlar.

NGO'ların bu yaklaşımları kamuoyu tarafından destek bulabilmektedir. Küreselleşme ile toplumların ihtiyaçları, hobileri ve istekleri benzerlikler göstermeye başlamıştır, bu doğrultuda standart üretim kalıpları meydana gelmiştir. Tüketim ürünlerinde çeşitlilik artmış, serbest piyasa ekonomisi ile rekabet politikası meydana gelmiş ve ürün kaliteleri doğrudan etkilenmiştir. Sınırlar artan ticaret ağları ile geçirgen hale gelmiştir. Sermaye kâr odaklı olduğu için devletlerin politikalarında etkili olabilme yeteneğine sahip olmuştur. Ticaretin serbestleşmesi ile devletler yabancı yatırımlara önem vermeye başlamışlardır. Hükümetler vergi oranlarını düşürmüş, dış yatırımları teşvik etmek, yabancı sermayenin kârını aktarabilmek ve sıcak para akışı sağlayabilmek için politikalar üretmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda çok uluslu ve küresel şirketlerin sayıları hızla artmaya başlamıştır.

Özet olarak sınır ötesi üretim ve dünya genelinde ürünler küresel ticaret için günlük hayatı pazara indirgemıştır. Devletlerin ekonomilerini ve iç piyasayı korumak için üretmiş olduğu vergilendirme ve kota sınırları küreselleşmenin önündeki engeller arasında kabul edilmeye başlanmıştır. ÇUŞ'lar ise bu doğrultuda politikalar üreten devletlere yatırımlarını aktarmaktadırlar. Yaşanan küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık devletlerin egemenliklerinin farklı kurumlar ile paylaşılmasına neden olmuştur. Uluslararası sermayenin kota ve vergi politikalarından kurtulabilmesi için devletlerin uluslararası iş birliği yapması bir zorunluluk haline gelmiştir. Devletler için ise yabancı sermayeyi ülkelerine çekebilmek için politikalar üretmek üst politika konuları arasında kendine yer bulmuştur. Bu durum ise ÇUŞ'ların ve özel sektörün büyümesini sağlamış, devletlerin ise hem ulusal hem de uluslararası piyasalar üzerindeki kontrol yetkisini daraltmıştır. Özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda rekabet piyasası ile devletler ve özel sektör için neredeyse her şey piyasaya indirgenmiştir. Devletler ise çalışmaya konu edilmiş olan küresel sorunların çözümlerinde kâr odaklı ve sermaye odaklı politikalarından dolayı gönülsüz yaklaşımlar ortaya koymuşlardır. Özellikle ÇUŞ'ların kâr odaklı politikaları ve maliyetleri azaltacak bölgelere yatırım yapmaları devletlerin ÇUŞ odaklı politikalar uygulamasına sebep olduğu gibi devletlerin sorunların çözümlerinde geri planda kalmalarına da sebep olmaktadır.

Doğal kaynak kullanımları, üretim tesislerinin yeniden yapılandırılması, yeni pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi, teknolojinin büyük ilerleme sağlaması gibi gelişmeler 21. yüzyılda devletlerin politikalarını etkileyen faktörler olarak karışımıza çıkmaktadır. Ulus devletler sermayenin kârını koruyabilmek ve yatırımlarını teşvik edebilmek için her türlü toplumsal, yasal ve idari sınırlandırmayı reddetmişlerdir. Bu durum ise devletlerin ekonomik endişelerini üst politika olarak kabul ettiğini, küresel sorunları alt politika olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Özetle devletler ÇUŞ yatırımlarını çekebilmek ve sürdürülebilir hale getirebilmek için küresel sorunların çözümlerine karşı katı bir tutum sergilemektedirler.

NGO'ların başarılı girişimlerine baktığımızda birçok etki yöntemine sahip olduğu ve bu yöntemler ile birçok sorunun uluslararası ilişkilere konu edildiği, sorunların çözümleri için uluslararası aktörleri bir araya getirebildiği, sorunların çözümlerinde ve karar alma süreçlerinde ciddi etki alanına sahip olduğu ve uluslararası siyaset için önemli bir aktör olduğu görülmektedir. Devletlerin maddi yoksunlukları ve zihinsel sınırlılıkları küresel sorunların çözümlerinde isteksiz kalmalarına sebep olmaktadır, aynı zamanda bu durum bir güç boşluğu ortaya çıkarmaktadır.

NGO'ların tarafsız olmaları, çıkarlarının toplumsal çıkarlar doğrultusunda belirlenmiş olması, kâr amacı taşımayan kuruluşlar olması gibi faktörlerden kaynaklı olarak toplum üzerinde güven sağlamış olması NGO'ların güç boşluğunu doldurabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda NGO faaliyetlerinin şiddetten uzak faaliyetler olması, karar alıcı aktörler ile bireyler arasında arabulucu rolünü üstlenmesi ve faaliyetlerinin için de toplum yararına faaliyetlerin bulunması ise yine NGO'ların güç boşluğunu doldurabilecek ve bireylerin rızasını kazanabilecek aktör olduğunu göstermektedir. Neoliberal politikalar ile devletlerin sınırlandırılmış olması, karar süreçlerinde ÇUŞ'lar gibi kâr amacı taşıyan aktörlerin etkin olmaya çalışması ve ekonomik çıkarların ön planda tutuluyor olması NGO'ların varlığına duyulan ihtiyacı arttırmaktadır. Bu nokta da devletlerin ve diğer uluslararası aktörlerin faaliyetlerinin gözlenmesi, takip edilmesi ve zararlı etkilerine karşı önceden önlemler alınabilmesi için NGO'lara ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışma içerisinde bahsedildiği gibi NGO'lar sadece devletleri inceleyen aktörler değildir.

Son olarak mevcut çalışma NGO'ların uluslararası sistem üzerindeki etkisini ve rolünü felsefi, politik ve sosyolojik olarak açıklamaya çalışmaktadır. Devletlerin son kırk beş yıl içerisinde egemenlik ve güvenlik anlayışlarında yaşanan dönüşüm ve neoliberal politikaların etkileri incelenmiş ve devletlerin artık zihinsel sorunlar yani felsefi yaklaşımlarının dönüşüm geçirdiği sonucuna varılmıştır. Toplum temelli, küresel etki alanlarına ve yöntemlerine sahip NGO'lar insani değerler üzerinden faaliyetlerine insani amaçları doğrultusunda devam ettiği sürece uluslararası aktörler ve sivil toplum arasında arabulucu rolünü üstelenebilecek aktörler haline geleceklerdir. 21. yüzyıl ile uluslararası sistemi NGO'lar olmadan incelemek uluslararası sistemin ve küresel siyasetin eksik incelenmesine sebep olmaktadır. Fakat NGO'ları yüceltmek ise küresel siyasetten kopmaya ve ütopyacı fikirlerin doğmasına sebep olacaktır.

Türkçe literatür içerisinde NGO'ların küresel siyaset üzerindeki etkisini inceleyen iki tez çalışması mevcuttur. İki çalışmada benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu çalışma da benzer bir sonuca ulaşmış olmasına rağmen felsefi, politik, sosyolojik ve ekonomik incelemeler ile küreselleşme, NGO'lar, devletler, uluslararası örgütler ve diğer uluslararası aktörlerin fikirsel dönüşüm süreçleri açıklanmaya çalışılmıştır. NGO'ların bu dönüşüm sürecinde uluslararası sistemin ana aktörlerinden doğan güç boşluğunu doldurabilecek aktörler olduğunu hem felsefi hem politik hem de sosyolojik incelemeler ile ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Literatür içerisinde NGO'ların etkin olduğu sonucunu elde etmiş birçok çalışma mevcut olsa da özellikle bu etkinliğin felsefi temellerini inceleyen çalışmalar genel olarak neoliberal

politikalar üzerinden ilerlemektedir. Fakat devletlerin değişen güvenlik algıları ve egemenlik algıları neoliberal politikalar kadar etkili olmaktadır. Bu çalışma içerisinde devletlerin değişen zihinsel algıları açıklanmaya çalışılmış küresel sorunların çözümünde maddi yoksunluklardan kaynaklanan gönülsüzlüğün ve isteksizliğin temelinde felsefi anlayışta yaşanan dönüşüm olduğu vurgulanmıştır.



KAYNAKÇA

- Abdurrahmanlı, E. (2018). Küreselleşme Olgusuyla Birlikte Büyüyen Terörizm. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(18), s. 586-605.
- Acar, Ü. (2020). Uluslararası Siyasetin Belirlenmesinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Önemi. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 2(2), s. 57-80.
- Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2014). *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*. (F. R. Velioğlu, Çev.) İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Adaoğlu, H. S. (2008). Küreselleşme ve Egemenlik Kavramının Değişmesine Yol Açan Etmenler. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 66(2), s. 3-22.
- Ahmed, S. (2011). The Impact of NGOs International Organizations: Complexities and Cnsiderations. *Brooklyn Journal of International Law*, 36(3), s. 817-840.
- Aktel, M., & Kanat, S. (2019). Küreselleşme ve Güvenlik: Ulusal Güvenliğe Yönelik Yakın Yeni Tehditler. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(15), s. 112-126.
- Akukwe, C. (1998). Growing Influence of Non Governmental Organizations in International Health: Challenges and Opportunities. *Roy Soc Health*, 118(2), s. 107-115.
- Akyılmaz, B. (1998). Milli Egemenlik Kavramının Gelişimi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), s. 1-12.
- Andrew, H. (2017). *Politics*. (H. Yücel, Dü., & B. B. Özipek, Çev.) İstanbul: Adres Yayınları.
- Aras, B., & Bacık, G. (2004). *11 Eylül Öncesi ve Sonrası*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Aslan(B), S., & Alkış, M. (2013). Küresel Sivil Topluma Kavramsal Bir Bakış. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(18), s. 299-310.
- Aslan, S. (2010). Sivil Toplum Kavramsal Değişim ve Dönüşüm. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(33), s. 188-219.
- Ateş(B), D. (2006). Küreselleşme Ne Kadar Tek Boyutlu? *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(1), s. 27-38.
- Ateş, D. (2010). Küresel Ekonomik Kriz, Devlet ve Dış Politika. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), s. 912-937.
- Ayaz, S. (2021). Globalization Phenomenon and Its Effects. *Kafkasya Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), s. 1199-1217.
- Aydemir(B), C., & Kaya, M. (2007). Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(20), s. 260-282.
- Baharçiçek, A. (2022). Hükümet Dışı Örgütler (NGO's) ve Demokratikleşme. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), s. 297-308.

- Bakan, S., & Tuncel, G. (2012). Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi. *Birey ve Toplum Dergisi*, 2(3), 51-65.
- Balcı, A. (2006). Roland Robertson Küreselleşme ve Kültür. *Dergi Park*, 1(1), 25-36.
- Baldwin, D. A. (1997). The Concept of Security. *Rewiev of Inernational Studies*, 23(1), s. 5-26.
- Balkanlı, O. (2002). Küresel Ekonominin Belirleyici Faktörleri Üzerine. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), s. 13-26.
- Barkin, J. S., & Cronin, B. (1994). The State and Nation: Changing Norms and the Rules of Sovereignty in International Relations. *Cambridge Universty Press*, 48(1), s. 107-130.
- Barnett, R. (2000). *The Structure of Liberty: Justice and the Rule of Law*. New York: Oxford Universty Press.
- Başoğlu, A. (2014). Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(7), s. 175-196.
- Bayar, F. (tarih yok). *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*. Ocak 20, 2021 tarihinde Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye: http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/sayi32/firat_bayar.pdf adresinden alındı
- Baylis, J., Smith, S., & Owens, P. (2008). *The Globalization of World Politics an Introduction to International Relations*. Oxford: Oxford Universty Press.
- Baysal, B., & Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 11(22), s. 61-96.
- Bilgin(B), P. (2010). Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 8(14), s. 69-95.
- Bilgin, P. (2003). Indiviual and Societal Dimensions of Security. *International Studies Rewiev*, 5(2), s. 203-220.
- Bilman, L. (2001). *Hükümet Dışı Kuruluşların (NGO) Dünya Ekonomik ve Sosyal Gelişimindeki Roller*. T.C. Dış İşleri Bakanlığı: https://www.mfa.gov.tr/hukumetdisi-kuruluslarin-_ngo_-dunya-ekonomik-ve-sosyal-gelisimindeki-rolleri.tr.mfa adresinden alındı
- Bimay, M. (2022, Aralık 30). Küresel Göç Krizleri ve Uluslararası Göçlerin Geleceğine İlişkin Bir Değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), s. 87-106.
- Bingül, B. A., Türk, A., & Ak, R. (2020). Covid19 Bağlamında Tarihteki Büyük Salgınlar ve Ekonomik Sonuçları. *Turkish Studies*, 15(4), s. 189-200.

- Birpınar, M. E. (2022). Küresel Sorun: İklim Değişikliği Gelişimi, Uluslararası Müzakereler ve Türkiye. *Çevre Şehir ve İklim Dergisi*, 1(1), s. 20-36.
- BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi. (2020). Haziran 6, 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa> adresinden alındı
- Bockman, J. (2013). Neoliberalism. *Journal Article*, 12(3), s. 14-15.
- Bodin, J. (2012). *On Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bookchin, M. (2014). *Toplumsal Ekolojinin Felsefesi: Diyalektif Doğalcılık Üzerine*. (R. G. Ögdül, Çev.) İstanbul: Sümer Yayıncılık.
- Booth, K. (1997). Security and Emancipation. *Rewiev of International Studies*, 17(4), s. 313-326.
- Bostancı, B. (2017). Uluslararası Sitemde Hükümet-Dışı Örgütlenmelerin Etkinliği. *Yüksek Lisans Tezi*, s. 1-87.
- Boward, A. (2003). Politikaları Etkileme Süreçlerinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. *Sivil Toplum Yönetimi Konferans Yazıları* (s. 1-9). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Bozkurt, V. (2000). Küreselleşme: Kavram-Gelişim ve Yaklaşımlar. *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 2(1).
- Brown, J. (2002). Yönetişim ya da Neoliberalizmin Siyasi Düzeni. (T. Gülcan, Çev.) Birikim Dergisi: <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-158-haziran-2002/2348/yonetisim-ya-da-neo-liberalizmin-siyasi-duzeni/5202> adresinden alındı
- Brown, L. R. (1977). *Redefining National Security*. Washington: Worldwathc Institue.
- Buzan(B), B. (2008). Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), s. 107-123.
- Buzan, B., & Hansen, L. (2009). *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge Universty Press. <https://ir101.co.uk/wp-content/uploads/2018/10/buzan-the-evolution-of-international-security-studies-compressed.pdf> adresinden alındı
- Cengiz Dinç, B. K. (2021). Irkçılık ve Avrupada Yükselen Aşırı Sağ Partiler. *Eurasian Conference on Language& Social Sciences* (s. 508-520). Ekaterinburg: Ural Federal University.
file:///C:/Users/User/Desktop/tez%20savunma/okunanlar/KongreKitab%20sayfa%20532-513%20ciddi.pdf adresinden alındı
- Cherkaoui, M. (2022, Eylül 15). *The Shifting Geopolitics of Coronavirus and the Demise of Neoliberalism (Part 1)*. Ekim 19, 2022 tarihinde Al Jazeera Centre for Studies: <https://studies.aljazeera.net/en/reports/shifting-geopolitics-coronavirus-and-demise-neoliberalism-%E2%80%93-part-1> adresinden alındı

- Cicioğlu, F., & Bostancı(B), B. (2017). Uluslararası Sistemde Hükümet Dışı Örgütlenmeler: Greenpeace Örneği. *Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), s. 71-82.
- Clarke, G. (1998). Non-Governmental Organizations and Politics in the Devolving World. *Political Studies*, 36(52), s. 36-52.
- Çakmak, C. (2004). The Role of Non-Governmental Organization in the Norm Creation Process in the Field of Human Rights. *Turkish Journal of International Relations*, 3(1), s. 100-122.
- Çalış(B), Ş., & Özlük, E. (2006). *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*. (Ş. H. Çalış, Dü.) Konya: Çizgi Kitapevi.
- Çalış, Ş., & Özlük, E. (2006). Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları: İhmal Edilmiş Bir Gerçeklik, Sivil Toplum/ Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel ve Kavramsal Bir Bakış. III. *Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi* (s. 9-20). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Çelik, M. A., Gülersoy, A. E., İdem, Ş., & Dedeoğlu, Ç. (2017). Yerelden Küresele Evrilen Ekolojik Krizin Psiko-Sosyal ve Politik Ekolojik Açılardan İrdelenmesi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*(23), s. 105-122.
- Çelik, M. Y. (2012). Boyutları ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(32), 57-74.
- Çelik, M., Koç, İ., & Ayas, N. (2008). Sivil Toplum Kuruluşları-Devlet İlişkisinin Ekonomik İlişki ve Toplumsal Barış Açısından Değerlendirilmesi. *Küresel Barış* (s. 1-1099). Çanakkale: V. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Bildirim Kitabı.
- Çetin, B. N. (2008). Küreselleşme Olgusunun Farklı Boyutlarıyla Toplumsal Yansıması: Küreselleşme Karşıtı Hareketler. *Doktora Tezi Fırat Üniversitesi*, s. 1-320. Küreselleşme Olgusunun Farklı Boyutlarıyla Toplumsal Yansıması: Küreselleşme Karşıtı Hareketler. adresinden alındı
- Çüçen, A. K. (2006). Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri ve Eleştirisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel Sayı*, 25-34.
- Dalbay, S. (2019). Liberal Politiklardan Neoliberal Politikalara: Sosyal Devletin Dönüşümü. *Akademik Bakış Dergisi*(74), s. 46-68. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1180044> adresinden alındı
- Danışoğlu, A. Ç. (2004). Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 3(5), s. 215-239.
- Demirbaş, M. (2020). 21. Yüzyılın En Büyük Tehdidi: Küresel İklim Değişikliği. *Ecological Life Sciences*, 15(4), s. 163-179.
- Deniz, F., & Dikkaya, M. (2006). Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), s. 71-84.

- Deniz, T. (2014). Yükselen İslamofobi'nin Avrupa Kimliğine Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Edirne.
- Diamond, J. (2003). *Tüfek, Mikrop ve Çelik İnsan Topluluklarının Yazgıları*. (Ü. İnce, Çev.) Ankara: TÜBİTAK.
- Dinç, Y. (2007). İnsan Hakları Sivil Toplum Kuruluşları Ağları. İ. Aktan (Dü.) içinde, *Dünya Avrupa ve Türkiye'de Sivil Ağlar Rehberi* (s. 19). Ankara: Odak Ofset.
- Dondurucu, Z. B. (2014). Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Medya Üzerinden Halkla İlişkiler Çalışmaları. *Yüksek Lisans Tezi*, s. 1-352.
- Doyle, M. W. (1983). Kant Liberal Legacies and Foreign Affairs. *Philosophy & Public Affairs*, 12(3), s. 205-235.
- Dunlap, R. E., & Jacques, P. J. (2013). Climate Change Denial Books and Conservative Think Thanks: Exploring the Connection. *American Behavioral Scientist*, 57(6), s. 699-731.
- Dylan, B. (2012). *New Global Scurity Enviroment*. Strategic Studies Institute US Army War College. <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep12029.7.pdf> adresinden alındı
- Ehrenberng, J. (2020). *Sivil Toplum Bir Fikrin Eleştirel Tarihi*. (M. Doğan, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Elçin, A. B. (2012). *Küreselleşmenin Tarihçesi*. 7 25, 2020 tarihinde meritymm: <http://www.meritymm.com/wp-content/uploads/2013/05/kuresellesme.pdf> adresinden alındı
- Elias, A. (2021, Ocak 14). *The Many Forms of Contemporary Racism*. Temmuz 17, 2023 tarihinde CRİS: <https://www.crisconsortium.org/blog/the-many-forms-of-contemporary-racism> adresinden alındı
- Erdoğan, M. (2003). *Anayasal Demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Esen, S. (2017). Karşı Reform Hareketi ve Dominikenler. *Dini Araştırmalar Dergisi*, 20(50), 111-130.
- Evin, B. (2020). *Uluslararası Toplumun Deniz Haydutluğu İle Mücadele Sürecinin Analizi (1993-2016)*. Ankara: Gece Kitaplığı. Ocak 5, 2021 tarihinde DSpace: <http://acikerisim.ybu.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/1200?show=full> adresinden alındı
- Fazal, T. M. (2020). Health Diplomacy in Pandemical Times. *Cambridge Universty Press*, 74(S1), s. 78-97.
- Freeman, M. (2015). Neoliberal Politikalar ve İnsan Hakları. 17(2), 165-188. (Ş. E. Topuzkanamış, Çev.)

- Freeman, M. (2015). Neoliberal Politikalar ve İnsan Hakları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(2), s. 165-188.
- Gellert, G. A. (1996). Non-Governmental Organization in International Health: Past Successes, Future Challenges. *International Journal of Health Planning and Management*, 11, s. 19-31.
- Gough, M. (2010). Human Security: The Individual the Security Question-The Case of Bosnia. *Contemporary Security Policy*, 23(3), s. 145-191.
- Gönenç, A. A. (2001). *Sivil Toplum: Düşünsel Temeller ve Türkiye Perspektifi*. Altıtaç.
- Gray, V. (2007). Climate Change 2007: The Physical Science Basis Summary for Policymakers. *Energy&Environment*, 18(3-4), s. 433-440.
- Guerrero, D. G. (2018). The Limits of Capitalist Solutions to the Climate Crisis. *The Climate Crisis*. içinde Johannesburg: Wits University Press.
- Gülcan, D. T. (2018). Ekolojik Krizler Karşısında Devletin Rolü Üzerine İdeolojik Bir Tartışma. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 13(59), s. 49-63.
- Hacıtahtiroğlu, K. (2014). Küreselleşmenin Siyasal Etkileri, Göç ve Ukrayna-Rusya Krizi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 259-284.
- Hampson, F. O. (2008). Human Security. *Security Studies An Introduction* (s. 242). içinde Londra: Routledge Press.
- Hanılçe, M. (2010). Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak. *Tarih Okulu Dergisi*, 8(7), 47-70.
- Harvey(B), D. (2015). *On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu*. (E. Soğancılar, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2007). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J. (2009). Küresel Dönüşümler. K. Bülbül içinde, *Küreselleşme Temel Metinler* (s. 131-155). Ankara: Orion Kitabevi.
- Helleiner, G. K. (2001). Markets, Politics and Globalization: Can the Global Economy be Civilized? *Journal of Human Development*, 7(1), s. 243-263.
- Hobbes, T. (2022). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hurberman, L. (2021). *“Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hükümetlerarası İklim Değişikliği 4. Raporu*. (2007). Haziran 14, 2022 tarihinde T.C Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı: <https://cygm.csb.gov.tr/ipcc-ozel-raporlari-haber-248919> adresinden alındı

- Hüseyin Çeken, Ökten, Ş., & Ateşoğlu, L. (2008). Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(2), s. 79-95.
- IPCC 5. Değerlendirme Raporu Açıklandı. (2013). 06 21, 2022 tarihinde WWF: <https://www.wwf.org.tr/?2340/IPCC5degerlendirmeraporuaciklandi#:~:text=De%C4%9Ferlendirme%20Raporu'na%20g%C3%B6re%2C%20%E2%80%9C,tart%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1z%20bir%20%C5%9Fekilde%20ortaya%20koydu.adresinden%20alındı>
- Iriye, A. (1999). A Century of NGOs. *Diplomatic History*, 23(3), s. 421-435.
- İşbilir (b), A. C. (2021). Afrika'da Faaliyet Gösteren Türk STK'ların Barış İnşa Edici Kapasitesi. *Aficonia-İnönü Üniversitesi Afrika Araştırmaları Dergisi*, 1(1), s. 5-25.
- İşbilir, A. C. (2021). Sivil Toplum Kuruluşlarının Barış İnşası Fonksiyonları ve Türk STK'larının Barış İnşa Edici Kapasitesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi*, 8(2), s. 85-126.
- Kant, I. (2018). *Perpetual Peace a Philosophical Essay*. (C. Smith, Çev.) Günay Carolina: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Karadağ, A. (2005). *Demokratikleşme ve Sivil Toplum, Liberal Düşünce Topluluğu Örneği*. (L. Sunar, Dü.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Karadağ, A. K. (2018). Göç, Yoksulluk ve İnsan Hakları. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9(2), s. 485-498.
- Karina Velasco Gonzalez, E. P., Weesie, J., & Poppe, E. (2008). Prejudice towards Muslims in the Netherlands: Testing Integrated Threat Theory. *British Journal of Social Psychology*(47), s. 667-685.
- Kaşıkcı, T. (2016). Küresel Terörizm ve Birleşmiş Milletler Sistemi. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 47, s. 1-21.
- Kaya, M., & Aydemir, C. (2011). Küreselleşmenin Tarihsel Gelişimi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 15-36.
- Kazgan, G. (2005). Düünden Bugüne Küreselleşmenin Ekonomik Temelleri. H. Erlat, & H. Erlat (Dü.) içinde, *Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi* (s. 1-316). Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Keck, M. E., & Sikkink, K. (1998). *Activists Beyond Borders: Advocacy Network in International Politics*. Cornell University Press.
- Kedikli, U., & Akça, M. (2017). Soğuk Savaş Sonrasında Avrupa'da Artan İslamofobi. *TESAM Akademik Dergisi*, 4(1), s. 57-95.
- Keohane(b), R. O., & Nye, J. S. (1989). *Power and Interdependence*. New York: Haber Collins Publishers.

- Keohane, R. O. (2002). *Power and Governance in a Partially Globalized World*. London: Psychology Press.
- Kesgin, B. (2012). Başlangıcından Günümüze İklim Hareketi: Sorunlar, Sınırlar ve Fırsatlar. *Sosyal Beşeri Bilimler Dergisi*, 14(1), s. 59-107.
- Kılıç, O. (2020). Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri. *Küresel Salgının Anatomisi İnsan ve Toplumun Geleceği* (s. 21). içinde Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- Korkmaz, A. (2022). *STK'lar ve Etkili İletişim, STK'lar için Stratejik İletişim Önerileri*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Krut, R., Howard, K., Howard, E., & vd. (1997). Globalization and Civil Society: NGO Influence in International Decision-Making,. *United Nations Research Institute for Social Development*(83), s. 1-50.
- Küçükcalay, M. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(2), 51-68.
- Kürkçü, D. D. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. *Türk Online Tasarım Dergisi Sanat ve İletişim*, 3(2), 1-11.
- Lapavistas, C. (2020, Mart 27). *Jacobin*. Ağustos 20, 2022 tarihinde The Crisis Has Exposed the Absurdities of Neoliberalism. That Doesn't Mean It'll Destroy It: This Crisis Has Exposed the Absurdities of Neoliberalism. That Doesn't Mean It'll Destroy It (jacobin.com) adresinden alındı
- Lehman, C. (2014, Ocak). *Neoliberalism, Revolution in Reverse*. Haziran 15, 2023 tarihinde Thebaffler: <https://thebaffler.com/salvos/neoliberalism-the-revolution-in-reverse> adresinden alındı
- Lehr-Lehnardt, R. (2005). NGO Legitimacy: Reassessing Democracy, Accountability and Transparency. *Cornell Law School-Inter University Graduat Student Conference* . New York: Cornell Law School.
- Lohmayer, B. A., & Taylor, N. (2021). War, Heroes, Sacrifice: Maskin Neoliberal Violence During the Covid-19 Pandemic. *Critical Sociology*, 47(4-5), s. 625-639.
- Louhichi, W., Ftiti, Z., & Ameer, H. B. (2021). Measuring the Global Economic İmpact of the Coronavirus outbreak: Evidence from the Main Cluster Countries. *Technological Forecasting& Social Change*(167), s. 1-10.

- Marchetti, R., & Paganini, A. (2020). *Globalization and the Rise of NGOs: A Model of Empowerment between Hegelian Dialectics and Complex Science*. Roma: LUISS Universty Press.
- Mavi, İ. (2021). Küresel İklim Değişikliği Bağlamında Yeni Toplumsal Hareket Örneği Olarak Küresel Çevreci Hareketler. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), s. 116-126.
- Mbembe, A. (2018). *The Idea of a Borderless World*. Temmuz 22, 2023 tarihinde Africasacountry: <https://africasacountry.com/2018/11/the-idea-of-a-borderless-world> adresinden alındı
- McSweeney, B. (1999). *Security, Indentity and Interest; A Sociology of International Relations*. Cambridge : Cambridge Studies in International Relations.
- Mercer, M. A., Thompson, S. M., & Araujo, R. (2014). The Role of International NGO Health Systems Strengthening: The Case of Timor-Leste. *Inernational Journal of Health Services*, 44(2), s. 323-335.
- Mert, M. K. (2022). Farklı Liberal Anlayışların Devleti Konumlandırışı Üzerine Bir Karşılaştırma. *UPA Strategic Affairs*, 3(2), s. 36-60.
- Miller, D. (1998). *Blackwell'in Siyasi Düşünce Ansiklopedisi II*. (B. Eker, Çev.) Ankara: Ümit Yayınevi.
- Mills, M. (2008, Ağustos 30). Globalization and Inequality. *European Sociological Review*, 25(1), s. 1-8.
- Modelski, G., Giddens, A., Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., Perraton, J., . . . Hoffman, v. (2014). *Küresel Dönüşümler* (2 b.). (D. Held, A. McGrew, Dü, A. R. Güngen, A. S. Mercan, B. Özçelik, C. Boyraz, E. Sarıtekin, E. Sarıot, . . . M. C. Çelebi, Çev.) Ankara: Phoenix Yayınları.
- Moolakkattu, J. S. (2011). Robert W. Cox and Critical Theory of International Relations. *International Studies*, 46(4), s. 439-456.
- Mutlu, A. (2015). Ekolojik Mültecilik. *MSY Dergisi*, 10(23), s. 79-118.
- Nematollah Aghabalaı Fanid. (tarih yok). Hükümet-Dışı Uluslararası Örgütlerin Uluslararası Yargılamadaki Etkisi (Mahkeme Dostları). *TİGİN Analitik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), s. 2783-2810.
- Nye(b), J. (2003). *Amerikan Gücünün Paradoksu*. (G. Koca, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Nye, J. S., & Welch, D. A. (2011). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak* (2. b.). (R. Akman, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Oberthür, S., Buck, M., & vd. (2002). *Participation of Non-Governmental Organisations in International Environmental Governance: Legal Basis and Practical Experience*. Berlin: Ecologic.
- Özcan, A. B. (2004). Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejisi. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi Yüksek Lisans Tez Özeti*, s. 445-465.
- Özdemir, S., Başel, H., & Şenocak, H. (2010). Sivil Toplum Kuruluşları'(STK)nın Artan Önemi ve Üsküdar da Faaliyet Gösteren Bazı STK'lar Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(56), s. 151-234.
- Özerim, M. G., Utku, D. E., & Yazgan, P. (2019, Mayıs 29). Çatışma ve Kriz Sürecinde Yoğun Kitlesel Akışlara Uluslararası Toplumun Bir Cevabı Olarak Küresel Göç ve Mülteci Mutabakatları. *Göç Dergisi*, 6(1), s. 1-10.
- Özgez, S. (2019). Küreselleşme ve Ulus Devletin Egemenliği Sorunu. *İstanbul Arel Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, s. 1-101.
- Özlük, E. (2014). *Uluslararası İlişkilerde Devlet: Tanım, Teori ve Devlet İstisnacılığı* (2 b.). Konya: Çizgi Yayınevi.
- Özmutaf, N. M. (1997). Sağlık Misyonuna Sahip Sivil Toplum Kuruluşlarında Birey Motivasyonu: Ampirik Bir Yaklaşım. *Journal of Yaşar University*, 4(13), s. 1977-1996.
- Öztürk, S., & Sözdemir, A. (2010). Küresel Krizin Ekonomik Etkileri: Küreselleşmenin Krizi. *Turgut Ozal O International Conference on Economics and Politics-I Global Crises and Economics Governance*. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Paffenholz, T. (2010). *Civil Society Peacebuilding: A Critical Assessment*. (T. Paffenholz, Dü.) Denver: LYNNE Rienner Publishers.
- Pazarcı, H. (2011). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Pearce, J. (2000). *Development NGOs, and Civil Society: the Debate and its Future*. (D. Eade, Dü.) Oxford: Oxfam Publishing.
- Piazza, J. A. (2006). Rooted in Poverty?: Terrorism, Poor Economic Development, and Social Cleavages. *Terrorism and Political Violence*, 18, s. 159-177.
- Platon. (2016). *Devlet*. (Y. Dağlı, Çev.) İstanbul: Anonim Yayıncılık.
- Polat, D. Ş. (2020). Küreselleşme, Ulus-Devlet Egemenliği ve Ulusal Güvenlik. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), s. 491-503.
- Price, R. (1998). Reversing the Gun Sights: Transnational Civil Society Targets Land Mines. *International Organization*, 52(3), s. 613-644.

- Ramon, D. K. (2013). Cultural Competency, Adaptation and Intelligence: Non-Governmental Organizations Role in this Globalization Era. *Journal of Social Research&Policy*, 4(1), s. 1-16.
- Rana Eşkinat, & Kutlu, E. (2002). *Dünya Ekonomisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Rawls, J. (2012). *A Theory of Justice*. New York: Cambridge University Online Press. doi:<https://doi.org/10.1017/CBO9780511814099>
- Reyhan, A. S., & Reyhan, H. (2016). Küresel Isınmanın Nedenleri, Sonuçları, Çözümleri Üzerine Yeni Değerlendirmeler. *Memleket Siyaset Yöntemi*, 11(26), s. 1-24.
- Robert, N. (1974). *Anarchy, State and Utopia*. New Jersey: Princeton University Press.
- Robinson, W. I. (2011). Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller. *Praksis Dergisi*(8), s. 125-168.
- Robinson, W. I. (2019). Global Capitalist Crisis and Twenty First Century Facism: Beyond the Trump Hype. *Science&Society*, 83(2), s. 155-183.
- Rousseau, J. J. (2020). *Toplum Sözleşmesi*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Sabina, T. (2015). Global Governance vs. National Sovereignty in a Globalized World. *CES Working Papers, Alexandru Loan Cuza University of Iasi, Centre for European Studies*, 7(1), s. 193-201.
- Samur, C. (2013). Çok Taraflı Yatırım Anlaşması. *İstanbul İktisat Dergisi*, 63(2), s. 53-138.
- Sandıklı, A. (2011). Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm. *Uluslararası Balkan Kongresi 21. Yüzyılda Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Yaklaşımları ve Balkanların Güvenliği*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Scholte, J. A. (1999). Global Civil Society: Changing the World? Working Paper. *Centre for the Study of Globalization and Regionalization*, 31(99), s. 1-35.
- Scientist Renews Climate Attack*. (2004, Mart 31). Haziran 18, 2022 tarihinde BBC NEWS: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/3584679.stm adresinden alındı
- Sivil Toplum Örgütlerinin Uluslararası Hukuktaki Yeri*. (2020, Aralık 30). TUIKAKADEMİ: <https://www.tuicakademi.org/sivil-toplum-orgutlerinin-uluslararasi-hukuktaki-yeri/> adresinden alındı
- Sivrikaya, D. (2012). Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler ile Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi Etkileşimi. *Ordu Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, s. 1-147.
- Slavicek, L. C. (2008). *The Black Death*. New York: Infobase Publishing.
- Smith, N. (2008). Neoliberalism is Dead, Dominant, Defeatable- Then What. *Institute of Human Geography*, 1(2), s. 1-3.

- Speth, J. G. (1994). *United Nations 1994 Human Development Report*. Oxford: Oxford Universty Press.
- Stiglitz, J. E. (2014). The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future. *Pontifical Academy of Social Sciences*, 19(41), s. 1-21.
- Stiglitz, J. H., & Greenwald, B. C. (2016). *Creating a Learning Society*. New York: Colombia University Press.
- Sustainable Development Goals: 17 Goals That Will Transform Our World*. (2020). Haziran 19, 2022 tarihinde United Nations: <https://www.un.org/en/exhibits/page/sdgs-17-goals-transform-world> adresinden alındı
- Şahin, L., & Öztürk, M. (2008). Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye'deki Durumu. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(54-3), s. 3-29.
- Şahinoğlu, M. C. (2020). Sivil Toplum Kuruluşlarının Dış Politikaya Etkisi: İnsani Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı Özelinde İnsani Yardım Kuruluşları Örneği. *Selçuk Üniversitesi Doktora Tezi*, s. 1-229.
- Şaşmaz, Z. F. (2012). Küresel Sivil Toplumun Doğuşu mu? Çevre STK'larının Uluslararası Politikadaki Rolü ve İşlevleri. *Doktora Tezi*, s. 1-169.
- Şimşek, O. (2017). *Küreselleşme ve Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi*. Ankara: Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları.
- Talu, N. (2015). *Türkiye'de İklim Değişikliği Siyaseti*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Tansü, Y. E. (2020). *Küresel Salgın ve Güvenlik Tarihsel Süreç*. (Y. E. Tansü, Dü.) Gaziantep: İktisad Yayınları.
- Thakur, R. (1994). Human Rights: Amnesty International and the United Nations. *Journal of Peace Research*, 31(2), s. 143-160.
- The Multilateral Agreement on Investment Draft Consolidated Ted Text*. (2002). Kasım 11, 2022 tarihinde OECD: <https://www.oecd.org/investment/internationalinvestmentagreements/multilateralagreementoninvestment.htm> adresinden alındı
- Tireli, M. (2009). Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz. *T.C Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi*, 6-151.
- Tokatlı, S. G. (2022, Eylül 9). Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ ve Değişen Küresel Dinamikler. *EURO Politika*(16), s. 34-42.
- Toynbee, A. (1997). *Savaş ve Uygarlık* (2 b.). (M. Dündar, Çev.) Ankara: Ürün Yayınları.

- Tuğaç, Ç. (2021). Foucault'nun Biyopolitik Yönetimsellik Yaklaşımı Bağlamında Uluslararası İklim Değişikliği Müzakereleri. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 7(1), s. 33-47.
- Tuz, A. N. (2010). Küreselleşme Sürecinde Refah Devletinin Dönüşümü ve Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. *Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi*, s. 1-143.
- Türköz, Ş. (2016). Küresel Terörizm Sorununa Güvenlik Perspektifli Bir Yaklaşım. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), s. 153-162.
- Uçak, S. (2006). Milli Devletler, Küreselleşme ve Avrupa Birliği. *Uludağ Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*(6), 59-70.
- Ülgen, S., & İnan, C. (2022). From the Local to the Global: The Politics of Globalization. S. Ülgen (Dü.) içinde, *Rewiring Globalization*. Washington: Camegie Endowment for International Peace.
- Ünlüsoy, S. (2018). İlk Tunç Çağları Boyunca Batı Anadolu'da Toplumsal Değişim. *Cedrus The Journal Of MCRI*, 6, 105-124.
- Vakıl, A. C. (1997). Conforting the Classification Problem: Toward a Taxonomy of NGOs. *World Development*, 25(12), s. 2057-2070.
- Vural, Ç. (2018). Küresel İklim Değişikliği ve Güvenlik. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), s. 57-85.
- Wang, G. (2004). The Impact of Globalization on State Sovereignty. *Chinese Journal of International Law*, 3(2), s. 473-484.
- Werrell, C. E., & Femia, F. (2016). Climate Change the of State Sovereignty and World Order,. *Brown Journal of World Affairs*, 22(2), s. 221-235.
- Wilson, J. (2015). Neoliberal Nightmares. *Spectrum Journal of Global Studies*, 7(1), s. 78-90.
- Wood, E. M. (2014). *Sermaye İmparatorluğu*. (S. Oğuz, Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- World Healt Organization. (2022). Eylül 8, 2022 tarihinde Colera: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/cholera> adresinden alındı
- World Health Organization. (2022). Coronavirus Disease Pandemic: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> adresinden alındı
- Yeldan, E. (2003). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Yesliyeva, N. (2014). *Yakın Çağlar Tarihi*. (Ö. İnce, Çev.) İstanbul: Yorgan Kitabevi.
- Yıldırım, H. (2019, Eylül 16). Dördüncü Sanayi Devriminin Ulusal Güvenliğe Etkisinin Karşılaştırmalı Analizi. *Yüksek Lisans Tezi Bursa Uludağ Üniversitesi*, s. 3-100.

- Yıldız, O. (2006). Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Dünya Dış Politikasında Artan Rolü: Uluslararası Kuruluşlar Açısından Bir Değerlendirme . *İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi*, s. 1-275.
- Yorulmaz, M. (2014). Değişen Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Değişmeyen Güvenlik Paradoksu. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 3(1), s. 103-135.
- Zaidi, A. (1999). NGO Failure and the Need to Bring Back the State. *Journal of International Development*, 11(2), s. 25-271.
- Zamanlı, E. (2019). Küreselleşme ve Terörizm Arasındaki İlişki: Uluslararası Terörizme Karşı Alınan Tedbirler. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(1), s. 203-215.

